

JAG BOR *SJÄLV*, INTE *ENSAM*

Användningen av ordet *själv* i dagens svenska

Laura Grönroos
Pro gradu -tutkielma
Pohjoismaiset kielet
Kieli- ja käännöstieteiden laitos
Turun yliopisto
Marraskuu 2012

TURUN YLIOPISTO

Kieli- ja käännöstieteiden laitos/Humanistinen tiedekunta

GRÖNROOS, LAURA: Jag bor *själv*, inte *ensam*. Användningen av ordet *själv* i dagens svenska.

Pro gradu -tutkielma 104 s.

Pohjoismaiset kielet

Marraskuu 2012

Kieli on jatkuvassa muutoksessa, ja tutkielmani aihe on eräs ruotsin kielessä tapahtuva kielenkäytön muutos. Selvitän tutkielmassani sanan *själv* ('itse') käyttöä tämän päivän ruotsissa. Sanaa *själv* on alettu käyttää sanan *ensam* ('yksin') sijasta tai yhdessä sanan *ensam* kanssa yhteyksissä, joissa pelkkä *ensam* olisi norminmukainen. Tutkielmassani kuvaan sanan *själv* käyttöä ja selvitän, mitä sana nykyään ruotsinkielisten mielestä tarkoittaa. Keskityn pääsääntöisesti ruotsinruotsiin ja sen käyttäjiin.

Ensisijaisena aineistona käytän Internetin blogeja ja keskustelupalstoja, mutta joitain esimerkkejä uudenlaisesta käytöstä olen löytänyt myös päivälehdistä. Aineistoni koostuu 180 esimerkistä, jotka olen ryhmitellyt käyttötavan, kontekstin ja merkityksen mukaan, minkä lisäksi olen analysoinut kielenkäyttäjien omia kommentteja ja keskusteluita sanasta *själv*. Analysoin yksittäisiä tekstejä seikkaperäisesti. Teoreettisena lähtökohtana käytän semantiikan malleja prototyypeistä ja merkitysketjuista. Tutkimusmetodini on siis deskriptiivinen ja vertaileva.

Sanan *själv* norminvastainen käyttö merkityksessä 'yksin' on ollut käytössä Ruotsissa jo kauan, mutta käyttö tuntuu lisääntyneen viime vuosien aikana. Etsin tutkielmassani syitä tälle muutokselle ja sen leviämislle. Yksi syy vaikuttaisi olevan sanojen *själv* ja *ensam* läheinen merkityssuhde, joka mahdollistaa niiden sekoittamisen sekä tietyt sanonnat, jotka kenties entisestään hämärtävät rajaa sanojen välillä. Lisäksi sana *ensam* vaikuttaa saaneen negatiivisen vivahteen, minkä vuoksi sen käyttöä vältetään. Tutkielmassani käy ilmi, että sana *själv* tuntuu tarkoittavan kielenkäyttäjille ensisijaisesti 'yksin', mutta se näyttää viittaavan myös itsenäisyyteen ja naimattomuuteen. Tämän lisäksi sanaa *själv* käytetään edelleen myös norminmukaisessa merkityksessä 'itse'. Sanan *ensam* merkityssisältöön koetaan sen sijaan kuuluvaksi asioita kuten yksinäisyys tai hylätyksi jääminen.

Asiasanat

ruotsin kieli, ruotsinruotsi, semantiikka, sosiolingvistiikka, merkitykset

Innehållsförteckning

1 Inledning	2
1.1 Syfte och frågeställning	3
1.2 Material och metod	3
1.3 Avhandlingens disposition	6
2 Betydelse och användning	7
2.1 Om betydelse	7
2.2 Om användning	11
3 Språkets sociala sida	13
3.1 Sociolingvistik – vad är det?	13
3.2 Språklig variation och attityder till språket	15
4 Språklig förändring	20
4.1 Hur och varför förändras språk?	20
4.2 Semantisk förändring	26
5 Språket på nätet	31
6 Tidigare forskning och iakttagelser	37
6.1 <i>Själv</i> och <i>ensam</i> enligt ordböcker	38
6.2 <i>Själv</i> enligt grammatikor	40
6.3 Tidigare iakttagelser av <i>själv</i> i betydelsen ‘utan sällskap’	41
7 Materialanalys	46
7.1 Materialinsamling	47
7.2 Vad kan man göra själv?	49
7.3 Olika betydelser hos orden <i>själv</i> och <i>ensam</i>	56
7.4 Språkbrukarnas egna resonemang	66
7.5 Det nya användningssättet i olika texttyper	75
7.6. Möjliga förklaringar till betydelseförändringen	79
7.7 Diskussion	84
8 Sammanfattning	89
Källor	91
Lyhennelmä	96

1 Inledning

Språket förändras hela tiden. Nya ord tas i bruk eller ord får nya betydelser och användningssätt (Dahl 2000: 103). Sådana ord i dagens svenska och i synnerhet i Sverige är orden *själv* och *ensam*. Båda orden tycks ha fått nya betydelsenyanser. Orden används i dag ofta i sådana betydelser som avviker från de traditionella ordboksbetydelseerna, d.v.s. ordet *själv* i andra betydelser än ‘utan hjälp’ och *ensam* i andra än ‘utan sällskap’ t.ex. *jag bor själv* i betydelsen ‘jag bor på egen hand’. (De språkliga exemplen i den löpande texten är mina egna om inte annat nämns.) Exempel 1 visar hur användningen av ordet *själv* har förändrats. Kursiveringarna är mina om inte annat nämns.

Exempel 1. Diskussionsforum.

<http://www.familjeliv.se/Forum-4-51/m49452986.html>

Inlägget skrivet 18.12.2009, hämtat 7.3.2010.

Är det fel att sakna tiden man var singel och bodde *själv*?

Jag har blivit osäker. Jag vet inte längre om jag vill ha barn med honom. Jag är inte lika säker längre, på att han är "den mannen" för mig. Ibland saknar jag tiden jag var singel och bodde *själv*, är det fel att sakna den tiden?

Texten måste tolkas som ‘är det fel att sakna tiden man var singel och bodde ensam/på egen hand’. Ordet *själv* har alltså här betydelsen ‘utan sällskap’, eller ‘på egen hand’ d.v.s. *själv* har tagit betydelsen hos ordet *ensam* som i sin tur har fått en ny eller i alla fall snävare betydelse, ‘ensambliven’ eller ‘utan sällskap mot sin vilja’. Användningen av ordet *själv* i andra än de normenliga betydelserna ‘utan hjälp’ respektive ‘utan sällskap’ är något som inte har utforskats i någon nämnvärd grad. Därför är det motiverat att skriva en avhandling om det. Jag utgår från att orden *själv* och *ensam* i normenligt bruk betyder ‘utan hjälp’ respektive ‘utan sällskap’. I det nya användningssättet som jag utforskar i föreliggande avhandling betyder *själv* ‘utan sällskap’ och *ensam* ‘ensambliven’. Härnäst kommer jag att använda dessa betydelser som utgångspunkt då jag jämför det gamla eller det normenliga respektive det nya eller det normbrytande sättet att använda orden *själv* och *ensam*.

1.1 Syfte och frågeställning

Syftet med min avhandling är att beskriva användningen av ordet *själv* i dagens svenska. Fokus ligger på ordet *själv*, men jag utreder även bruket av ordet *ensam*, men i en betydligt mindre grad. Jag återkommer till detta när jag redogör för min materialinsamling i avsnitt 7.1. Dessutom försöker jag ta reda på vad ordet egentligen i dag betyder för svenskspråkiga språkbrukare, om språkförändringen kommenteras på något sätt och vad som kan ligga bakom förändringen. Mina forskningsfrågor är:

- Hur och i hurdana sammanhang används *själv*?
- Vad betyder ordet i dag för språkbrukarna?
- Hur kommenteras språkförändringen?
- Vad verkar bruket bero på och vilka faktorer kan ha lett till dagens situation?

Föreliggande avhandling är alltså en deskriptiv studie av användningen av orden *själv* och *ensam* i dagens svenska. Fokus ligger på ordet *själv* av den anledningen att ordet verkar ha tagit en del av användningsområdet för ordet *ensam*. Detta innebär att *själv* i dag används mera än *ensam* och mera än förr. Jag återkommer till detta i samband med materialanalysen i kapitel 7. Det som framgår tydligt av mitt material är att det förekommer språklig variation i svenskan vad gäller *själv* och *ensam*. (För mer om språklig variation, se avsnitt 3.2). Enligt Dahl (2000: 131) kan variation vara ett tecken på en pågående språkförändring. Att granska en möjligen pågående språklig förändring är utmanande men jag tar stöd i Einarsson (2009: 239) som konstaterar att det är möjligt att studera en språklig förändring medan den sker.

1.2 Material och metod

Jag använder bloggar och diskussionsfora på Internet som primärmaterial för min undersökning. Ordet *blogg* härstammar från engelskans *weblog*. *En blogg* är en

nätsida där upphovsmannen eller -männen skriver inlägg med mer eller mindre jämna mellanrum (Crystal 2006: 15). Crystal (ibid.) påpekar att det finns bloggar av varierande slag: allt från personliga dagböcker med endast få textrader till långa essäer om något allmänt intresserande ämne. Därtill kan en blogg ha en eller flera skribenter och vara interaktiv eller inte, d.v.s. möjliggöra kommentarer eller inte. Baron (2010: 109) tillägger att en blogg även kan vara öppen endast för en viss grupp. Som gemensamma drag för bloggar nämner Baron (2010: 110) det att de är textbaserade även om en stor del av bloggarna i dag har inslag av både ljud och bild, inläggen i bloggarna presenteras i omvänd kronologisk ordning, d.v.s. det nyaste inlägget först, bloggarna uppdateras ofta och bloggarna innehåller länkar till andra nätsidor. Baron (ibid.) poängterar dock att de två sistnämnda kriterierna inte gäller alla bloggar i dag. Hon (2010: 20) redogör vidare för historien bakom bloggar och bloggande och konstaterar att bloggandet allt sedan termen blogg blev vedertagen i slutet av 90-talet har blivit enormt populärt. Baron (2010: 110) listar tre huvudtyper av bloggar: nyhetsbloggar, dagböcker och bloggar där skribenten delar med sig av sin expertis om något. Majoriteten av bloggarna i mitt material är dagboksbloggar.

Meldré (2002: 76) diskuterar vad *ett diskussionsforum* är och konstaterar att det ofta skapas kring ett gemensamt intresse hos deltagarna. På ett diskussionsforum kan man debattera fritt i på forumet redan existerande diskussioner eller starta egna. Deltagarna kan kommentera, ställa frågor och besvara dem, informera, argumentera, uttrycka åsikter och få svar, tips och råd av andra deltagare. Oftast är det möjligt att vara anonym eller skriva under pseudonym på ett forum. Deltagandet är tidsberoende eftersom meddelandena sparas och ofta är tillgängliga på forumet under en relativt lång tid. Detta möjliggör att man kan fortsätta en diskussion när man vill.

Orsaken till att jag valt att samla in mitt primärmaterial på Internet är karaktären hos språket på nätet. Med språket på nätet avser jag här den skrivna språkvariant d.v.s. det sätt att använda språket (för mer om språkvarianter, se kap. 4) som används på nätet och som kännetecknas av talspråksdrag och vardaglighet. Som Crystal (2001: 24f.) konstaterar liknar språket på Internet i många avseenden talat språk och detta

verkar vara själva kärnan i nätspråket. Det förekommer all slags språkanvändning på nätet, men jag fokuserar på sådant skrivet språk som ligger nära talspråket. Skribenterna skriver om teman som de inte anser att kräver ett vårdat språk (vardagligt liv, resande, känslor o.d.). De skriver till vänner och bekanta eller t.o.m. obekanta, men huvudsakligen till personer som känner till temat i fråga. Språket på sådana nätsidor skiljer sig troligen inte mycket från det språk som människor talar. (För mera om nätspråk, se kap. 5) När människor känner att de kan tala naturligt utan ansträngning får man en bild av hur språket egentligen ser ut.

Mitt material består av 180 textfragment från olika nätsidor och ett fragment ur en papperstidning. Som ett fragment har jag räknat både ett blogginlägg på två rader och diskussioner eller krönikor på två sidor. Detta medför sig att de 180 fragmenten innehåller flera ställen där ordet *själv* eller *ensam* används på ett normbrytande sätt. På grund av detta är det sammanlagda antalet förekomster av ordet *själv* eller *ensam* över 500. Materialet är samlat under åren 2009–2011 och majoriteten av inläggen är från svenska nätsidor även om några finska sidor också förekommer. Jag har delat in exemplen i grupper enligt vilka andra ord orden *själv* eller *ensam* används tillsammans med, vad orden betyder i den kontext där de används, vad skribenterna själva anser om sina ordval och i hurdana texttyper orden förekommer. Jag redogör mer ingående för mitt material i avsnitt 7.1. I analysen använder jag mig av Taylors (1995) teorier om semantiska prototyper, betydelsekedjor och familjelikhet. Jag återkommer till detta i avsnitt 2.1 om betydelse.

Min forskningsmetod är deskriptiv och jämförande. Infallsvinkeln är kvalitativ. Mitt material ger inte en slutgiltig bild av alla sätt orden *själv* och *ensam* används på och vilka användningssätt eller betydelser som är vanligare än andra, men visar ett urval exempel på ordens användning. Syftet med uppsatsen är inte att presentera statistiska fakta om hur orden *själv* och *ensam* används och i vilka betydelser utan att presentera några användningssätt och betydelser samt diskutera möjliga orsaker till variationen i användningen av *själv* och *ensam*.

1.3 Avhandlingens disposition

I det följande (kap. 2) kommer jag att diskutera begreppet *betydelse* med hjälp av semantik och pragmatik. I kapitel 3 för jag en sociolingvistisk diskussion kring språklig variation och i kapitel 4 redogör jag för språklig förändring med fokus på semantisk förändring. I kapitel 5 presenterar jag forskning om nätspråk. Jag redogör för tidigare forskning och iakttagelser om *själv* i betydelsen 'utan sällskap' i kapitel 6. I samma kapitel redogör jag för hur och i vilka betydelser orden *själv* och *ensam* har använts och används i dag enligt ordböcker och grammatikor. Jag analyserar mitt material och diskuterar resultaten i kapitel 7. Till sist sammanfattar jag min undersökning i kapitel 8.

2 Betydelse och användning

I föreliggande avhandling ligger fokus på betydelsen hos och användningen av ordet *själv*, närmare bestämt i dagens svenska då orden används på ett normbrytande sätt. (Mer om det normenliga sättet i kapitel 6.) Innan jag börjar behandla ordet *själv* ska jag diskutera begreppet *betydelse* allmänt både ur semantisk (avsnitt 2.1) och pragmatisk (avsnitt 2.2) synvinkel.

2.1 Om betydelse

Semantiken forskar i ordens *betydelse* (Malmgren 1994: 14). Att ange betydelsen t.ex. för ordet *hus*, 'en byggnad avsedd för människor att bo i', hör till de enklaste fallen. Men vad innebär det egentligen att beskriva ett ords betydelse? Enligt Dahllöf (1999: 19) blir frågan "vad är betydelse för något?" egentligen "vad vet man då man vet vad ett uttryck betyder?" om man accepterar en kunskapsbaserad syn på språket. (Jag bortser här från den mer filosofiskt inriktade diskussionen om betydelse som sanningsvillkor, abstrakta idéer, mentala objekt o.d.) Vad bör man alltså veta för att kunna beskriva ett ords betydelse?

Malmgren (1994: 14ff.) redogör för olika sätt att beskriva ords betydelser. Centralt för dem alla är att man känner till andra ord vars betydelse ligger nära det ords som definieras. Ett sätt är att granska hur något ord förhåller sig till andra liknande eller närliggande ord. Ord med samma eller närliggande betydelse kallas för synonymer, t.ex. orden *flicka* och *tjej*. Det finns dock få synonymer enligt den stränga definitionen att två ord som är synonymer måste vara bytbara mot varandra i alla kontexter. Hyperonymer och hyponymer är ord med närliggande betydelser men till skillnad från synonymers horisontella likhet är det vid hypero- och hyponymer fråga om en vertikal relation, d.v.s. att det ena ordet är ett överordnat begrepp till det andra, t.ex. ordet *leksak* är hyperonym till ordet *docka* och *docka* är hyponym till *leksak*. Ett annat sätt är att granska betydelseomfång. Då handlar det om mängden

referenter som ordet kan syfta till. Orden *hus* och *leksak* kan syfta på en mycket större mängd referenter än orden *radhus* och *docka*. Däremot har orden *radhus* och *docka* ett större betydelsedjup, d.v.s. orden berättar mera om referenten, än orden *hus* och *leksak*. Ord vars betydelse ligger nära varandra kan dessutom betraktas som ett s.k. semantiskt fält där varje ords betydelse bildas av olika komponenter. En del komponenter är gemensamma för alla ord i fältet men orden skiljer sig från varandra vad gäller vissa andra komponenter. Med hjälp av en komponentanalys kan man definiera ord som delar en del betydelsekomponenter, d.v.s. vars betydelse ligger nära varandra, men som inte riktigt är synonyma. Orden *hus*, *koja*, *herrgård*, *ladugård* och *stuga* har alla betydelsen 'byggnad'. Genom att dela upp orden i olika betydelsekomponenter kan vi konstatera att *hus* är större än *koja* men mindre än *herrgård*. Då vet vi att *koja* har betydelsen 'liten byggnad' medan *herrgård* har betydelsen 'stor byggnad'. Vidare kan vi konstatera att *hus* har betydelsekomponenten 'avsett för människor' till skillnad från *ladugård* som bär betydelsekomponenten 'för boskap'. Ytterligare går det att göra en skillnad mellan *hus* och *stuga* som har betydelsekomponenterna 'avsett att bo i' respektive 'avsett för att tillbringa sommar i'.

Ovan har jag presenterat olika sätt att beskriva ords betydelser. De har alla inneburit kategorisering av ord på något sätt. Kategorisering är något centralt för människor och språkbruket är ett sätt att kategorisera, ordna verkligheten (Taylor 1995: 1ff.). Taylor (ibid.) visar hur språkbrukare skapar kategorier i verkligheten snarare än att kategorierna existerar färdigt. Den centrala frågan är huruvida verkligheten styr språket eller tvärtom. Forskarna anser att verkligheten i sig inte är uppdelad i färdiga kategorier utan att det är språkbrukarna som indelar verkligheten med hjälp av språket. Ett ofta citerat exempel på detta är färger. Verkligheten innehåller miljoner olika färger d.v.s. ljus på olika våglängder men mänskliga språk uttrycker oftast endast ett tiotal ord för olika grundfärger (utöver dem finns olika nyanser, t.ex. *ljusgrön*). Att svenskspråkiga uppfattar ett visst ljus på en viss våglängd som grönt och ett annat som grönaktigt gult säger inte så mycket om verkligheten utan endast att svenskan har ett ord för något som språkbrukare ser som grönt men inget för det grönaktiga gula. Ett annat språk kan ha ett ord för den färg som ligger mellan gult

och grönt. Färger är ett enkelt exempel på hur människor kategoriserar verkligheten med hjälp av språket.

Taylor (1995: 22ff.) redogör för olika teorier om kategorier och konstaterar att de kan anses ha fått sin början med Aristoteles som hävdade att en kategori indelar världen i två grupper, i dem som tillhör kategorin och dem som inte gör det. Enligt Aristoteles finns det inga mellanformer. Om ett djur kategoriseras som en hund kan det inte samtidigt tillhöra kategorin [katt] utan måste vara en hund helt och hållet och inte bara delvis eller på sätt och vis. För att kunna tillhöra en kategori måste objektet alltså inneha vissa drag, d.v.s. alla medlemmar i kategorin ska ha samma drag enligt Aristoteles.

Taylor (1995: 38ff.) nämner Wittgensteins begrepp *spel* som ett exempel på en kategori där alla medlemmar inte delar alla drag. Exempelvis fotboll och patiens har knappast mycket gemensamt och ändå kallas båda för *spel*. Hur ska man beskriva vad ordet *spel* betyder när man inte hittar ett enda gemensamt drag för alla spel? Hur är det t.ex. möjligt att så olika tidsfördriv eller hobbyer kan ha samma namn, alltså *spel*? En möjlig förklaringsmodell enligt Taylor (1995: 40ff.) är s.k. prototypmodeller där objekt tillhörande en kategori inte behöver dela alla drag med andra medlemmar i samma kategori och dragen utgör en skala i stället för ett antingen–eller-alternativ som i Aristoteles teori med entydiga kategorier. De flesta medlemmarna i kategorin [fågel] kan t.ex. flyga och sjunga men pingvinen som varken flyger eller sjunger är också en fågel, dock kanske inte den mest prototypiska typen av fågel. I de mest prototypiska spelen tävlar man mot sin motståndare men ändå räknas patiens som ett spel. Taylor (1995: 59) definierar *en prototyp* som en schematisk representation av den konceptuella kärnan i en kategori. Prototyper kan fungera som referensramar vid kategorisering av oklara objekt och de mest prototypiska objekten i en kategori liknar mest själva prototypen. Som problem eller som brister i prototypmodellen nämner Taylor (1995: 60) det att t.ex. vissa mänskliga personlighetsdrag är svåra (eller omöjliga) att definiera och beskriva utan att ge enskilda fall av beteende som exempel. En prototyp är inte heller en samling av enskilda fall. Hur bör man då definiera t.ex. feghet och beskriva prototypisk

feghet? Ett ytterligare problem är själva begreppet *likhet*. Om de mest prototypiska objekten i en kategori liknar mest den abstrakta prototypen, hur vet man vilket objekt som liknar prototypen mer än andra? Hur mäter man likhet? Taylor (1995: 53) påpekar att fördelen med prototypkategorier är att de är flexibla och därför kan assimilera nya objekt och därmed också utvidga betydelseinnehållningen för kategorin.

Ett begrepp som har med prototypkategorier att göra är *polysemi*, d.v.s. att uttryck har flera betydelseinnehållningar. Sjöström (2001: 52) konstaterar att polysemi är vanligt i mänskliga språk, men språkbrukarna tänker inte vanligtvis på det eftersom kontexten avslöjar vilken betydelse är aktiverad. Taylor (1995: 264) menar att en klar majoritet av orden i ett språk är mer eller mindre polysema. Taylor (1995: 99ff.) redogör grundligt för begreppen polysemi, monosemi och homonymi och skillnaden mellan dem. Ett ord eller ett uttryck är polysemt då det har flera olika betydelser som ändå är på något sätt besläktade med varandra, t.ex. *fågel* kan syfta på flera olika slags fåglar. *Pingvin* är däremot ett monosemt ord eftersom det endast har en betydelseinnehållning. Substantivet *vara* och verbet *vara* är i sin tur homonyma eftersom de är två ord med helt obesläktade betydelser som har samma skriv- och uttalsform. Som Taylor (1995: 102) påpekar är gränsen mellan polysema, monosema och homonyma ord långt ifrån klar i de flesta av fallen.

Taylor (1995: 99) konstaterar vidare att flera språkliga kategorier är polycentriska i stället för monocentriska, d.v.s. kategorierna har flera kärnor. Potentiella medlemmar i kategorier kan likna bara en av dessa flera kärnor. Han (1995: 103) dryftar hur en periferisk medlem i en kategori med tiden kan bli mer central och anmärkningsvärd till den grad att den blir en kärna så att kategorin har två kärnor. Taylor (1995: 108) illustrerar processen med en enkel figur: A -> B -> C -> D osv., där varje bokstav representerar en betydelsekärna som för betydelseförändringen vidare genom att assimilera nya möjliga betydelser till kategorin. Nya betydelser utvecklas sedan till nya kärnor. Detta är ytterst centralt i min avhandling eftersom en sådan process verkar ha skett med betydelsen av ordet *själv*. Jag återkommer till detta i samband med materialanalysen i kapitel 7.

Ett och samma ord kan syfta på flera olika objekt som har något, måhända väldigt abstrakt, gemensamt. Detta kallar Taylor (1995: 39) för *family resemblance* (*familjelikhet*, min översättning). Olika spel eller fåglar är olika som medlemmarna i en familj men de har samtidigt något så centralt gemensamt att de har samma namn. Man kan fråga sig om de olika betydelserna hos ordet *själv* kan ha en liknande familjelikhet som olika spel. Mer om detta i kapitel 7.

Enligt Taylor (1995: 142) är fördelen med familjelikhet vid analys av polysema, d.v.s. ofta oklara lexikaliska enheter, den att forskare inte längre är tvungna att leta efter och komma på en strikt betydelsekärna för varje kategori. Detta har ofta lett till flera otillfredsställande undantag och från början polysema ord har blivit homonymer. Därför har polysemi setts som ett arbiträrt och ostrukturerat fenomen. Teorin om familjelikhet och polycentriska kategorier betonar däremot strukturen i polysemin.

Att beskriva betydelsen hos konkreta substantiv som *hus*, *leksaker* mm. är relativt enkelt men mer komplicerat är t.ex. ordet *spel*. Att beskriva den exakta betydelsen hos orden *själv* och *ensam* är också förhållandevis svårt. Jag återkommer till betydelsen hos de två orden i kapitel 6 där jag presenterar olika ordboksdefinitioner. I avsnitt 7.3 diskuterar jag betydelsen hos orden *själv* och *ensam* i mitt material.

2.2 Om användning

Inom semantiken diskuterar man betydelsen hos ord och uttryck men semantik är inte den enda disciplin inom vilken man forskar i betydelse. *Pragmatiken*, en annan disciplin, har en annan infallsvinkel på betydelse. Inom pragmatiken intresserar man sig för vad språk används till och vad språkbrukare menar med olika uttryck (Dahllöf 1999: 138). Vad ett ord betyder är inte alltid samma som språkbrukaren menar med ordet. Exempelvis kan vi föreställa oss en situation där en talare ställer frågan *kan du öppna fönstret?* Att svara *ja, det kan jag* vore märkligt eftersom talaren egentligen menade 'det är varmt och jag skulle vilja att du öppnade fönstret'. Däremot om

talaren ställer samma fråga till ett litet barn, kan svaret *ja, det kan jag* vara lämpligt. Ett uttryck kan alltså ha olika betydelser beroende på situationen. De enskilda orden i frågan betyder ändå samma sak i båda fallen. Dahllöf (1999: 138f.) påpekar att semantiska teorier är oförmögna att förklara detta. Men med hjälp av pragmatiken kan man förklara fall som jag beskrev ovan.

Pragmatiken intresserar sig för den kommunikativa dynamiken i ords betydelser medan semantiken behandlar språk ur ett statiskt perspektiv. Enligt Dahllöf (ibid.) tar pragmatiken upp ”grunderna för mänsklig kommunikation, eftersom språken rimligtvis existerar därför att de tjänar människors syften i olika aktiviteter”. Inom pragmatiken forskar man alltså i frågor såsom vad språkbrukare menar med sitt språkbruk och hur de vill påverka sina medmänniskor med hjälp av språket. I föreliggande avhandling analyserar jag mitt material både i den bemärkelsen vad orden *själv* (och *ensam*) tycks betyda och i den bemärkelsen vad skribenten tycks mena med orden. Det är dock inte alltid möjligt eller ändamålsenligt att särskilja dessa aspekter. Mitt mål är att fastställa något allmänt om betydelsen hos orden *själv* (och *ensam*) i dagens svenska (något som faller under semantiken) men eftersom mitt material består av enskilda fall av språkbruk måste jag ta hänsyn även till pragmatiken.

I detta kapitel har jag allmänt diskuterat begreppet betydelse både ur semantisk och pragmatisk synvinkel. Jag har redogjort för hur ords eller uttrycks betydelser kan granskas och definieras. I avsnitt 7.3 behandlar jag betydelsen hos orden *själv* (och *ensam*) i inläggen i mitt material. Före det presenterar jag en annan väsentlig disciplin för min avhandling, nämligen sociolingvistik.

3 Språkets sociala sida

I min avhandling forskar jag i både språklig variation och förändring. Språklig variation i den bemärkelsen att språkbrukare använder både ordet *ensam* och *själv* i betydelsen ‘utan sällskap’. Och förändring i den bemärkelsen att språkbrukare mer och mer använder ordet *själv* i stället för ordet *ensam* i betydelsen ‘utan sällskap’. Variation och förändring är centrala forskningsområden inom *sociolingvistik*. I detta kapitel redogör jag för vad sociolingvistik är och diskuterar orsakerna till och följderna av språklig variation.

3.1 Sociolingvistik – vad är det?

Enligt Nordberg (2008: 11f.) kan sociolingvistik ses som en särskild vetenskap eller som ett perspektiv på språket och ett sätt att förklara och beskriva språkliga fenomen. Vilket man än väljer är det fråga om att man betonar den sociala sidan av språket. Språket används för att kommunicera, d.v.s. människor talar med varandra och detta gör språket framför allt till en social verksamhet. Språkbrukarna är ofta inte medvetna om de sociala signaler som sänds via språket men signalerna styr i hög grad deras eget språkbruk och vad de anser om andra. Nordberg (ibid.) poängterar att allt vi yttrar har en social innebörd och därmed sociala konsekvenser. Språkliga olikheter, som *jag bor själv / jag bor ensam*, är inte endast lingvistiska utan också sociala fakta, d.v.s. att välja att använda antingen *själv* eller *ensam* innebär att man ger en viss bild av sig själv till meddelandets mottagare. Att tala dialekt eller standardspråk sänder en signal om hurdan talaren är som person. Språkbrukarna gör oftast valet omedvetet precis som mottagarna, d.v.s. lyssnarna eller läsarna tolkar språkliga val som signaler om talaren. Som Einarsson (2009: 19) uttrycker det: ”Språk är en stor del av ett samhälle; språkliga företeelser är en särskild sorts sociala företeelser, och sociala företeelser är i stor utsträckning språkliga.”

Sundgren (2008: 84) konstaterar att sociolingvistikens uppkomst på 1960-talet även om det redan tidigare hade gjorts studier som kan klassificeras som språksociologiska. Einarsson (2009: 20f.) konstaterar att hela vetenskapsgrenen växte fram som en protest mot den strukturella språkforskningen som enligt de första sociolingvisterna helt hade glömt och försummat språkets sociala dimension. Eftersom språket är socialt till sin natur anser sociolingvister att endast utforskandet av det verkliga och naturliga språket berättar något om människan och hennes språk. Och det verkliga och naturliga språket innehåller alltid variation och står alltid i förändring.

När språk ses som en social företeelse som påverkar människors relationer och som en så central del av samhället och mänskligt beteende som just inom sociolingvistik är det givet att det är svårt att kort och koncist definiera vad sociolingvistik är och vad sociolingvister egentligen forskar i. Nordberg (2008: 13) ger den allmänna formuleringen att sociolingvistik ”är studiet av det ömsesidiga förhållandet mellan språk och samhälle”. Einarsson (2009: 15) påpekar att sociolingvistik ibland uppfattas som en synonym till språksociologi som i sin tur kan ses som sociologi som fokuserar på språkfrågor medan sociolingvistik är en gren av språkvetenskapen med intresse för sociologiska fenomen. Jag kommer att använda termen *sociolingvistik* här efter.

Nordberg (2008: 15f.) redogör närmare för vad sociolingvister forskar i. Sociolingvistik befattar sig med allt som har med samhälle och språk att göra. Forskningsområdena inom sociolingvistik kan delas in i olika nivåer, från makro till mikro, utgående ifrån hur stora sociala enheter det är fråga om. Sociolingvistisk forskning på makronivån kan handla t.ex. om en hel nation och dess språkpolitik medan forskning på mikronivån fokuserar t.ex. på analys av ett samtal mellan några individer. Min undersökning om variationen mellan *själv* och *ensam* och förändringen från *ensam* till *själv* ligger mitt emellan dessa poler.

Einarsson (2004: 16) definierar sociolingvistik som ”studiet av språklig variation och förändring i ett socialt och kulturellt perspektiv”. Nordberg (2008: 20f.) konstaterar att många helt enkelt likställer studiet av språklig variation och förändring med

sociolingvistik. Med *språklig variation* avses hur ett språk kan talas på olika sätt och *språklig förändring* innebär helt enkelt det hur alla levande språk hela tiden förändras. Sundgren (2008: 85) påpekar att förändring och variation hänger nära ihop eftersom förändring förutsätter och föregås av språklig variation. Detta för mig till nästa avsnitt om språklig variation.

3.2 Språklig variation och attityder till språk

Alla mänskliga språk varierar på flera olika sätt och det har de alltid gjort (Sundgren 2008: 71). Enligt Ferdinand de Saussure beror detta på att språket är arbiträrt till sin karaktär (Culler 1994: 40). Att en möbel man sitter på som rymmer en person heter *en stol* på svenska och *a chair* på engelska (mitt exempel) är helt arbiträrt, d.v.s. det handlar om konventioner. Relationen mellan själva föremålet (referenten) och det språkliga tecknet, d.v.s. ordet, är alltså endast en konvention och ordet innehåller ingenting obligatoriskt eller nödvändigt i det avseendet att det måste vara just det utan att kunna vara något annat. (ibid.) Taylor (1995: 6) konstaterar att inte bara relationen mellan referenten och tecknet är arbiträr utan även relationen mellan betydelsen och tecknet. Han (1995: 15) påpekar emellertid att språket med sitt sätt att indela verkligheten inte är helt och hållet arbiträrt utan det finns naturliga anledningar till att något nämns med ett visst tecken och att en viss betydelse överhuvudtaget finns, t.ex. i människans perception och kognition

Som jag diskuterat ovan varierar språk socialt. Ungdomar talar t.ex. annorlunda än vuxna och läkare talar annorlunda än rörmokare. Men språket varierar också över tid: den svenska som talas i dag ser annorlunda ut än den som talades för två hundra år sedan. Detta kallas för diakronisk variation. Att det förekommer olika dialekter av ett och samma språk beror på att språk varierar geografiskt (regional variation). En och samma person talar dessutom sannolikt annorlunda med familjen än med chefen. Detta utgör den fjärde variationen, nämligen den situationella. (Dahl 2000: 115f.) Språkförändringen kring ordet *själv* kan sägas ha med alla fyra variationstyper att göra. Att använda *själv* i betydelsen 'utan sällskap' verkar ha blivit vanligare under

de sista åren (diakronisk variation). Yngre personer använder ordet oftare än äldre talare (social variation) och bruket verkar vara vanligare i Sverige än i Svenskfinland (regional variation). *Själv* i betydelsen 'utan sällskap' tycks därtill vara ett drag i talspråksaktiga register (situationell variation).

Sundgren (2008: 71) redogör för den särskilda vetenskapsgren inom sociolingvistik som fokuserar på språklig variation och förändring, variationslingvistik. Enligt variationslingvistik är variation både interindividuell och intraindividuell, d.v.s. språket varierar såväl mellan olika människor som hos en och samma individ i olika situationer. Som Nordberg (2008: 20) påpekar är variationen emellertid inte kaotisk utan strukturerad och förutsägbar och den följer vissa regler som styrs av sociala eller situationsrelaterade faktorer.

Det går alltså att urskilja vissa varieteter inom ett och samma språk. Utöver dialekter, d.v.s. regionala skillnader inom ett språk kan man även tala om *kronolekter* då man vill markera skillnaden mellan språk som talas av olika generationer (Einarsson 2004: 182). Kvinnor använder språket på ett annat sätt än män och termen som syftar på språket hos olika kön är *sexolekt* (Einarsson 2004: 171). Termen *sociolekt* syftar på hur människor i olika sociala klasser talar olika (Einarsson 2004: 146f.).

Einarsson (2009: 216) påpekar att det utöver olika lekter även finns andra sätt att kategorisera språklig variation. Termen *register* syftar på vad man gör med språket: om man pratar om vad man ska äta till middag med familjen eller om man predikar i kyrkan. Talaren kan vara samma person men sättet att tala är förmodligen inte detsamma i båda fallen. *Stil* i sin tur syftar på hur man säger det man säger t.ex. hur formell eller informell man är. Einarsson (ibid.) diskuterar även gränserna mellan begreppen lekt, register och stil och konstaterar att de är ofta svåra att dra.

Hur faktorer som ålder, kön, samhällsklass m.m. påverkar språket är en av de mest centrala frågorna inom sociolingvistik. Det är emellertid omöjligt för mig i denna studie att ta faktorer som kön, ålder, yrke, utbildning eller samhällsklass i betraktande eftersom jag inte har tillgång till dessa bakgrundsfakta om skribenterna i

mitt material. Jag kan endast beakta vissa kännetecken i ungas respektive vuxnas, kvinnors respektive mäns sätt att använda språket och gissa om skribenten i exemplet är en t.ex. ung flicka eller en vuxen man.

Attityder till språk är ofta relaterade till språklig variation och förändring. Här spelar språkets funktion som identitets- och gruppmarkör en avgörande roll. Att olika människor (grupper) talar olika leder till situationer där människor indelas i grupper (*vi* och *de*) enligt just sättet att tala. Språkliga förändringar frambringar ofta starka reaktioner för och mot. Förändringar ses inte sällan som språkets förfall. (Dahl 2000: 96.) I exempel 2 skriver en noggrann läsare en kommentar till en svensk tidning där journalisten har skrivit att någon ”äter själv”.

Exempel 2. Läsarkommentar. Tidning, nätupplaga.
http://bloggar.expressen.se/kvalitetsbloggen/2010/05/lasarfraga_at_er_du_sjalv_eller_ater_du_ensam/
Inlägget skrivet 14.5.2010, hämtat 27.12.2010.

"Äta själv" är inte OK.
"Själv" är helt enkelt inte en synonym till "ensam", hur man än vider och vänder på det. En journalist ska skriva korrekt svenska och knappt tillåta "själv" i den betydelsen ens i citat.

Skribenten anser att tidningar bör följa språkets normer oavsett hur folk råkar uppleva orden. Som Dahl (2000: 95) påpekar ser språkbrukare ofta inte på språkliga normer som godtyckliga konventioner utan som absoluta, eviga sanningar som inte får förändras. Många språkbrukare har alltså starka åsikter om och attityder till språket.

Einarsson (2009: 217f.) diskuterar begreppet *attityd* och nämner att attityder är ett grundläggande forskningsområde inom socialpsykologin men även inom sociolingvistik. En attityd kan definieras som en konsekvent benägenhet att reagera och bete sig på ett visst sätt mot en viss företeelse, t.ex. tycka om en viss dialekt och därför lätt reagera gillande mot människor som talar den dialekten. En attityd kan förstås också vara negativ. Människor har medvetet eller omedvetet attityder till allt möjligt: olika språk, olika människogrupper och inte minst till sig

själva och sitt språk. Einarsson (ibid.) påpekar vidare att det oftast är omöjligt att dra en gräns mellan attityder till ett språk och till en människogrupp. Bijvoet (2008: 120) går ett steg längre och konstaterar att attityder till olika språk, dialekter eller andra varianter såsom sociolekter, sexolekter eller andra sätt att använda ett visst språk inte alls är attityder till språket i sig utan attityder till talarna av språket eller dialekten i fråga. Labov (2001: 6) tar upp språkbrukarnas negativa attityder till språkförändring: även om attityden till alla andra nya innovationer, t.ex. tekniska apparater eller musikstilar kan vara, och oftast är det också, väldigt positiva, möts språkliga innovationer nästan aldrig med glädje. Crystal (2006: 1) konstaterar samma.

Melander (2008: 327) påpekar att det ofta är omöjligt att objektivt avgöra vilket uttryckssätt som är bättre än ett annat. Vilka kriterier ska man använda sig av? När människor diskuterar språk är det ofta attityder som ställs emot varandra. Så kallade fel är sällan fel utan det är snarare fråga om att alla uttryckssätt är korrekt men utifrån olika principer och regler. Melander (ibid.) vill därför snarare se diskussionerna om vad som är rätt eller vad som är fel som diskussioner om normkonflikter där en del har en viss språkkänsla som föreskriver en viss variant medan andra har en annan känsla. Språkkänslan utgör normen för språkbrukarna. Den varierar mellan olika individer men på det stora hela är den gemensam för talarna som helhet; annars skulle kommunikationen inte fungera.

Melander (2008: 327) påpekar vidare att det finns en norm som har en speciell ställning och det är det så kallade standardspråket. Många språkbrukare drar likhetstecken mellan standardspråket, d.v.s. den variant som beskrivs i ordböcker och grammatikor, och det bästa eller det mest korrekta språket, det man egentligen borde använda. I exempel 2 ovan är det just fråga om att skribenterna anser att man borde följa standardspråkets konventioner medan andra har en annan språkkänsla som de bygger på. Individens språkkänsla och attityd är här en och samma sak: om ens språkkänsla säger att uttrycket X är gångbart är ens attityd förmodligen också positiv till X och tvärtom.

Attityder spelar en central roll i diskussionen kring *själv* on *ensam*. De som använder ordet *ensam* vill kanske höra till dem som talar standardspråksenligt medan de som väljer ordet *själv* kanske anser att endast det förmedlar en bild av frivillig självständighet eller gemenskap med unga, urbana människor. Vad valet än avgörs av påverkar attityder det i någon mån. Som Melander (2008: 330) påpekar betecknar ord inte neutralt olika företeelser utan uttrycker även olika värderingar hos språkbrukarna. Därtill är det inte så att språket passivt avspeglar samhället. Språket formar och vidmakthåller också olika hållningar. Därför kan man fråga sig vad som kom först: ordet *själv* i betydelsen 'självvald ensamhet'/'självständighet' eller attityden att det är fel att vara ensam.

I detta kapitel har jag presenterat sociolingvistik och diskuterat två centrala forskningsområden inom disciplinen, språklig variation och attityder till språket. Attityder till språkliga fenomen träder fram just i och med att det förekommer språklig variation som möjliggör att människor kan vara av olika åsikter om språkliga varianter. Som Dahl (2000: 131) lyfter fram kan språklig variation "spegla en pågående språkförändring". Detta för mig till ämnet i nästa kapitel – språklig förändring.

4 Språklig förändring

I kapitel 3 diskuterade jag språkets sociala sida och redogjorde för disciplinen sociolingvistik samt språklig variation och attityder till språkliga fenomen. I detta kapitel redogör jag för språklig förändring. I avsnitt 4.1 presenterar jag teori kring språkförändring allmänt och i avsnitt 4.2 diskuterar jag närmare en typ av språkförändring, nämligen semantisk.

4.1 Hur och varför förändras språk

Enligt Pettersson (1996: 12) är språklig variation förutsättningen för och orsaken till språklig förändring. Att ett språk med fenomenet X kan bli ett språk med fenomenet Y förutsätter det att det i något skede finns både varianten X och Y i språket och båda används. Med tiden börjar språkbrukare mer och mer använda Y och X försvinner. Ett språk med varianten X har blivit ett språk med varianten Y.

Språk är avsett att överföra information. Därför bör alla som använder språket kunna det och vara medvetna om dess konventioner – annars uppstår missförstånd. Labov (2010: 369) frågar befogat varför någon eller några språkbrukare vill förändra konventionerna och därmed riskera att andra språkbrukare inte förstår vad det nya ordet/uttrycket betyder? Man kunde tänka sig att mänskliga språk skulle fungera bättre om de inte förändrades. Enligt Labov (ibid.) uppstår variation i språket då språkbrukare vill visa att de antingen tillhör en viss grupp eller att de tar avstånd från en annan. Det är just denna variation som möjliggör förändring. Människor använder språket som en social markör på samma sätt som t.ex. kläder. Som Dahllöf (1999: 137f.) påpekar förändras mänskliga språk emellertid relativt långsamt. Annars skulle olika generationer inte kunna kommunicera med varandra och språkbrukarna skulle vara tvungna att lägga ner mycket tid och energi på att hålla reda på alla nya uttryck och sätt att använda dem.

Vem är det då som förändrar språket? Nordberg (2008: 26) påpekar att det vid språkförändringsprocesser är intressant och viktigt att forska i ungdomsspråk. Ungdomar är ofta föregångare här som vid andra innovationer, t.ex. mode. Särskilt lexikala varianter som just *själv*, brukar sprida sig så att det först är ungdomar som börjar använda uttrycket och efter det äldre generationer.

Sundgren (2008: 99) konstaterar vidare att de som plockar upp förändringar och innovationer är oftast unga kvinnor som har ett omfattande kontaktnät, är socialt rörliga och hör till de mellersta socialklasserna. Enligt Einarsson (2009: 182) är kvinnor å andra sidan mer benägna än män i samma samhällsklass att följa standardspråkets normer, d.v.s. den varietet som har mest prestige.

Sundgren (2008: 97) lyfter fram s.k. nätverkstudier inom vilka man har märkt att språkbrukare som startar förändringar ofta är löst knutna till sina nätverk, d.v.s. de befinner sig på gränserna mellan olika nätverk och får på så sätt idéer från många olika håll. För att en förändring ska etableras krävs dock att personerna i nätverkets centrum börjar använda den. Det är just personerna i centrum som har mest inflytande över andra. Efter att de har tillägnat sig förändringen följer andra efter. Detta hänger ihop med det som kallas ackommodation: människor börjar härma efter eller åtminstone anpassa sitt språkbruk efter sådana människor som de respekterar eller annars är positivt inställda till. På det här sättet uttrycker språkbrukare samhörighet.

Nordberg (2008: 21) redogör för hur man inom sociolingvistik delar in språklig förändring i två grupper: förändring uppifrån och förändring nedifrån. Förändring uppifrån innebär att förändringen sker från högre socialklasser till lägre, alltså från individer med högre status i samhället till individer med lägre status. Förändring nedifrån innebär motsatsen. Att *själv* har börjat betyda 'utan sällskap' utgör en förändring nedifrån eftersom bruket av *själv* från första början har varit bygdemålsfärgat (Molde 1992: 178f.) och i dag anses vara ledigt språkbruk. Språket som talas på landsbygden har traditionellt ansetts vara av lägre status än det i städerna eftersom det skiljer sig mer från standardspråket (som utvecklats ur

språkvarianterna i stora städer). Ledigt språk ses i sin tur som det språk som människor med lägre utbildning använder. Därmed har det lägre status. Förändringarna uppifrån och nedifrån skiljer sig vidare i det avseendet att förändringarna uppifrån sker medvetet medan förändringarna nedifrån sker omedvetet (Nordberg 2008: 21).

Labov (2010: 90) konstaterar att forskning i språklig förändring är alltid forskning i bakomliggande orsaker. Einarsson (2004: 223) påpekar att vi sällan vet var och hur en språkförändring har börjat. Med hjälp av sociolingvistik kan vi emellertid skapa modeller för hur en språkförändring sprids.

Dahl (2000: 108) konstaterar att nya språkliga fenomen sprids på samma sätt som andra kulturella fenomen: antingen genom att en individ lär sig något nytt av en annan individ eller genom att en eller flera individer flyttar på sig och på det sättet sprider fenomenet till nya områden. Sundgren (2008: 94) redogör för hur man inom sociolingvistik brukar anse att förändringar följer en så kallad s-kurva. Namnet s-kurva härstammar från formen på figuren som beskriver processen: den liknar bokstaven 's'. Modellen innebär att förändringen i början sker sakta, sedan får fart och till slut sker igen långsammare. I praktiken betyder detta följande: i början finns det bara ett fåtal som t.ex. använder ett visst ord eller uttryck. Sedan sprids bruket fort. Till sist bromsas hastigheten eftersom innovationen har spridit sig (åtminstone nästan) överallt. Enligt Pettersson (2005: 13) innebär spridningen också att även situationerna och kontexterna där nyheten används blir allt fler genom att användarna av det nya ordet eller uttrycket växer i antal.

Svanlund (2009: 235) redogör för olika alternativ för hur spridning kan beskrivas utifrån: individspridning, d.v.s. hur många språkbrukare som har börjat använda uttrycket; situationsspridning, d.v.s. i hur många olika kommunikativa situationer uttrycket dyker upp; texttypsspridning, d.v.s. om uttrycket används i flera olika texttyper och ämnesspridning, d.v.s. om uttrycket används inom olika ämnessfärer.

Nära relaterat med spridning är etablerings- och lexikaliseringsprocesser. Svanlund (2002: 13) beskriver fenomenet lexikalisering som ett slags språkförändring. Termen *lexikalisering* kan användas i olika betydelser (Svanlund 2002: 8) men jag redogör inte för dem alla utan koncentrerar på betydelsen 'etablering' som är den väsentligaste för min studie. Som Svanlund (ibid.) konstaterar innebär etablering att "[e]tt uttryck blir fast knutet till det betecknade". När uttrycket har övergått från att vara tillfälligt till en standardiserad beteckning är det etablerat. Etableringsprocessen kan sägas gå i två riktningar. Å ena sidan etableras betydelsen hos ett ord eller ett uttryck, t.ex. betydelsen 'utan sällskap' hos ordet *själv* blir etablerat. Å andra sidan etableras själva beteckningen, d.v.s. att språkbrukare betecknar företeelsen X med uttrycket Y, t.ex. att tillståndet 'utan sällskap' beskrivs med ordet *själv*. Svanlund (2002: 9) påpekar att dessa två förändringar kan utvecklas med olika hastighet och att det kan finnas stora skillnader mellan individer. Desto mer etablerade uttryck är (både vad gäller betydelsen och beteckningen) ju högre frekvens har de. Jag återkommer till etableringsgraden av *själv* och *ensam* i samband med analysen av mitt material i kapitel 7. Svanlund (2009: 238) påpekar emellertid att den totala bruksfrekvensen för ett uttryck inte berättar hur spritt eller hur etablerat uttrycket är vad gäller betydelse eller användningssätt. Uttrycket kan alltså vara etablerat endast på ett visst område eller inom en viss krets. Uttryckets betydelse och/eller användningssätt kan dessutom variera mycket även om det används ofta.

Svanlund (2002) fokuserar på lexikaliseringen av sammansatta ord men vissa huvudprinciper i processen han beskriver kan tillämpas också på fallet med *själv* och *ensam*. Det som är gemensamt för både lexikaliseringen av sammansättningar och förändringen av betydelsen och användningen av ord som *själv* och *ensam* är att uttrycken plötsligt används i en annan betydelse än tidigare.

Sammansättningar lexikaliseras då språkbrukaren behöver ett ord för att beteckna en företeelse och bestämmer sig för att referera till företeelsen med en ny sammansättning. Svanlund (2002: 18ff.) konstaterar att leden i en sammansättning kan stå i olika relation till varandra (t.ex. *Malmöståget* kan antingen vara tåget från eller till Malmö) och att det förekommer flera olika typer av relationer. Det senare

ledet kan t.ex. vara gjort av det första som i *glasbord* eller vara avsett för det första som i *bokhylla* osv. Hur kan då språkbrukare veta vilken relation som avses med en sammansättning de aldrig tidigare stött på? Hur kan de t.ex. veta om ett glasbord är tillverkat av glas eller om det är fråga om ett bord avsett för att ha glas på? De flesta ord är betydelsvaga i den bemärkelsen att de ofta har flera olika (oftast dock närliggande) betydelser eller i alla fall potentiella betydelser, d.v.s. majoriteten av ord är polysema (se kap. 2). Trots detta uppstår missförstånd mellan språkbrukare väldigt sällan. Enligt Svanlund (ibid.) beror detta på människans förmåga att utifrån sin allmänna omvärldskunskap och antydningar i kommunikationssituationen dra slutsatser om uttryckets betydelse. Med hjälp av signaler i kontexten eller omvärldskunskap gissar vi rätt utan att vi ens är medvetna om att vi är tvungna att gissa. Samma sak gäller *själv* och *ensam*. När en språkbrukare säger att *han/hon åt själv på restaurang* uppfattar alla det rätt om man samtidigt vet att personen som sagt det är en normal vuxen. Om det däremot är ett barn som säger samma sak vet vi att hon eller han hade sina föräldrar med sig men att de inte behövde hjälpa barnet med ätandet.

Svanlund (2009: 201) påpekar att det vid nya sammansättningar nästan alltid förekommer en del avvikande betydelser innan sammansättningen blir helt etablerad och alla är eniga om dess betydelse. Enligt mina observationer gäller detta också ordet *själv* även om det inte är ett sammansatt ord. Även om den vanligaste betydelsen hos ordet *själv* vid sidan av det normenliga 'utan hjälp' är 'utan sällskap' kan ordet för vissa språkbrukare betyda även 'utan föräldrar' eller 'singel'. Jag återkommer till detta i avsnitt 7.3.

Enligt Sundgren (2008: 95f.) går det att dela in förklaringarna till språkförändringar i två kategorier: de som betonar de utomspråkliga orsakerna och de som betonar de inomspråkliga. Med de utomspråkliga orsakerna avses olika sociala krafter medan de inomspråkliga syftar på själva språket. Sundgren (2008: 107) själv anser att de utomspråkliga, sociala krafterna ligger bakom språkliga förändringar eftersom valet mellan olika språkliga varianter fyller sociala och stilistiska funktioner: "när förändringar sker i de sociala grupperingarna förändras också det språkliga systemet i

talgemenskapen”. Individerna har makt, ofta dock omedvetet, att välja språkliga varianter och i och med det också makt att skapa, visa, upprätthålla eller förändra den sociala identiteten.

De som ser språkförändringar som relaterade till inomspråkliga faktorer, t.ex. junggrammatiken, en språkvetenskaplig skola från slutet av 1800-talet, hävdar att språkförändringarna beror på bestämda ljudlagar, mekaniska och systematiska processer som har sin början i språket självt. Målet med förändringarna är t.ex. uttalslättning eller strävan att välja den variant som bibehåller information bäst. Enligt junggrammatikerna är språket ett själv-reparerande system: när någonting försvinner ur språket (ett fonem, en böjningskategori, ett ord eller en betydelse) utvecklas i stället andra sätt att uttrycka samma fenomen. (Pettersson 2005: 23.) Junggrammatikerna forskade i ljudförändringar men deras tankar kan även tillämpas på språkets ordnivå. De lanserade tanken om språkets olika ljud som ett system där en förändring på ett ställe leder till förändringar på andra ställen. Enligt tanken lämnar en förändring en tom lucka efter sig som sedan måste fyllas av andra delar i språket. På det här viset uppstår en kedja av förändringar. (Pettersson 2005: 43.) En likadan kedja av förändringar kan man hitta i mitt forskningsobjekt, d.v.s. i betydelsen hos orden *själv* och *ensam*. Någonting har lett till att man i svenskan har börjat uppfatta ordet *ensam* som något negativt. Det går alltså inte längre att använda ordet i dess traditionella betydelse. Det har alltså uppstått en tom lucka. Man har kommit på ett nytt sätt att uttrycka samma sak med ordet *själv* och därmed är den luckan fylld. Men om ‘att vara utan sällskap’ nu uttrycks med *själv* hur uttrycks då att man gör något utan hjälp? Än så länge används *själv* också här men hur situationen utvecklas återstår att se. Man kan alltså konstatera att den förändring som drabbat orden *själv* och *ensam* har med ordets betydelse att göra, den är alltså semantisk till sin karaktär. Efter att ha diskuterat språklig förändring i allmänhet i detta avsnitt går jag nu över till att behandla en speciell typ av språklig förändring, nämligen semantisk.

4.2 Semantisk förändring

Jag diskuterade begreppet *betydelse* redan i kapitel 2 och ska inte problematisera det desto mera här. Istället redogör jag för semantisk förändring, alltså en förändring av något slag i ordets eller uttryckets betydelse (Sjöström 2001: 13) i detta avsnitt. Jag använder Sjöström 2001 som min huvudsakliga källa.

Sjöström (2001: 22f.) konstaterar att en semantisk förändring innebär att användningen av ett ord eller uttryck aktiverar en ny föreställning hos språkbrukare. Detta beror på att attityden hos språkbrukarna har förändrats eller att uttryckets extension – d.v.s. hur många företeelser som korrekt kan benämnas med ordet i fråga – antingen har utvidgats eller begränsats. Vid ordet *själv* är det fråga om utvidgad extension. *Själv* verkar i dag betyda både ‘utan sällskap’ och ‘utan hjälp’, som är den gamla betydelsen. Ordet *ensam* däremot kan sägas ha fått en mer begränsad betydelse. Det har i dag främst betydelsen ‘ensambliven/ofrivilligt ensam’ och har inte längre den neutrala betydelsen ‘utan sällskap’. Exempel 3 belyser detta.

Exempel 3. Blogg.

<http://www.metrobloggen.se/jsp/public/permalink.jsp?article=19.4542646>

Inlägget skrivet 18.9.2008, hämtat 27.12.2010.

[---] Jag gillar mig själv och har inga problem med att vara *själv*....jag trivs i mitt eget sällskap för jag trivs med mig *själv*....*ensam* är jag inte heller....*ensam* är man om man inte gillar att vara *själv* eller inte trivs med att göra ingenting.....också något jag inte har några som helst problem med. [---]

Bloggaren i exempel 3 skriver om hur hon tycker om att vara för sig själv men nekar att hon skulle vara ensam. Hon använder inte orden *själv* och *ensam* i deras traditionella betydelser, ‘utan hjälp’ respektive ‘utan sällskap’ utan snarare i betydelserna ‘frivilligt utan sällskap’ respektive ‘ofrivilligt utan sällskap’. Detta tyder på att orden *själv* och *ensam* har undergått en semantisk förändring.

Sjöström (2001: 42f.) redogör för hur en semantisk förändring kan börja. Först får uttrycket en ny betydelse i en viss kontext i ett samtal. Sedan förstärks den nya betydelsen genom upprepning i andra samtal. Till sist får uttrycket en betydelse som ligger längre ifrån eller är helt oberoende av den gamla i vissa kontexter. Då ett uttryck får en ny betydelse är det oftast en betydelse som ligger mycket nära eller på andra sätt liknar den gamla betydelsen. Också vid orden *själv* och *ensam* ligger de nya betydelserna nära de gamla betydelserna: att göra något utan hjälp kan vara detsamma som att göra det utan sällskap och att vara ensam kan innebära att man har blivit ensam mot sin vilja. Dessa betydelser har på sätt och vis alltid funnits hos orden *själv* och *ensam* men det verkar som om de nu har slagit igenom och att orden i dag först och främst betyder just 'utan sällskap' respektive 'utan sällskap mot sin vilja'. Som Dahl (2000: 103f.) påpekar är det särskilt i slang vanligt att ett redan existerande ord får en ny betydelse. Betydelsen är då en som det redan finns andra uttryck för. Som exempel ger Dahl (ibid.) ordet *fräck* som i slang betyder samma som 'bra'. Samma tycks ha hänt med orden *själv* och *ensam*. *Själv* har fått en ny betydelse som tidigare markerats med *ensam* och *ensam* har fått betydelsen som tidigare markerats med t.ex. *ensambliven*. Sista fasen i semantiska förändringar är acceptansen (Sjöström 2001: 131). Det verkar som om fallet med *själv* och *ensam* befinner sig just i den fasen: debatten om uttryckens betydelse och användning pågår fortfarande. (Se kapitel 6 om tidigare forskning och iakttagelser eller avsnitt 7.4 om språkbrukarnas egna kommentarer.)

Jag redogjorde tidigare för Svanlunds term *lexikalisering* som syftar på etablering av relationen mellan ett uttryck och dess referent. Sjöström (2001: 99) som koncentrerat sig på semantiska förändringar kallar den process som leder från variation till en ny betydelse för *konventionalisering*. Termen syftar alltså på etablering av ett ords eller ett uttrycks betydelse. Ovan beskrev jag de olika faserna i en semantisk förändring. Men varför börjar en sådan förändring? Vad är alltså orsaken till semantiska förändringar? Enligt Sjöström (ibid.) vet vi endast i några fåtal fall exakt när, hur och av vem ett uttryck har fått en ny betydelse. I fallet med *själv* och *ensam* är det omöjligt att ge ett entydigt svar eftersom bruket har varit skiftande, åtminstone i vissa dialekter, redan i över hundra år (Molde 1992: 178f.). Sjöström (2001: 100)

poängterar vidare att det är svårt att skilja mellan orsakerna till processen och de bidragande omständigheterna och villkoren.

Sjöström (2001: 41–52) presenterar fyra möjliga orsaker till semantiska förändringar. Den första är själva språket. Språket kan i sin tur vara orsaken till semantiska förändringar på tre olika sätt. För det första kan nya betydelser uppstå när språkliga enheter används tillsammans, d.v.s. semantiska förändringar orsakas av uttryckens samförekomst. För det andra kan betydelsvagheten av språkliga uttryck leda till betydelseförändringar. Jag redogjorde för ords och uttrycks betydelsvaghet i avsnitt 4.1. För det tredje kan semantiska förändringar orsakas av att språkets ordförråd är så omfattande. Medan språkets fonologiska och grammatiska beståndsdelar utgör ett begränsat system med så pass få delar att det är möjligt för språkbrukaren att hantera dem, är lexikonet ett obegränsat, löst och rörligt system som ingen fullständigt kan behärska. Semantiska förändringar orsakas alltså ibland av rena misstag.

Semantiska förändringar kan alltså orsakas av själva språket på tre olika sätt. Utöver språket kan orsaken till semantiska förändringar ligga i referenten. Detta utgör den andra orsakstypen. Om referenten genomgår en förändring eller vår attityd till referenten förändras kan det leda till semantisk förändring (Sjöström 2001: 41). Den tredje orsakstypen är inlån från främmande språk (ibid.). Den fjärde och sista orsaken är en förändring av något slag i vår kultur. Orsaken kan vara en förändring i våra institutioner eller idéer. Det kan vara fråga om vetenskapliga framsteg, sociala eller psykologiska orsaker, främmande inflytande eller behovet av ett nytt namn (Sjöström 2001: 47). Psykologiska orsaker kan grunda sig på emotion eller på tabu. Med det förra avses att man ofta talar om det man har starka känslor för och även börjar referera andra objekt med uttryck från ett visst ämnesområde. Att något tabubelagt benämns med ett ersättningsuttryck kan bero på ren rädsla eller finkänslighet eller lämplighet. (Sjöström 2001: 54–63.) I fallet med *själv* och *ensam* är det knappast fråga om samma rädsla som vid gammal folketro om t.ex. farliga djur men det kan mycket väl vara fråga om finkänslighet. T.ex. att bo ensam kan upplevas som olämpligt att benämna direkt. Man vill istället understryka den sidan av tillståndet att

man gör det frivilligt, d.v.s. självständigt, och då väljer man att säga att man bor själv. Enligt Sjöström (2001: 146f.) spelar sk. pejorativa eller ameliorativa förändringar och eufemismer en central roll vid semantiska förändringar. Via en pejorativ förändring har uttrycket fått en negativ innebörd. Med en ameliorativ förändring sker det motsatta. En eufemism kan definieras som en förskönande omskrivning av något som upplevs som fult, opassande eller tabubelagt. Jag återkommer till huruvida ordet *själv* är en eufemism för ordet *ensam* i kapitel 7.

Sjöström (2001: 133) poängterar att konventioner, och språkliga betydelser är en sorts konvention, är kärnan i den mänskliga kulturen. Enligt honom innebär semantiska förändringar, alltså förändringar i konventioner, alltid kulturella förändringar av något slag. Detta innebär att det inte endast är orden *själv* och *ensam* som har förändrats utan de tillstånd de syftar på. Att göra något utan hjälp och/eller att vara utan sällskap representerar något nytt för dagens människor.

Fallet *själv* och *ensam* kan vara en blandning av flera ovan listade orsaker. Redan det att det förekommer uttryck som *ensam*, *alldeles ensam*, *ensambliven*, *själv*, *helt själv*, *självständig(t)* kan ha lett till att *ensam* i dag har börjat ha en viss betydelse medan *själv* har en annan. Ordförrådet är för komplext för att alla skulle använda ordet på samma sätt. Våra attityder till nya livsstilar spelar sannolikt också en roll i processen: att vara ensam är kanske något som människor förhåller sig negativt till. Man kan inte heller utesluta påverkan från engelskan. Uttrycket *(all) by myself* kan vara av vikt här, t.ex. *I live by myself – jag bor ensam*: ordet *self* får svenskspråkiga att tänka på ordet *själv*. Uttrycket används i engelskan både i neutrala och negativa sammanhang som i meningarna *It was miserable spending Christmas all by myself* och *He couldn't have planned the whole thing by himself* (Macmillan English Dictionary for Advanced Learners 2007), men detta är inte av lika stor betydelse som att ordets *self* fonetiska form påminner ordet *själv*.

Hur kan man då veta att en semantisk förändring pågår eller redan har skett? Enligt Sjöström (2001: 13) kan man antingen studera den språkliga omgivning i vilken ordet/uttrycket förekommer, jämföra ordet/uttrycket med andra språk, analysera

strukturen hos ordet/uttrycket eller studera hur ordet/uttrycket används för att beteckna företeelser. I föreliggande avhandling ligger fokus på hur orden *själv* och *ensam* används och i hurdan språklig omgivning de förekommer.

På samma sätt som man kan upptäcka semantiska förändringar med flera olika metoder kan man också klassificera dem på olika sätt. Ett sätt är den logisk-retoriska klassificeringen. Sjöström (2001: 38f.) redogör för hur man med metoden granskar innehållet hos ett uttryck före och efter förändringen. Förändringsprocessen kan antingen begränsa, utvidga eller överföra betydelsen hos uttrycken. Detta var jag redan inne på tidigare i avsnittet vid exempel 3 som visade hur betydelsen hos orden *själv* och *ensam* har utvidgats respektive begränsats. Sjöström (ibid.) påpekar att klassificeringen fokuserar främst på resultaten och inte säger så mycket om orsakerna till förändringen. För att utforska orsakerna måste man ta till andra teorier och metoder. Enligt Sjöström (2001: 40) kan s.k. semantiska lagar ge förklaringar till semantiska förändringar. Enligt honom är det emellertid svårt att formulera semantiska lagar som skulle gälla i alla eller ens i de flesta fallen. Snarare kan man endast hitta tendenser eller riktningar i den diffusa världen av semantiska förändringar.

I detta kapitel har jag diskuterat språklig förändring och redogjort närmare för semantisk språkförändring som är centralt i min avhandling. Härnäst ska jag diskutera den språkvariant som mitt material representerar, nämligen språket på nätet.

5 Språket på nätet

Materialet i föreliggande avhandling består med endast få undantag av belägg från nätet och därför behandlar jag *språket på nätet* i detta kapitel. Jag diskuterar hur språket på nätet skiljer sig från andra språkvarianter och vad som är karakteristiskt för nätspråket. Med nätet avser jag Internet och närmare sagt sidor på Internettjänsten World Wide Web. Det är befogat att diskutera och granska nätspråket eftersom nätet är ett medium med egna villkor såsom t.ex. radion har sina villkor och musikskivor har sina. En central fråga är om nätspråket ska ses som skrift eller som tal (t.ex. Sveningsson 2002: 89), en tanke som redan avslöjar mycket om komplexiteten hos språket på nätet.

Sveningsson (2002: 90) poängterar att Internet egentligen ska ses som flera medier och inte som ett medium med en homogen användargrupp som använder den för endast en sorts kommunikation. Därför är det också givet att det förekommer flera olika språkvarianter på nätet. Där finns bl.a. nyhetsartiklar skrivna på sakprosa, skönlitterära texter, lagtexter och ljudfiler med talat språk. Jag fokuserar på språket på den typ av sidor där jag har samlat mitt material, d.v.s. närmast bloggar och diskussionsfora. Presentationen nedan handlar i första hand om språket på sådana sidor. Nyhetsartiklar på nätet finns ofta också i tryckt pappersformat, men bloggar och diskussionsfora finns endast på nätet. Därför kan man befogat fråga sig om också språket i dessa genrer är unikt.

Crystal (2001: 24f.) konstaterar att språket på nätet ofta liknar talat språk och att det även har kallats för skrivet tal. Sveningsson (2002: 90) är delvis av samma åsikt men gör en skillnad mellan samtalsstilar i asynkrona och synkrona medier på Internet. Baron (2010) indelar olika medier på nätet på samma sätt. Sveningsson (2002: 90) konstaterar att det på nätet finns massvis med olika sätt att kommunicera. Medierna kan delas in i asynkrona och synkrona beroende på om parterna befinner sig samtidigt i kommunikationssituationen eller inte. Chatt är ett synkront medium eftersom de som chattar måste befinna sig framför en dator och vara inloggade i ett

chattprogram samtidigt. Chattande liknar på det sättet tal. Det som sägs försvinner efter att det har sagts eller efter en relativt kort tid. Exempel på asynkrona medier är e-post, diskussionsfora och bloggar. Principen är att de som tar del i kommunikationen kan göra det när de själv vill oavsett när den andra parten gör det. Mitt material består av belägg hämtade ur asynkrona medier.

Enligt Sveningsson (2002: 95) liknar samtalsstilen i synkrona medier talspråk medan stilen i asynkrona medier lutar mera åt det skriftspråkliga hållet. Här spelar kommunikationskontexten en avgörande roll: som i talsituationer känner alla deltagare till kontexten i synkrona medier, vilket gör att språket kan vara mera ledigt till stilen, innehålla fler deiktiska uttryck och ellipser. I asynkrona medier vet skribenten inte när en potentiell läsare kommer att läsa t.ex. ett blogginlägg eller ett e-postmeddelande. Texten måste därför vara tydligare och mer koherent. Sveningsson (2002: 115) poängterar att skribenten i ett asynkront inlägg/meddelande måste tänka efter vad och hur hon eller han skriver, vilket leder till formellare texter. Här kan man fråga sig om ordet *själv* i betydelsen 'utan sällskap' redan ses som acceptabelt och begripligt språk eftersom det förekommer så ofta i mitt material som alltså består av texter i asynkrona medier.

Crystal (2006: 20) konstaterar att det finns en allmän uppfattning om att det existerar ett nätspråk med drag som endast är unika för språket på nätet. Som jag redogjorde för ovan är situationen mer komplex än så. Sveningsson (2002: 95) redogör för hur vi ändå på det stora hela använder språket annorlunda på nätet än i vanligt tal eller skrift. Språket används på ett ofta nytt och kreativt sätt på Internet. Detta gör att nätspråket bör ses som något annat än tal eller skrift, d.v.s. som en helt ny språkvariant. Också Sundgren (2008: 88) konstaterar att de nya medierna och den nya tekniken har skapat helt nya språkarter i stället för att förändra redan existerande genrer. Enligt henne producerar vi mer skriftspråk under typiska talspråksförutsättningar och vice versa, vilket har lett till att skrift- och talspråket har närmat sig varandra. Sveningsson (2002: 89) tillägger att man har visat hur skriftligt språk förändras då det flyttats till nya kommunikationsmedia. Varför skulle inte då språket förändras nu i och med Internet?

Språket på nätet är alltså svårt att definiera, om inte omöjligt eftersom det i själva verket finns flera olika språkvarianter på nätet. Då språket på nätet granskas bör man veta om det är fråga om ett synkront eller asynkront medium och dessutom vilken textens funktion och texttyp är, frågor som måste svaras då även tryckta texter analyseras. Eftersom mitt material består huvudsakligen av texter från asynkrona medier (bloggar, diskussionsfora) kan jag ringa in termen nätspråk i denna avhandling på följande sätt: med språket på nätet avser jag en skriven språkvariant som används på nätet och som kännetecknas av talspråksaktighet och vardaglighet.

Språket på nätet är huvudsakliga orsaken till varför mitt material består av bloggar och diskussionsfora. I inledningen redogjorde jag även för vad en blogg och ett diskussionsforum är för något och tänker inte problematisera själva definieringen desto mera. I stället redogör jag för själva fenomenet bloggande. Baron (2010: 113) listar fyra orsaker till varför folk bloggar. Bloggar skapar underhållning, både för en själv och andra. De ger utbildning eller kunskap. De erbjuder en plattform för yttrandefrihet. Och till sist, de skapar gemenskaphetskänsla, d.v.s. erbjuder ett sätt att få sällskap och kamratstöd för människor med av något skäl begränsade eller obefintliga möjligheter att stå i kontakt med andra människor.

Baron (2010: 111) tillägger att ungefär lika många kvinnor som män skriver bloggar. En stor del av de kvinnliga skribenterna är emellertid unga flickor medan de manliga är vuxna män. Det finns även en skillnad beträffande hurdana bloggar de två grupperna skriver: flickor skriver mest personliga, dagboksaktiga bloggar medan män skriver bloggar om något allmänt ämne, d.v.s. det som Baron kallar för topikbloggar. Språket i dessa två typer av bloggar skiljer sig från varandra i det att språket i dagboksbloggar anses vara kvinnligt medan språket i topikbloggar anses vara manligt även om skribenten i topikbloggen råkar vara en kvinna.

Crystal (2006: 15) tar upp en intressant aspekt om språket i bloggar, nämligen det att blogginläggen är publikationer som inte är redigerade av någon. Här är det viktigt att dra en skiljelinje mellan bloggar skrivna av privatpersoner som skriver om sina privatliv eller personliga intressen och bloggar skrivna av en myndighet eller

offentlig person som är avsedda t.ex. för att informera allmänheten om något. Crystals påpekande handlar om de förstnämnda medan de sistnämnda givetvis kan vara och troligen också är noggrant redigerade och språkgranskade. Crystal (ibid.) konstaterar att bloggar (de förstnämnda, d.v.s. nätsidor skrivna av privatpersoner om sina privatliv) representerar naket, oredigerat skrivande och han nämner medeltidens engelska före utvecklandet av en skriftspråksnorm som en jämförelsepunkt.

Collin (2005: 12f.) konstaterar att datorn och framför allt Internet präglar våra liv och vår vardag alltmer och att Internet inte endast har förändrat språket utan hela vårt sätt att kommunicera och skaffa information. När man började forska i datorförmedlad kommunikation betonade man först informationsaspekten, det att dela, förmedla och få information med hjälp av datorer via nätet. Senare forskning har börjat lägga vikt vid andra aspekter av datorförmedlad kommunikation: skapandet av kontakter, sociala faktorer och expressiva aspekter. I mitt material kan man se att skribenternas främsta avsikt oftast inte är att förmedla information utan snarare att skapa kontakt med människor som lever under likadana förhållanden, som känner och tycker likadant och som ger en stöd.

Dahlgren (2002: 14) påpekar att Internet inte endast har fört med sig tekniska innovationer utan en komplex samhällsutveckling och kulturell omdaning. Internet håller på att omforma vårt sätt att tänka och att kommunicera med varandra samt vår uppfattning om oss själva. En möjlig orsak till förändrade självuppfattningar är anonymiteten som Meldré (2002: 80) tar upp. På Internet kan man vara anonym och avslöja endast den information om sig själv man vill och undanhålla resten. Användarna kan skapa och förmedla den bild av sig själv som de vill. I detta avseende är Internet demokratiskt eftersom användarna kan kommunicera med varandra på egna villkor i en värld där social status, utseende, utbildning eller annan bakgrundsfakta spelar inte så stor roll eftersom man inte har den informationen om andra eller man inte kan veta om den information man fått är sanningen. Man kan tänka sig att även användaren själv efter ett tag börjar tro på den bild hon eller han har visat på nätet. Det här väcker frågan huruvida detta avspeglar sig också på språket. På nätet är man den man skriver att man är och ingen annan.

Sveningsson (2002: 109) påpekar att människor som kommunicerar mycket med varandra efter ett tag kommer att skapa egna normer och konventioner för språkbruk. Det är på detta sätt t.ex. läkarjargong har fått sin början och lever vidare. Man kan fråga sig hur mycket det påverkar ens språkbruk att aktivt delta i diskussioner på ett och samma diskussionsforum där hela användarkretsen består av likasinnade människor. Då man använder vissa ord och uttryck uppvisar man en viss identifiering med dem som hör till samma grupp och använder språket på samma sätt. Sveningsson (2002: 115) fortsätter med att konstatera att det språk som uppstår i en gemenskap består av ord och uttryck som har med gruppens gemensamma erfarenheter att göra. Gruppens språk kan skilja från standardspråket både vad gäller innehållet och formen.

Crystal (2006: 1) påpekar att Internet har fört med sig en oro om dess påverkan på språket. Majoriteten tycks vara nöjd med och hylla nätets tekniska möjligheter och förhålla sig positivt till framtida uppfinningar och tillämpningar men påverkan på språket anses oftast vara endast negativt. Språket i allmänhet och enskilda språk samt själva skrivkonsten och den språkliga kreativiteten anses vara i fara i och med Internet. Jag var redan inne på attityder till språkliga förändringar i avsnitt 3.2.

Det är givet att Internet inte har varit orsaken till förändringen kring orden *själv* och *ensam*. Olika uppslagsverk och den undersökning som Adelswärd (2001: 129f.) gjort (se avsnitt 6.3) ger evidens för att bruket av *själv* i betydelsen 'utan sällskap' har varit utbrett redan länge. Men man kan emellertid fråga sig om Internet har spelat någon roll i spridningen av förändringen under de senaste åren eller om bruket har slagit igenom tack vare just Internet.

För det första kan man vara vem som helst på Internet på grund av anonymiteten (Meldré 2002: 80). Det är helt mänskligt att försöka ge en så positiv bild av sig själv som möjligt i alla sammanhang och på nätet är det särskilt enkelt att göra det. Om 'att vara/bo/göra något ensam' betraktas som något negativt är det inte överraskande att man väljer andra ord för att uttrycka samma sak. Det låter positivare att säga att *man bor själv* än att *man bor ensam*. Också Lindström (<http://www.fokus.se/2006>

/10/fredrik-lindstrom-skjut-inte-budbararen/) är inne på detta. Det kan även hända att människor väljer positivare ord och uttryck på nätet än vad de skulle våga eller av andra skäl göra i det riktiga livet. För det andra kan man tänka sig att om en språkbrukare i ett diskussionsforum använder uttrycket *bo själv* i stället för *bo ensam* börjar andra härma. Som Sveningsson (2002: 109) påpekar börjar människor som står i tät kontakt med varandra efter ett tag kommunicera på samma sätt. För det tredje kan man dryfta om den gemenskap som olika fora på Internet erbjuder är en orsak till språkförändringen kring orden *själv* och *ensam*. Om man är inloggad hela tiden hemma, och även om man är ensam, har man sällskap av andra nätanvändare via nätet. På det sättet upplever man kanske inte någon ensamhet och bruket av ordet *själv* är mer motiverat än bruket av ordet *ensam*.

I detta kapitel har jag diskuterat språket på nätet och om man ens kan tala om språket på nätet eller om man i stället borde tala om olika språk på nätet. Mitt material består av homogena exempel som huvudsakligen representerar en ledig stil. Härnäst ska jag redogöra för det normenliga bruket av orden *själv* och *ensam* enligt olika uppslagsverk och presentera tidigare iakttagelser av ordet *själv* i betydelsen 'utan sällskap' innan jag går över till att analysera mitt eget material i kapitel 7.

6 Tidigare forskning och iakttagelser

I detta kapitel redogör jag för hur olika ordböcker definierar orden *själv* och *ensam* och hurdana råd olika grammatikor ger för användningen. Jag presenterar även det som tidigare skrivits om användningen av ordet *själv* i betydelsen ‘utan sällskap’. Ämnet har tagits upp av flera språkvårdare i Sverige (Grünbaum, Molde, Åberg) men språkvårdare även i Finland (Reuter).

Man kan hävda att användningen av ordet *själv* tillfaller just språkvården. Att säga/skriva *jag bor själv* då man bor utan sällskap är inte normenligt. Samtidigt är det inte fel i den bemärkelsen att flera vuxna infödda svenskspråkiga talare säger så. Däremot är det ogrammatiskt och fel att säga t.ex. **jag om tycker bodde ensamma* i stället för *jag tycker om att bo ensam*. Det finns inte någon skarp skiljelinje mellan rätt och fel i språket men en gräns kan dras mellan uttryck som vuxna infödda språkbrukare kan säga och uttryck de aldrig kunde säga (Språkriktighetsboken 2005: 21). Ordet *själv* i betydelsen ‘utan sällskap’ är något som många vuxna infödda talare använder och de flesta åtminstone förstår. Det uttryck som lämpar sig bäst vid fallet med *själv* och *ensam* är begreppet *korrekt*.

Språkvård är en form av språkplanering (Einarsson 2009: 79) vilket innebär att man försöker främja ett okomplicerat och korrekt språkbruk (Språkriktighetsboken 2005: 20). Korrekt och icke korrekt är inte detsamma som rätt och fel. Snarare är det fråga om vad som är i enlighet men en viss norm i ett visst sammanhang eller en viss genre t.ex. i ett brev. Det är inte fel att utelämna hälsningsfraser i ett brev men det är inte helt korrekt att göra det. (Språkriktighetsboken 2005: 20ff.) Vad som sedan är korrekt eller icke korrekt är inte alltid enkelt att avgöra. Oftast används följande kriterier: Är uttryckssättet etablerat i bruket? Är uttryckssättet accepterat bland språkbrukare? Är uttryckssättet accepterat bland normauktoriteter, t.ex. språkvårdare? Stämmer uttryckssättet med språkssystemet i övrigt? Stämmer uttryckssättet med den skriftspråkliga traditionen? Fungerar uttryckssättet i olika kommunikativa sammanhang? Den sista punkten anses ofta vara den viktigaste men

problemet är att det givetvis finns en otalig mängd olika kommunikativa sammanhang. (Språkriktighetsboken 2005: 23f.) I föreliggande avhandling är syftet visserligen inte att avgöra huruvida orden *själv* och *ensam* används korrekt eller inte. Min avhandling är deskriptiv, inte normativ till sin karaktär. Jag behöver dock den normativa bakgrunden för att jämföra exemplen i mitt material med. Jag börjar med att redogöra för hur olika ordböcker definierar orden *själv* och *ensam*.

6.1 *Själv* och *ensam* enligt ordböcker

Jag använder ordböcker som Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien (SO 2009), Bonniers synonymordbok (BSO 2000), Nordstedts Svenskt språkbruk (SS 2003) och Nordstedts Svenska ordbok (NSO 1999) som källa. Samtliga exempel är från uppslagsverken.

Enligt definitionsordboken Svensk ordbok från år 2009 betyder *själv* först och främst 'ohjälpt' som i *deras tvååring kan redan äta själv*. SO nämner emellertid att ordet *själv* ibland används i vardagligt språkbruk "med ren innebörd av (ofta självvald) ensamhet" som i *hon ville sitta själv en stund och meditera*. SO tillägger följande:

I meningen *han ville inte vara med de andra – han ville vara själv* betyder *själv* 'ensam'. Det är en användning som har blivit ganska vanlig på senare år, och den kan i vissa fall fylla en funktion. Det kan nämligen vara så att den som säger eller skriver *själv* i stället för *ensam* vill undvika det lite patetiska eller sorgliga intryck som ordet *ensam* kan göra.

Den tio år äldre definitionsordboken NSO ger endast definitionen 'ohjälpt' för *själv*, t.ex.: *han kan äta själv; jag gör det själv så går det fortare*.

Enligt BSO (2000) är ordet *själv* synonymt med följande ord och uttryck: *personligen, ensam, ohjälpt, utan hjälp, personifierad, ingen mindre än, självaste, till och med*. Det är intressant att redan den andra synonymen som ges är *ensam*.

Frasordboken Svenskt språkbruk (2003) ger bland annat följande exempel på hur ordet *själv* används och i vilken betydelse. Å ena sidan används *själv* när man är eller gör något personligen eller av egen kraft. En stolt mamma kan använda fraser som *äta själv* eller *gå själv* som i satsen *tvååringen kan redan äta själv* då barnet inte längre behöver hjälp med ätandet. Samma sak gäller vid flera reflexiva verb. Det är möjligt att *klara sig/reda sig/sköta sig själv*, d.v.s. göra något utan hjälp som i satsen *hon sköter sig själv och bor hemma fast hon är nittio*. Å andra sidan används ordet *själv* i vardagligt språkbruk i betydelsen 'ensam' som i *hon har gjort slut med sin pojkvän och bor numera själv* eller i *ingen hade lust att gå på bio så hon gick själv*.

SS nämner även frasen *för sig själv* som kan anses utgöra något av ett gränsfall mellan orden *själv* och *ensam*. Formen får en lätt att tänka på ordet *själv* men betydelsen hos frasen är ändå 'ensam'. Som exempel på frasens användning ges *hon ville vara för sig själv ett tag* betyder 'hon ville vara ensam ett tag' och *nu får du stå för dig själv och skämmas* 'nu får du stå ensam och skämmas'. I SO och NSO ges frasen *för sig själv* definitionen 'ensam'.

För ordet *ensam* ges följande definitioner i SO: 'som är utan sällskap av ngn annan ibl. med tonvikt på avsaknad av hjälp o.d.' som *i han fick ensam bära hela ansvaret, det är skönt att vara ensam ett tag* och 'som saknar nära vänner och anhöriga' eller 'som saknar make eller sambo när sådan kunde förväntas' som i *hon har levt ensam några år*. Dessutom nämns ordet *ensambo* med definitionen 'ensamboende person'. I mitt material har jag hittat inlägg där ordet *ensambo* har ersatts med *självbo*. Jag återkommer till detta i avsnitt 7.2. Den tio år äldre ordboken NSO (1999) ger exakt samma definitioner som SO för ordet *ensam*: 'någon som är utan sällskap av någon annan ibland med tonvikt på avsaknad av hjälp' t.ex. *hon kände sig ensam och utanför* och 'någon som saknar nära vänner och anhöriga' t.ex. *plötsligt stod hon ensam i världen*.

Enligt BSO (2000) är ordet *ensam* synonymt med följande ord och uttryck: *allena, utan sällskap, på egen hand, utan familj, solo, ensamstående, ensamlevande, solitär, singel, solokvist, isolerad, enslig, i avskildhet, avskild, avsides, enskild, övergiven*,

lämnad åt sitt öde, unik, utan like, ensam i sitt slag, enda, enbart, endast. Man kan notera att de negativa innebörderna överväger. Detta gäller i synnerhet de patetiska och sorgliga synonymerna och betydelsenyanserna som *övergiven* eller *lämnad åt sitt öde*.

SS (2003) ger bland annat följande exempel på ordets användning: *någon är ensam* som i *man måste också vara ensam ibland* och *ensam med någon* som i *det är viktigt att ibland få vara ensam med en förälder*. Uppslagsverket nämner även *ensam mor/mamma/far/pappa*, d.v.s. ensamstående förälder som i *hon är uppvuxen med en ensam mamma i en etta i Stockholm* och *bo/leva ensam* som i *hon bor ensam i ett stort hus på landet* och *gå/åka ensam* som i *jag vågar inte längre gå på oupplysta gator*. Till sist nämns *lämna någon ensam* som i *han är för liten, man kan inte lämna honom ensam*.

6.2 Själv enligt grammatikor

Efter att ha gett en överblick över hur orden *själv* och *ensam* definieras i ordböcker går jag nu över till att presentera det normenliga bruket av ordet *själv*. De verk jag hänvisar till är Svenska Akademiens Grammatik (SAG) och Svenska Akademiens Språklära (Hultman). Grammatikor tar inte upp ordet *ensam* i samma utsträckning som ordet *själv*, vilket är orsaken till varför jag endast diskuterar ordet *själv* i detta avsnitt.

Enligt SAG hör *själv* till de fokuserande pronomenen. Semantiskt sett betonar *själv* den referent som betecknas och ställer referenten i relation till andra potentiella referenter (SAG 2: 466). Ordet är inte alltid nödvändigt, utan snarare ett sätt att betona något. Fraserna *jag har gjort det* och *jag har gjort det själv* uttrycker samma sak, men i den senare frasen betonas att det är jag som har gjort det och ingen annan och dessutom utan hjälp av någon annan. När *själv* används på detta sätt, d.v.s. som fritt predikativ om en agentiv referent (d.v.s. en referent som ur semantisk synvinkel gör någonting i satsen, alltså har den semantiska rollen som agent i satsen) kan ordet

ofta parafrastras med *ensam*, eftersom det är fråga om att referenten gör något på egen hand och utan hjälp, t.ex. *Om jag inte får sällskap ut, ska jag byta däck själv i så fall. Om jag inte får sällskap ut, ska jag byta däck ensam i så fall* (SAG 2: 470) Sådana gränsfall kan vara en orsak till språkförändringen som lett till att *själv* används också i andra fall i stället för *ensam*. Jag återkommer till möjliga orsaker i avsnitt 7.7. SAG nämner även att *själv* används regionalt i betydelsen ‘ensam’ också i andra fall: *Hon satt alldeles själv och funderade i mörkret* (SAG 2: 471). I exemplet betyder ordet *själv* ‘utan sällskap’. Det kunde bytas ut mot *ensam* utan att meningen skulle få en annan betydelse.

Hultman (2003) räknar *själv* som ett framhävande pronomen som betonar det ord som det refererar till: *Jag gjorde det själv*. Hultman (2003: 132) betonar att ”man bör skilja mellan *själv* och *ensam* i fall som *han äter själv* ‘utan hjälp’ och *han äter ensam* ‘utan sällskap’.” SAG och Hultman behandlar alltså fenomenet på olika sätt. SAG (1999: 470) som är deskriptiv till sin karaktär noterar att *själv* även används i betydelsen ‘ensam’ medan Hultman (2003: 132) som är mer normativ ger råd om att undvika denna användning av *själv*. Fenomenet är alltså i bruk men anses inte vara vårdad svenska. Jag återkommer till detta i nästa avsnitt.

Sammanfattningsvis kan konstateras att orden *själv* och *ensam* ligger nära varandra både vad gäller betydelse och användning. Man kan se att det förekommer variation i användningen av orden såsom alltid är fallet i levande språk. Och just på grund av variation förändras språk hela tiden eftersom variation är ”fröet till förändring” (Pettersson 1996: 12). I det följande avsnittet ska jag presentera hur det skiftande bruket av *själv* och *ensam* har kommenterats tidigare.

6.3 Tidigare iakttagelser av *själv* i betydelsen ‘utan sällskap’

Ordet *själv* har använts i betydelsen ‘ensam’ i skönlitterärt språk sedan början av 1900-talet. Denna användning av *själv* har varit bygdemålsfärgad och förekommit främst i regionalt språkbruk i Mälardalsregionen, men även på flera håll i Götaland

och Norrland (Molde 1992: 178f.). I Nusvensk ordbok, som utkom så tidigt som 1945, finns det redan stöd för dagens användning av *själv* i betydelsen 'ensam'. Ordet *själv* presenteras med följande synonymer: *utan annans påverkan*, *självständig(t)* och *frivillig(t)*. Som synonymer till ordet *ensam* föreslås utöver de neutrala uttrycken *utan sällskap* och *på egen hand* mer känslöbetonade ord som *övergiven*, *ensambliven* och *ensamställd*. Under de nästa decennierna verkar bruket ha ökat och spridits. Thelander (1983: 57) fick redan i slutet av 1970-talet resultatet att ordet *själv* i betydelsen 'ensam' var välkänt och utbrett i såväl Västerbotten som Eskilstuna. En annan undersökning gjord på 1980-talet visade att språkbrukarna runtom hela Sverige ansåg att användningen är korrekt (Adelswärd 2001: 129f.). Unge (2001: 57) konstaterar att orden *själv* och *ensam* verkar ha blivit synonymer i dag. Jag vill dock hävda att orden inte är synonyma utan båda har sin egen betydelse. Jag återkommer till detta i kapitel 7.

Även om en stor del språkbrukare redan på 1980-talet ansåg att *själv* i betydelsen 'ensam' är korrekt gav en nätundersökning gjord av språkprogrammet *Språket* på radiokanalen P1 i Sverige (<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=411&artikel=4123672>) dock ett annorlunda resultat: 51 procent av dem som svarade ansåg följande mening vara felaktig: *jag går gärna själv på bio*. Endast 27 procent uppgav att de hellre använder *själv* än *ensam* i meningen eftersom de anser att *ensam* är ett negativt laddat ord. Resten (22 %) förhöll sig likgiltiga. Resultaten måste dock tolkas försiktigt. För det första svarade endast 353 personer på enkäten. För det andra var antagligen en stor majoritet av dem som svarade sådana som lyssnar på språkprogrammet och därför kanske förhåller sig rätt så konservativt till språkfrågor och anser att korrekt språkbruk är något viktigt. Resultaten kan därför inte anses representera allmänna åsikter.

Bruket av *själv* i betydelsen 'utan sällskap' har som påpekats sedan länge varit vanligt i vissa dialekter och regioner. Däremot verkar det som om fenomenet inte har slagit igenom i finlandssvenskan ännu, i alla fall inte i bred utsträckning (Reuter 1996: 187). Detta kan dock vara under förändring eftersom jag har hittat ett par belägg på bruket, t.ex. Åbo Underrättelser (24.08.2010): *Allt fler människor i*

Åboregionen väljer att bo själva eller tillsammans med sin partner. Kärnfamiljerna, med två vuxna och barn, minskar stadigt.

Numera är bruket av *själv* i betydelsen ‘ensam’ allmänt utbrett i talat språk i Sverige. Språkvårdare avråder dock från att använda ordet *själv* i denna betydelse för att undvika missförstånd i alla fall i vårdat språk (Åberg, 2001: 313, Grünbaum, 1996: 57f.). I talat språk uppstår missförstånd mera sällan eftersom kontexten ger tillräckligt med information om betydelsen och situationen möjliggör frågor och förklaringar (Svanlund 2002: 18ff.). På den finlandssvenska nätsidan www.mediesprak.fi, som ger instruktioner och rekommendationer i språkvårdsfrågor, sägs följande:

Själv, som står för utan någon annans hjälp förekommer ibland i språkbruket i betydelsen ensam (*Annika bor själv*). Språkrådet anser dock att själv och ensam har olika grundbetydelser som det är bra att försöka hålla isär. I Sverige har det blivit allt vanligare att skriva eller säga *bo själv* [min kursivering] i betydelsen ensam eftersom ‘ensam’ har fått en negativ klang. De flesta förstår om man skriver *Kalle bor själv* i betydelsen ‘Kalle bor ensam’ även om det senare är mer rätt i det fall att Kalle bor *utan någon annans sällskap*. Om Kalle däremot till exempel har någon form av funktionshinder, men trots detta klarar av att bo för sig själv, kan man säga att han bor själv (det vill säga utan någons hjälp).” (<http://www.mediesprak.fi/sprakrad.aspx?id=577>)

Den som letar efter svenska språkråd, instruktioner i grammatik eller orddefinitioner kan hamna också på sidan www.vanligaord.se. Sidan ger en omfattande beskrivning av språket och ser professionell. Författaren bakom sidan är emellertid en lekman med endast teknisk gymnasieutbildning, vilket inte anges tydligt på sidan; läsaren måste leta efter information om utgivaren i hans personliga blogg. På sidan sägs ordet *själv* först och främst betyda ‘utan sällskap’ och som exempel ges bland annat meningen *Frida brukar jogga i parken själv*. På Internet finns det flera liknande sidor som ger språkråd av detta slag. Informationen på sidorna kan strida mot varandra och vara bristfällig. Sidor som www.vanligaord.se kan emellertid påverka språkförändringen vid t.ex. orden *själv* och *ensam* i och med att de ger råd som strider mot den rådande språknormen.

Grünbaum (1996: 57) diskuterar skillnaderna och överlappningarna i betydelse och användning av orden *själv* och *ensam*. *Själv* används i betydelsen 'i egen person' eller 'ingen annan' som i meningen *Först skulle Calle åka till London men han blev sjuk så jag reste själv dit*. *Själv* har även betydelsen 'utan hjälp' eller 'på egen hand'. Det är enligt Grünbaum (ibid.) oftast denna betydelse som ordet får eller anses ha när *själv* används i stället för *ensam* i meningar som *jag flyttade hemifrån och bor nu själv*. Att *själv* även har fått betydelsen 'ensam' ser Grünbaum (ibid.) inte som överraskande eftersom gränserna är relativt flytande mellan betydelseinnehörerna. Att *själv* har så många betydelser är vanligtvis inget problem eftersom kontexten hjälper. Ibland använder vi också språkliga tillägg för att tydliggöra det vi menar, t.ex. *Oj vad fin den är! Har du gjort den alldeles själv?*. I detta fall står handlingen i fokus, inte det möjliga sällskapet. Man kan göra något själv även om man har sällskap. Grünbaum (ibid.) nämner även exempel som *bo för sig själv* och *vara för sig själv*. Den första innebär att man bor litet avsides. Den andra utesluter inte att man skulle vara ensam utan betyder endast att man trivs i fred. Dessa fraser kan vara en orsak till bruket av *själv* i betydelsen 'utan sällskap', eftersom betydelsen i fraserna är just 'utan sällskap'. Också Molde (1992: 178) anser att frasen *för sig själv* är den viktigaste orsaken till att *själv* har fått en utvidgad betydelse på bekostnad av ordet *ensam*.

Både Adelswärd (2001: 130f.) och Lindström (<http://www.spraktidningen.se/artiklar/2008/10/sjalv>) anser däremot att en attitydförändring hos språkanvändarna som jag redogjorde för i avsnitt 4.2 är en möjlig orsak till språkförändringen kring orden *själv* och *ensam*. Som Adelswärd (2001: 130f.) nämner är det inte konstigt att människor föredrar att använda positivt laddade ord om sig själva och sina liv. Att *bo själv* har nyansen att man är självständig och att man befinner sig i sin livssituation helt frivilligt. Om man *bor ensam* kan det innebära att man av någon anledning har blivit ensam mot sin egen vilja. För många har *ensam* blivit synonymt med *övergiven* eller börjat innebära känslomässig ensamhet. Att man i stället väljer ordet *själv*, som många anser vara ett neutralt eller positivt uttryck, är därmed en logisk utveckling. Varför *ensam* har fått en negativ nyans är en annan fråga.

Lindström (<http://www.spraktidningen.se/artiklar/2008/10/sjalv>) konstaterar kort och koncist att "[o]rdet ensam håller på att bli tabu i Sverige" Orsaken är att ensamheten ses som något negativt och därmed har språkbrukare börjat undvika ordet *ensam* som syftar på tillståndet i fråga. Lindström (ibid.) betonar att det är verkligheten vi lever i som förändrar språket, inte språket som styr verkligheten. Ordet *ensam* har inte orsakat skamligheten i att vara ensam utan våra attityder till ensamheten har förändrat språket. Lindström (ibid.) jämför situationen med politisk korrekthet mot invandrare: förr använde man ordet *utlänning* men eftersom det fick en negativ klang ersatte man det med *invandrare* som nu också har börjat få en negativ nyans. Lindström (ibid.) konstaterar vidare att ordet *själv* nästan alltid syftar på frivillig ensamhet. I sin krönika i tidningen Fokus (<http://www.fokus.se/2006/10/fredrik-lindstrom-skjut-inte-budbararen/>) skriver Lindström om samma tema att språket är oskyldigt till sin förändring:

Den som skyller på språket betar sig inte bara kortsiktigt och orättvist. Det är jäkligt taskigt att skjuta budbäraren, eftersom han inte bär skulden. Men det är också förödande klantigt ur ett rent krasst perspektiv. En död budbärare kan aldrig ge oss någon mer information. Och ett anklagat, tillrättalagt och tuktat språk som överensstämmer mer med de vi vill vara än de vi verkligen är – det innebär också ett sanningsvittne mindre om oss svenskar.

Att undvika ordet *ensam* berättar alltså mera om talaren och språkgemenskapen än om språket och antyder något intressant om oss människor.

Sammanfattningsvis kan konstateras att bruket av *själv* i betydelsen 'utan sällskap' är utbredd och noterat av många, men anses inte vara vårdat, korrekt svenska av språkvårdare. Hur ser då det faktiska bruket av *själv* ut? Vad betyder orden *själv* och *ensam* i dag? Det ska jag redogöra för härnäst, i själva analysen.

7 Materialanalys

I detta kapitel presenterar jag mitt material och analyserar exempel på det nya sättet att använda orden *själv* och *ensam*. Exempel 4 visar vad jag menar med det nya sättet när det gäller *själv*.

Exempel 4. Blogg.
<http://bellyy.com/?p=766>
Inlägget skrivet 15.03.2011, hämtat 14.06.2011.

När man *bor själv* får man ha hur mycket oboypullver man vill och ingen kan säga något. Idag har jag städat , myst med mig själv och bara haft en egodag vilket har varit väl behövligt!

I exempel 4 beskriver skribenten de fördelar som finns i att bo på egen hand. Skribentens sätt att använda ordet *själv* i stället för *ensam* ligger som framkommit i fokus för min avhandling. Bruket tycks vara vanligt i dag åtminstone på nätet. Att använda *själv* istället för *ensam* är något som inte (i alla fall än) är normenligt (Hultman 2003: 132, Svensk ordbok 2009) och något som är sällsynt i vårdade texter, t.ex. tidningstexter. Förändringen till att använda *själv* istället för *ensam* är långt ifrån etablerad även i lediga textsorter. Ett bevis på detta är att skribenter anser att de behöver förklara för läsarna vad de menar med orden *själv* eller *ensam*. I exempel 5 skriver skribenten att hon inte har någon att ha med sig i förlossningen.

Exempel 5. Diskussionsforum.
<http://www.familjeliv.se/Forum-2-116/m32356868.html>
Inlägget skrivet 2.5.2008, hämtat 10.11.2009.

Ensam o ledsen...
[---] Jag har en son på fyra år o väntar nu andra barnet. O e ensam.
[---] O ska jag *föda själv*? Alltså *ensam*? Jag har egentligen ingen som jag kan ha med... [---]

Jag använder mig av en del av de metoder som Sjöströms (2001: 13) presenterar som olika sätt att studera semantisk förändring (för mer om Sjöströms metoder, se avsnitt 4.2). Jag börjar analysen med att granska den språkliga omgivning i vilken ett visst

uttryck förekommer (avsnitt 7.2 om vilka andra ord orden *själv* och *ensam* används tillsammans med) och fortsätter med att studera ett uttrycks användning för att beteckna företeelser (avsnitt 7.3 om betydelsen av orden *själv* och *ensam*). I avsnitt 7.4 behandlar jag språkbrukarnas egna resonemang och diskussioner kring *själv* och *ensam* och i avsnitt 7.5 presenterar jag de texttyper mitt material representerar. Jag försöker visa att det nya sättet att använda *själv* har blivit allt vanligare och att förändringen har spridit sig från vardagliga texter med talspråksaktigt språk till allt mer offentliga texter med vårdat språk även om användningen inte är etablerat språkbruk i någondera fallen. I avsnitt 7.6 tar jag upp potentiella förklaringar för språkbruket och förändringen i fråga. Till sist, i avsnitt 7.7, diskuterar jag resultaten. Jag börjar emellertid presentationen med att redogöra för min materialinsamling.

7.1 Materialinsamling

I detta avsnitt redogör jag för mitt material, vad det består av och hur jag samlat in det. Majoriteten av exemplen i mitt material har jag samlat på nätet under åren 2009–2011. Därtill har jag ett par exempel ur papperstidningar. Materialet består sammanlagt av 180 inlägg. Jag presenterar och diskuterar en del av dem i detta kapitel. Som inlägg räknar jag textfragment jag tagit från nätsidor. Textfragmenten kan bestå av allt från en bloggtext på två rader till en diskussion på två sidor. Ordet *själv* förekommer minst en gång i varje inlägg men i en del inlägg förekommer ordet flera gånger och oftast används ordet varierande t.o.m. i ett och samma inlägg, särskilt om det är fråga om en diskussion med flera skribenter. Antalet 180 syftar alltså inte på hur många gånger orden *själv* eller *ensam* förekommer i mitt material; det antalet är närmare 500. Inläggen har jag hittat med hjälp av nätets sökmotor Google genom att söka på ord eller ordkombinationer som *själv ensam*, *ensam själv*, *bo själv*, *bor själv*, *äter själv*, *gick själv*. Jag valde Google eftersom det är världens största och mest använda sökmotor. Mina sökningar är inte på något sätt politiskt, ekonomiskt eller dylikt laddade så att valet av sökmotor skulle vara av betydelse.

Mitt material omfattar belägg från olika nätsidor: dagboksaktiga bloggar och topikbloggar (se kap. 5), diskussionsfora, tidningsartiklar och reklam. Alla belägg är tagna ur asynkrona medier, d.v.s. parterna befinner sig inte samtidigt i kommunikationssituationen. För att få fram den användning av orden *själv* och *ensam* som ligger i fokus i min avhandling kunde jag inte göra sökningar med endast *själv* och *ensam*. Jag var tvungen att kombinera orden med andra ord, t.ex. *festa själv*, eller med varandra, *själv ensam*. Sökningar endast med orden *själv* eller *ensam* skulle ha lett till otaliga resultat med även – eller framför allt – texter där orden används normenligt. Det måste tilläggas att jag har hittat inläggen med ordet *ensam* i mitt material som en sidoprodukt vid sökningar på ordet *själv* tillsammans med något verb. Jag gjorde sökningar med ordet *ensam* endast tillsammans med ordet *själv*, antingen i kombinationen *ensam själv* eller tvärtom *själv ensam*. När jag sökte på ordparet *äter själv* fick jag förstås träffa både ur texter där stolta föräldrar berättar om sina barn som har lärt sig att äta utan deras hjälp och texter där en vuxen berättar om sitt nya liv som singel och hur det känns att gå på restaurang och äta middag utan sällskap. Det gällde sålunda att använda sådana ord, mest verb, som tillsammans med *själv* utgör en oväntad kombination. En sådan kombination är t.ex. *bo själv*. Eftersom ingen kan bo för någon annans del måste det i de fall som sökmotorn hittar vara mestadels fråga om det nya sättet att använda *själv* i betydelsen ‘utan sällskap’. För att få fram det nya sättet att använda ordet *själv* var jag sålunda tvungen att söka på verb vars referent är något man antingen utför utan sällskap eller tillsammans med någon annan, inte verb som beskriver sådant som är möjligt att göra utan hjälp eller med hjälp av någon annan, t.ex. *snickra*.

För att samla in de relevanta inläggen läste jag igenom de 20 första sökresultaten i tur och ordning och valde de inlägg som representerade den användning av orden som jag är ute efter d.v.s. det nya sättet att använda orden *själv*. Antalet exempel på olika verb varierar: t.ex. har jag endast ett exempel på *äta själv på restaurang* men närmare tjugo på *bo själv*. Detta beror på hur många relevanta träffar jag har fått bland de 20 första träffarna på Google. Vissa av exemplen omfattar endast en mening medan en del är betydligt längre. Jag har tagit med så mycket kontext som nödvändigt eller praktiskt möjligt. I de fall där diskussionsämnet framkommer

kanske t.o.m. flera sidor tidigare i texten redogör jag för kontexten som annars skulle förbli oklar för läsaren. Vid varje exempel anger jag från vilken typ av nätsida exemplet är taget (blogg, diskussionsforum osv.), nätadressen samt när inlägget är skrivet respektive hämtat. I några fall anges inget skrivdatum på nätsidan. En del exempel är inte skrivna vid ett och samma datum, t.ex. har bloggaren skrivit sin text en dag men läsaren kommenterat texten först dagen därpå. I sådana fall har jag skrivit ”och framåt” efter datumet i exemplet. Datumet visar bloggtextens datum eller datumet för äldsta kommentar jag tagit med av en lång rad av kommentarer i en diskussion.

Exemplen presenteras i sin ursprungliga form. Jag har ändrat endast några typografiska detaljer i dem: jag har tagit bort eventuella bilder och blankrader i texten för att spara rum. Texterna innehåller rikligt med stavfel och språkfel, och dessa har jag lämnat orörda.

Efter att ha redogjort för min materialsamling går jag nu över till själva analysen. Först presenterar jag de verb och andra ord som ordet *själv* i icke normenligt bruk används tillsammans med i mitt material.

7.2 Vad kan man göra själv?

Ovan redogjorde jag för hur jag samlat mitt material med hjälp av olika sökord, t.ex. kombinationen *jogga själv*. Sökningarna visar att man nuförtiden kan utföra *själv* d.v.s. ‘utan sällskap’ åtminstone följande aktiviteter: *bo, sitta, äta, gå på restaurang, gå på bio, gå på konsert, festa, jogga, promenera, plugga, studera, vara, arbeta, jobba, resa, leva, segla, träna, titta/kolla på film, dansa, åka inlines, frossa i jordgubbar, gå ut, skratta, lämna på dagis, hämta på dagis, laga mat, diska, tvätta, läsa, räkna matteuppgifter, gå på cafe, gå på klubbar, gå ut, titta på tv, gå ut med hund, spendera tid, åka, sticka iväg, sitta, sova, somna, färga håret och gråta*. Därtill har jag hittat inlägg där skribenten *gör något själv tillsammans med någon annan*. En del av aktiviteterna är sådana att man naturligtvis kan uppföra dem själv i meningen

‘utan hjälp’. I alla inläggen gör skribenterna emellertid någon form av kontrastering mellan att göra något utan sällskap eller tillsammans med någon, vilket har lett till att jag har tagit med exemplen i mitt material. En vanlig kombination verkar vara ordet *själv* + verbet *bo*. Exempel 6 visar ett blogginlägg med en diskussion om hur det är att bo på egen hand i eget hem, d.v.s. hur man *bor själv*.

Exempel 6. Blogg.

<http://pumpkinsblogg.blogspot.com/2009/03/bo-sjalv-en-investering-i-sig-sjalv.html>

Inlägget skrivet 05.03.2009, hämtat 14.06.2011.

Bo ensam - en investering i sig själv.

Jag är av den åsikten att alla borde *bo själva* ett tag, mellan föräldrahemmet och ett eventuellt samboskap med en partner. Jag är helt övertygad om att det är en viktig del i livet och en otroligt viktig del i utvecklingen av det egna jaget. Har man inte gjort det, så tror jag inte att man kan förstå hur det faktiskt är och hur man utvecklas av det. Har man inte gjort det så saknar man nog inte medvetet den lärdomen heller. Men har man en gång *bott själv* så vet man (tror jag) att det var en bra erfarenhet att ha med sig. Jag tror helt enkelt att man, i de flesta fall, gör ett misstag om man hoppar från ett delat boende (föräldrarnas hem) till ett annat (samboskap med partner). Jag tror att man missar något och att man på något vis ”stympar” sig själv. Jag tror att man gör sig själv en tjänst genom att *bo själv* ett tag, om så bara för att få uppleva den exalterande känslan av att få nyckeln och komma in i sin alldeles egna lägenhet för första gången. En investering i sig själv och sin egen utveckling. En investering i JAG.

Svar 1: Jag håller med dig. Dessutom är det ju ganska skönt att *bo själv*, eller hur? Jag *bodde ensam* från -98 till -05 under hela min studietid och det är verkligen inget jag ångrar. Ha en bra dag!

Svar 2: Jag skulle aldrig vilja *bo själv*, bara tanken ger mig ångest. Skulle jag *bott ensam* skulle jag gått ner mig totalt, jag hade inte ätit något till exempel. Varför *bo själv* bara för saken skull när man kan bo lycklig tillsammans med den man älskar?

I exempel 6 diskuterar tre skribenter för- och nackdelarna med att bo på egen hand. Det som är intressant här är att alla tre skribenterna varierar sitt språkbruk och använder både *själv* och *ensam* växelvis. Detta kan bero på att språkbruket för dessa skribenter inte är etablerat, vilket leder till att kontexten och andras språkbruk styr

deras ordval. Efter att den första skribenten har använt båda orden fortsätter andra likadant.

Sökningarna visar alltså att *bo själv* är en mycket vanlig kombination. Men även flera andra verb förekommer med ordet *själv* i betydelsen 'utan sällskap'. I följande exempel konstaterar skribenten att hon bor själv och också vill hinna *vara själv*, d.v.s. tillbringa tid ensam.

Exempel 7. Blogg.

<http://tankarochminnen.blogspot.com/2011/05/vill-vara-sjalv.html>

Inlägget skrivet 20.05.2011, hämtat 14.06.2011.

Vill *vara själv*

Vi pratade lite under middagen om hur jag vill ses och vi kunde konstatera att jag vill ses mer sällan. Han sa att han funderat på att vänta på att jag hör av mig, men då skulle det väl dröja veckor trodde han. Jag svarade att det skulle ta längre tid än när han tar initiativ till att ses, men inte så länge. På sistone har jag, trots att jag *bor själv*, känt lite som att jag inte hinner med mig själv och det jag vill göra. Veckan innan resan träffades vi en hel del. Sen var resan intensivt umgänge. Så nu när jag kommit hem vill jag *vara själv* lite.

I exemplet berättar skribenten att hon behöver tid för sig själv i en relation där den andre vill träffas mer än skribenten. Inlägget handlar om skribentens egna tankar och känslor snarare än den konkreta ensamheten. Det som är centralt för skribenten är att sätta sig själv i första rum och prioritera det man själv vill. I detta avseende är det kanske inte konstigt att välja ordet *själv* i stället för *ensam*. Exempel 8 handlar om att vara utan sällskap helt konkret. Inlägget är ur en diskussion mellan tre skribenter om man kan gå på bio ensam och om det är normalt.

Exempel 8. Diskussionsforum.

<http://www.whoa.nu/forum/ovrigt/blandat/692675/1.aspx>

Inlägget skrivet 02.08.2010, hämtat 14.06.2011.

Gå på bio ensam?

Tänkte göra det ikväll, verkar chill att slippa ha med sig någon för en gångs skull, jag gillar inte när folk frågar vad jag tyckte om filmen några sekunder efter man lämnat biosalongen, behöver fan ett par timmar till att reflektera över filmen (om den var bra).

Någon som har gjort det/skulle kunna tänka sig att göra det, eller skulle ni tycka att det vore konstigt om ni såg någon som *gick på bio själv*? (Ja, jag har vänner)

Svar 1: Aldrig *gått på bio själv*... men jag är inte den som brukar *kolla på film själv* heller, gillar att se med vänner. Kan se ibland men blir mest serier eller så om jag *är ensam*.

Svar 2: Jag *går mycket hellre på bio än konsert ensam*. *Konsert ensam* är i stort sett uteslutet. Har hänt någon gång på festival och man vill fan dela det där. *Bio själv* är nice. Stora skillnaden är att du slipper komma med åsikter om rullen innan du gått utanför rummet.

I exempel 8 ser man att vissa upplever det att gå på bio ensam som något av en stor händelse. Annars skulle man knappast skriva om *att gå på bio själv* på nätet och till och med fråga andras åsikter om det. Att ensamhet ses som något patetiskt kommer tydligt fram i skribentens fråga om det *vore konstigt* att någon går på bio utan sällskap och framför allt i skribentens tillägg [j]a, jag har vänner i slutet. Exemplet är språkligt intressant eftersom språkbruket varierar i alla tre inlägg. Den första skribenten börjar sitt inlägg med frågan [g]å på bio ensam men använder sedan ordet *själv*. Den andra skribenten brukar varken gå på bio eller kolla på film *själv* men kan ändå *vara ensam*. Den tredje går både på bio och konsert *ensam* men anser att främst *bio själv* är trevligt. I det sista inlägget kan man också tänka sig att variationen beror på vad skribenten anser om det han skriver: att gå på konsert utan sällskap är inte så roligt medan att gå på bio utan sällskap är det. När han berättar om något negativt (konsert utan sällskap) väljer han ordet *ensam* och när han berättar om något positivt (bio utan sällskap) väljer han ordet *själv*. Exempel 9 visar ett belägg i samma tema.

Exempel 9. Blogg.

<http://karinolander.blogspot.com/2009/10/biobesok.html>

Inlägget skrivet 12.10.2009, hämtat 14.06.2011.

Jag *gick själv på bio*... kul i en påse. men som tur var så såg jag på facebook just innan att Tord och Helena skulle gå, så jag ringde dem å satt med dem så slapp jag *sitta själv* iallafall.

Skribenten har gått på bio utan sällskap men stött på några kompisar och är tacksam för det. Tanken att vara tvungen att *sitta själv* d.v.s. utan sällskap i biografen tycks

vara motstötande. Man kan tänka sig att ordet *själv* här har en aning negativ nyans. Som i föregående exempel tycks det också här vara speciellt att gå på bio utan sällskap. Exempel 8 och 9 visar endast en liten del av all den diskussion som förs kring temat på nätet. Att gå på bio utan sällskap verkar vara ett stort steg för många. Inlägg som detta bekräftar Lindströms (<http://www.fokus.se/2006/10/fredrik-lindstrom-skjut-inte-budbararen/>) tankar om att ensamhet är ”något delvis skambelagt – det riskerar att uppfattas som att man är utstött”. I exempel 10 handlar det om samma känslor av osäkerhet och till och med skam. Här är det emellertid fråga om att gå på restaurang utan sällskap i stället för bio.

Exempel 10. Blogg.

<http://shortys.se/2008/december/>

Inlägget skrivet 05.12.2008, hämtat 14.06.2011.

Idag var första gången jag *åt själv på restaurang*. Gud så mobbad jag kände mig, det gick bra först när det knappt var en själ där, men sen när det kom 6–7 pers och ville ha ett bord så kände jag mig som en retard haha. Men nöden har ingen lag. Jag var så hungrig och sugen på Sushi sedan några dagar tillbaka.

Skribenten i exempel 10 har känt sig mobbad för att vara utan sällskap. I nästa exempel ser vi att det utöver att göra något *själv*, d.v.s. utan sällskap, är möjligt att göra något *själv* tillsammans med andra.

Exempel 11. Blogg.

<http://mathildanderson.devote.se/blogs/7716179/bor-sjaelv-med-min-babe-hela-helgen.htm>

Inlägget skrivet 22.01.2011, hämtat 14.06.2011.

BOR SJÄLV MED MIN BABE HELA HELGEN

Ja, som rubriken säger. *Jag och Adam bor själv* i helgen. Riktigt mysigt och idag kändes det verkligen som om vi hade en egen lägenhet. Gick till Coop och handlade grönsaker osv till maten. Nu har vi ätit och ska snart ta en dusch tillsammans. Efter det så blir det White Chicks och godis & pepparkakor till det. MYYS

Skribenten i exempel 11 är en tonårsflicka så utifrån den informationen antar jag att ordet *själv* här innebär att hon är hemma med sin pojkvän medan föräldrarna är bortresta. I nästa exempel handlar det rent konkret om att bo tillsammans med någon.

Inlägget är ett svar i en diskussion där en 15-årig flicka ville veta vad andra tyckte om hon blev gravid i den åldern.

Exempel 12. Diskussionsforum.

<http://www.familjeliv.se/Forum-4-252/m53699690-20.html>

Inlägget skrivet 30.07.2010, hämtat 14.06.2011.

Planera gumman! Först gymnasiet. Medans du går där kan du ju jobba lite kvällar, helger, lov. Sen kanske du kan få jobb där när du tagit studenten. Då kanske ni kan flytta till en egen lägenhet sommaren efter studenten. Och då, när ni har ett eget boende och känner att ni verkligen är redo, DÅ är det bara att sätta igång! Då kommer du känna dig tryggare med ditt liv (inte behöva tänka på om pengarna kommer räcka). Och det kommer vara så mycket mysigare att *bo själv tillsammans med din kille och ert framtida barn*.

Ordet *själv* känns onödigt men som jag förstår det menar skribenten att den unga flickan kan bo utan sina föräldrar och ha ett självständigt liv tillsammans med sin pojkvän. Jag återkommer till detta och andra möjliga betydelser hos ordet *själv* i nästa avsnitt, 7.3. I exempel 13 förstärks ordet *själv* med ordet *alldeles*.

Exempel 13. Blogg.

<http://egentligtsubjekt.blogspot.com/2011/04/min-erfarenhet-av-att-resa-ensam.html>

Inlägget skrivet 25.4.2011, hämtat 14.6.2011.

Min erfarenhet av att resa ensam

Då och då hör jag någon säga att det är en stor upplevelse att resa *alldeles själv*. Att man träffar en massa intressanta människor och får lära känna sig själv. Då brukar jag berätta om den gången jag själv reste ensam, och efter det brukar ensamresevurmarna hålla tand för tunga.

Ordet *själv* kan dessutom användas om djur, såsom i exempel 14 om en häst som inte vill gå in till stallet utan sin kompis. Ordet används alltså inte endast för att ge en mer positiv bild av en själv och av sitt liv. I exempel 14 verkar ordet vara etablerat för skribenten i betydelsen 'utan sällskap' även i andra kontexter.

Exempel 14. Diskussionsforum.
<http://www.bukefalos.com/f/showthread.php?t=1104591>
Inlägget skrivet 24.5.2010, hämtat 27.12.2010.

Häst som inte klarar att vara själv

Hjälpl! Jag behöver råd! Jag blir galen på min häst dagar som denna!! Min häst är en ouppfostrad 8-årig fd travare, som de senaste åren bara gått som sällskap. Han är inte inriden och knappt van att bli hanterad, förutom att han startats på travbanan ett fåtal gånger i sin ungdom. (men han vägrade springa på upploppet och därför blev det aldrig någon karriär.) Han vägrar att gå in i stallet *själv utan sin hästkompis*. Han blir aggressiv och bits en massa när han blir nervös. De går på lösdrift så *de kan själva gå* in i sin box när de vill, och ibland *gör han det själv*, så det är inte att han är rädd för stallet. Det är bara när jag ska ta honom in där som han vägrar.

Orden *själv* och *ensam* används också tillsammans, d.v.s. efter varandra, vid en mängd olika verb. Exemplet 15 belyser hur man reser *ensam själv*.

Exempel 15. Diskussionsforum.
<http://www.utanforskap.se/forum/viewtopic.php?pid=1281>
Inlägget skrivet 25.8.2010, hämtat 27.12.2010.

Vår kära Lydia! Du är väl kvar hos oss? Berätta om semestern, vetja! Du verkar ha haft spännande semestrar. Och här på siten behövs allt av den varan vi bara kan få! Jag har alltid *rest ensam själv*. Jag ogillar att ha folk som ugglor i röven, ha, ha! Stannar till där jag vill. Snackar med alla som vill höra på.

Förutom *ensam själv* förekommer även *själv ensam*. De två kombinationerna verkar användas på samma sätt. I nästa exempel har ordet *själv* t.o.m. ersatt ordet *ensam* i en sammansättning. Ordet *ensambo* har blivit till *självbo*.

Exempel 16. Intervju på en tidnings nätupplaga.
<http://www.leva.nu/Personlig-Utveckling/Psykologi5/Singelstark/>
Inlägget skrivet 21.10.2010, hämtat 27.12.2010.

Singel är stark

Under många år letade Kicki med ljus och lykta efter en man att gifta sig med. Till slut avbröt hon jakten och kom hem till sig själv och blev *självbo*. Monica har varit gift tre gånger, men är nu en lycklig singel och Beatrice tror fortfarande att hon kommer

träffa den rätte - tills dess lever hon lycklig och singel.

När Kicki passerade 40 år började insikten om att hon faktiskt trivdes med att *leva själv* sippra igenom hennes tankebanor om tvåsamhet.

-Jag insåg att jag ville *leva själv* och att jag inte behövde en man för att ha ett existensberättigande. Äntligen var jag fri från måstebli-gift-anstalten och jag kände en enorm styrka.

Exempel 17 visar avslutningsvis ett inlägg ur en ung flickas blogg där hon beskriver hur tråkigt det är att hennes bästa vän ska åka till Indien för några månader och vad allt det innebär att hon kommer att vara tvungen att göra utan sällskap.

Exempel 17. Blogg.

<http://misslyckan.blogspot.se/8/>

Inlägget skrivet 14.8.2008, hämtat 12.2.2010.

Allt medans jag får sitta hemma och *träna själv*, *plugga själv*, *titta på kärleksfilmer och dans/musikfilmer själv* (nej min sambo vägrar), *gå på bio själv*, *åka inlines själv*, *frossa i jordgubbar själv* (nej just det, det är ju slut på den säsongen nu), *frossa i onyttigheter för att sen sitta och prata om hur uselt man lever, högt för mig själv*, *gå ut och dansa själv*, *prata italienska för mig själv*, *skratta så jag gråter själv*.

Exemplet visar hur det är möjligt att utföra själv nästan vad som helst. Ordet *själv* har tydligen ersatt *ensam* vid flera verb men även i flera sammansättningar. Även om bruket av ordet *själv* i betydelsen 'utan sällskap' ursprungligen har uppstått vid ett verb eller i vissa kontexter, har bruket uppenbart spridit sig.

Efter att i detta avsnitt ha gått igenom verb och andra ord som kan kombineras med ordet *själv* går jag härnäst över till betydelseinnebörden hos orden *själv* och *ensam*.

7.3 Olika betydelser hos orden *själv* och *ensam*

Som vi såg i avsnitt 7.2 kan ordet *själv* i dag användas på sätt som inte än är normenliga, d.v.s. I fall där det betyder 'utan sällskap' och där det har ersatt ordet *ensam*. Att använda ett ord på ett nytt sätt innebär att ordet också betyder något som

det tidigare inte gjort. Betydelsen hos ordet *själv* har alltså förändrats. Hur det skett ska jag redogöra för i detta avsnitt genom att presentera exempel som ger en bild av de olika betydelser som ordet *själv* kan ha. Jag diskuterar även ordet *ensam* då det förekommer i exemplen.

Ordet *själv* verkar ofta betyda 'utan sällskap' och detta är också utgångspunkten för hela min undersökning. Men ordet verkar dessutom ha andra betydelsenyanser. Jag börjar dock med ett exempel där *själv* betyder just 'utan sällskap'. Skribenten i exempel 18 menar förmodligen att hon tillbringar dagen hemma utan sällskap.

Exempel 18. Blogg.

<http://marlenezufic.blogspot.fi/2010/01/lilla-jag-ar-sjalv-idag.html>

Inlägget skrivet 30.1.2010, hämtat 12.2.2010.

Lilla *jag är själv* idag

Idag *är jag själv hemma* med min lilla Hiro. Min svärfar har varit här och borrar och satt upp hyllor och sågat til len list. Tack=)

Som jag poängterade i kapitel 6 om det normenliga bruket av ordet *själv* är det rätt att använda ordet t.ex. på följande sätt: *tvååringen kan redan äta själv* (Svenskt språkbruk, 2003). I fråga om ett litet barn är det underförstått att man menar att barnet kan äta utan hjälp av t.ex. föräldrarna. Dessutom innebär satsen ovan inte att barnet skulle vara utan sällskap då det äter, tvärtom: mamman eller pappan är säkert närvarande. Men med äldre barn eller vuxna som gör något *själv*, t.ex. reparerar cykeln *själv*, är situationen en annan. Subjektet utför då aktiviteten i fråga inte endast utan hjälp utan sannolikt även utan sällskap. Varför skulle någon annan bara stå bredvid och titta på utan att hjälpa till? I flera fall innebär alltså att man gör något utan hjälp samtidigt också att man gör det utan sällskap. Om ordet *själv* kan betyda 'utan hjälp' och samtidigt ha den underförstådda betydelsen 'utan sällskap', som i satsen *jag reparerade cykeln själv* är det väl inte konstigt att ordet ibland används endast i betydelsen 'utan sällskap'. I exempel 19 ser man tydligt hur ordet *själv* samtidigt kan bära betydelsen 'utan sällskap' och 'utan hjälp'. Skribenten planerar att börja segla utan någon annan i båten och funderar över hur det kommer att gå utan någon som hjälper till.

Exempel 19. Diskussionsforum.

<http://www.sailguide.biz/forum2/viewtopic.php?f=3&t=4709&start=0&st=0&sk=t&sd=a>

Inlägget skrivet 31.7.2007, hämtat 7.3.2009.

Lägga till när man *seglar själv*

Hej på Er

Jag har tänkt att *börja segla själv (ensam i båten)*. Hittills har jag alltid haft någon med mig i båten även om jag gör nästan allt själv. Det momenten som jag gissar är svårast är att lägga till. Speciellt i naturhamnar. Jag har aldrig prövat att göra det helt själv. Har man hjälp är det inget problem eller svårt. Hjälpen som man behöver är dock väldigt liten. Någon som tar emot där framme och hoppar i land. Vad har ni för tips när det gäller tilläggning med för mot brygga eller med för mot klippa i naturhamn.

I exemplet kan man även se att bruket av ordet *själv* i betydelsen 'utan sällskap' inte är etablerat eftersom skribenten förklarar vad han menat med ordet *själv: ensam i båten*. I exempel 20 menar skribenten förmodligen 'utan föräldrar' eller 'utan familj' med ordet *själv*. Intressant är även att skribenten använder citattecken runt ordet. Det beror kanske på att den person skribenten talar om bor så nära sin mamma att man inte riktigt kan säga att han bor på egen hand. Ordet *själv* kan alltså betyda 'utan sällskap' i betydelsen 'utan sällskap av vem som helst' men i vissa fall verkar själv emellertid innebära 'utan sällskap av någon viss person/vissa personer' som i följande exempel där själv betyder 'utan familj'/'utan föräldrar'.

Exempel 20. Diskussionsforum.

<http://www.daft.t.se/konferans/showpost.asp?id=7914>

Inget skrivdatum anges, inlägget hämtat 23.3.2009

Men hur som helst, jag har en kompis som *bor "själv"*, fast inte för tillfället. Just nu bor han vägg i vägg med sin mamma i en egen lägenhet men ska flytta därifrån snart. Han är 20 och får något som kallas för barnpension, och jag tror att det betalas ut av socialen om jag inte mins fel. Och det är bidraget som gör att han kommer att klara av att *leva själv*.

Skribenten berättar om en vän som på sätt och vis har flyttat hemifrån men som ändå bor så nära sin mor att det inte riktigt räknas. Ekonomiskt klarar vännen sig i sitt självständiga liv. Här kan man tänka sig att det viktiga inte är att pojken bor ensam;

han skulle likaväl kunna ha rumskamrater. Det som är avgörande är att han försörjer sig själv. Kanske skulle ordet *ensam* inte riktigt ha samma nyans. *Själv* verkar fungera här som ett adverb och betyda 'självständig(t)'. Man kan tänka sig att *bo själv* eller *leva själv* innebär ett slags självständighet då man kan ta hand om sig själv och sitt liv utan föräldrar. Också i exempel 21 har ordet *själv* en nyans av självständighet.

Exempel 21. Hemsida för en fackorganisation.

<http://www.fsa.akademikerhuset.se/Medlemskap/Ditt-arbetsliv/Karriar/>

Inlägget skrivet 26.10.2010, hämtat 27.12.2010.

Att börja söka jobb är både spännande och tidskrävande. Här får du några tips från FSA på vad du ska tänka på. [---] För att få ett jobb som passar dig bör du fundera igenom vad du vill, vilka mål du har och vad du är bra på. Om du ska lyckas övertyga en arbetsgivare om din kompetens, måste du själv ha kännedom om dina färdigheter och dina svagheter. Vad är du bra på och vilken typ av arbetsuppgifter trivs du med? Vill du *arbeta själv eller i grupp*? [---]

Ordet *själv* används i exemplet som motsats till grupp. Att inte arbeta i grupp innebär naturligtvis att arbeta utan sällskap men man kan tänka sig att ordet *själv* också har en del av det traditionella, normenliga betydelseinnehåll 'utan hjälp' kvar: om man arbetar själv och inte i grupp har man inte en grupp som kan hjälpa till. Återigen finner vi att *själv* har en glidande betydelseinnehåll. Även när ordet används normenligt kan det alltså få tilläggsnyanser. I exempel 22 har ordet *själv* en annan betydelse. I exemplet används också ordet *ensam* med en ny betydelseinnehåll.

Exempel 22. Blogg.

<http://www.metrobloggen.se/jsp/public/permalink.jsp?article=19.4542646>

Inlägget skrivet 18.9.2008, hämtat 27.12.2010.

Måste man vara två?

Ofrivillig singel? Nej inte jag i alla fall...jag är frivilligt singel och trivs med det och tycker inte alls det är konstigt. Däremot gör omgivningen det...det blir lite samma reaktion som när en kvinna inte vill ha barn....En av mina kompisar tyckte det var tråkigt att jag *var ensam* för då hade jag ju ingen att krama...mysa med...pussa. Jag får den kärlek jag behöver när jag behöver den i

vilken form den än kommer i....det går ingen nöd alls på mig. Jag gillar mig själv och har inga problem med att *vara själv*....jag trivs i mitt eget sällskap för jag trivs med mig själv....*ensam är jag inte heller*.....*ensam är man om man inte gillar att vara själv* eller inte trivs med att göra ingenting....också något jag inte har några som helst problem med. Efter en del funderande...analyserande hit och dit har jag kommit fram till att jag vill fortsätta vara singel.....jag är inte redo för något annat...kanske aldrig blir det....men jag har accepterat och omfamnat det och önskar att andra kunde göra det också. *Jag är själv men aldrig ensam.*

Detta exempel är taget ur en blogg där en kvinna beskriver sitt liv som singel. Här märker man tydligt att orden *själv* och *ensam* inte betyder detsamma. *Själv* betyder för henne ungefär 'singel' medan *ensam* betyder 'olycklig för att man inte har en partner'. Det finns dock också belägg på att ordet *själv* kan ha en negativ betydelse som i exempel 23.

Exempel 23. Diskussionsforum.

<http://relationer.ifokus.se/discussions/4d71716db9cb46222d07dae-a-jakten-pa-tvasamhet>

Inlägget skrivet 14.5.2007, hämtat 7.3.2009.

Jag har flera kompisar som precis har skilt sig, samtliga ligger runt 40-årsstreck och har lämnat mångåriga relationer bakom sig. Det är både män och kvinnor, någon har blivit lämnad och någon har lämnat själv och någon har skilt sig i fullständigt samförstånd utan hårda ord. Kan bara inte låta bli att förundras över deras paniska jakt på nya livskamrater... Någon håller på som en galning och jagar ny parner på internet, en annan är ute och slår runt som en fjortis och raggas på krogarna i stan... En tredje sitter hemma och deppar för att "*livet är slut för jag är själv*". [---] Jag har sagt till en kompis; men kan du inte vänta till du blir KÄR istället för att skapa en relation för *att slippa vara själv*? Men nä, blir svaret, *jag tänker inte vara själv*, jag är för gammal och måste skynda mig på! [---]

Svar 1: Just nu skulle jag *hellre vara ensam än som nu ensam i tvåsamheten.*

Svar 2: Och som ovanstående sa, *hellre vara ensam själv än ensam i en relation.* :)

Majoriteten av exemplen i mitt material samt iakttagelserna av språkvårdare (se avsn. 6.3) tyder på att *själv* är ett positivt ord medan *ensam* anses ha en negativ nyans. Exempel 23 ovan visar dock hur även ordet *själv* kan ha en negativ betydelse. (Se även ex. 9.) Om någon är deprimerad över att livet är slut eftersom man är *själv* eller om man ger tips om att *slippa vara själv*, kan man knappast hävda att ordet *själv* längre är endast positivt. Detta beror på att tillståndet (vara utan sällskap) upplevs negativt. Vilket ord som helst som används för att syfta på det blir sålunda negativt med tiden. I svaren 1 och 2 kan man se att ordet *ensam* upplevs syfta på en känsla snarare än på ett tillstånd. Man kan vara *ensam* i tvåsamheten eller i en relation, d.v.s. känna sig ensam. Svar 2 måste tolkas som att skribenten hellre känner sig ensam utan en partner än i ett förhållande. Ordet *själv* betyder ungefär 'singel'. I exempel 24 används ordet *själv* igen i en positiv betydelse.

Exempel 24. Blogg.

<http://itsvirginia.blogg.se/2010/november/>

Inlägget skrivet 24.11.2010, hämtat 14.06.2011.

alone, not lonely

Jag gick själv tillslut i alla fall. Första gången *jag gick själv på bio* sedan jag var 16 år och såg I am Legend i USA. Den här gången var jag lite nervös. Sen släppte det och började jag gilla det istället. Behagligt på något sätt. Hädanefter *ska jag vara själv* oftare. Det som egentligen har gjort mig nervös innan är att folk alltid ser på mig som att *de tror att jag är ensam. Jag är för mig själv men jag är inte ensam*. Det är inte ofrivilligt (well, om jag hade haft en bra vän *hade jag väl inte gått själv*) men ändå känns det som att folk tycker att jag är konstig. I am not. Och jag ska såå köpa DVD:n.

Skribenten i exempel 24 har varit på bio utan sällskap men hon betonar att hon har gjort det frivilligt och inte för att det inte skulle finnas vänner att gå med. Här ser man tydligt hur att vara utan sällskap ses som något genant, något som bör undvikas och något som leder till att folk börjar stirra på en. Ordet *ensam* betyder 'ensambliven' eller 'utan vänner' för skribenten eftersom hon skriver att det som gör henne nervös är att folk tror att hon är ensam när de ser henne utan sällskap på bio. Skribenten använder både ordet *själv* och frasen *för sig själv*, men verkar anse att de betyder samma sak eftersom hon gör en skillnad mellan frasen *för sig själv* och ordet

ensam. En orsak till hela betydelseförändringen hos ordet *själv* kan just ligga i frasen *för sig själv* eftersom den påminner om ordet *själv* trots att betydelsen är en annan (Svensk ordbok, 2009. För mer om frasen *för sig själv* se avsnitt 6.1 och 6.3). I exemplen 25 och 26 har ordet *själv* en litet mer speciell betydelse.

Exempel 25. Kvällstidning, nätupplaga.

<http://mobil.aftonbladet.se/resa/article11526205.ab?partner=www>

Inlägget skrivet 1.10.2008, hämtat 27.12.2010.

”Vi reser helst isär” Jan och Echis tips

Att resa själv betyder inte att resa ensam. Ta med en god vän eller häng med på en gruppresa. Då träffar du en massa personer som delar ditt intresse. Börja med en kortare resa om det känns lättare.

Att resa själv betyder inte att resa ensam i exemplet måste tolkas som att det att resa utan sin partner inte betyder att man måste tillbringa hela semestern utan sällskap utan man kan hitta nya vänner under resan. Däremot blir man tvungen att gå *nästan själv på bio* om ens sällskap somnar, d.v.s. man har ingen att dela upplevelsen med, som i exempel 26.

Exempel 26. Blogg.

<http://dictumfactumbyk.blogg.se/2010/february/>

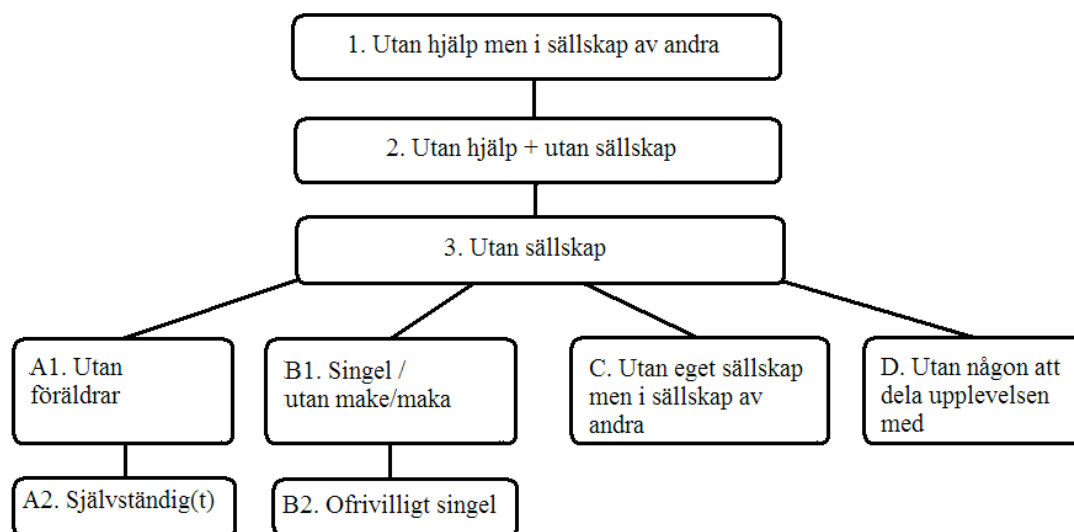
Inlägget skrivet 16.2.2010, hämtat 27.12.2010.

Efter middagen så gick vi & såg Valentine's day, L & Johan orkade inte följa med så vi gick själva.. Eller egentligen kan man säga att *jag nästan gick själv på bio* för bara efter 10 mins så hade jag J sovandes i mitt knä :)

Man kan alltså se att ordet *själv*, och även *ensam*, kan betyda också annat än ‘utan sällskap’. Utgångspunkten för min undersökning var att *själv* används i betydelsen ‘utan sällskap’ utöver det normenliga ‘utan hjälp’ men verkligheten är mer komplex än så. Ordet *själv* har i de flesta fall en positiv nyans men används ibland också med en negativ klang. Härnäst ska jag presentera en möjlig modell för hur betydelseförändringen av orden *själv* och *ensam* kan ha gått till. Jag börjar med att beskriva betydelseglidningen av ordet *själv*. Det som med säkerhet kan konstateras är att ordet *själv* idag används även i andra betydelser än det normenliga ‘utan hjälp’.

Figur 1 visar de betydelser som förekommer i mitt material.

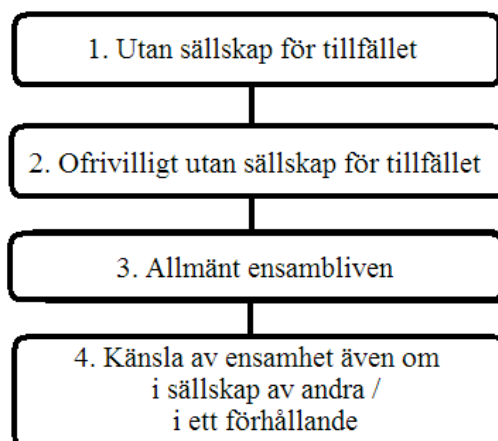
Figur 1. Betydelseförändringen hos ordet *själv*.

I figuren återfinns alla de betydelser hos ordet *själv* som förekommer i mitt material. Dessutom presenterar den en möjlig förklaring till hur betydelsen hos ordet *själv* har förändrats. Först har ordet *själv* betytt 'utan hjälp men i sällskap av andra'. Att göra något utan hjälp innebär inte automatiskt att man även befinner sig utan sällskap. Men i vissa kontexter används ordet *själv* så att den som gör handlingen utan hjälp även har varit utan sällskap, som i meningen *ingen annan var hemma när vi hade städdag så jag var tvungen att städa hela huset själv* (mitt exempel). Med tiden har ordet börjat användas för att endast syfta på tillståndet 'utan sällskap'. Betydelseerna A, B, C, och D verkar sålunda ha utvecklats från betydelsen 'utan sällskap'. Sjöström (2001: 42f.) påpekar att i en betydelseförändring är den nya betydelse som ett uttryck får oftast en betydelse som ligger mycket nära eller på andra sätt liknar den gamla betydelsen. Man kan se att alla betydelser hos ordet *själv* har något gemensamt på ett abstrakt plan: tillståndet utan något som en självständig människa inte behöver, d.v.s. föräldrar, en partner eller sällskap då man inte vill ha sällskap. Ett undantag är betydelsen 'ofrivilligt singel', men den har i sin tur något gemensamt (tillståndet att vara singel) med betydelsen 'singel'. Betydelseerna hos ordet *själv* kan sålunda hävdas tillhöra samma familj (för mer om familjelikheter, se avsnitt. 2.1). Den prototypiska betydelsekärnan hos ordet *själv* kan sägas vara just 'tillståndet utan

något en självständig människa inte behöver'. Alla betydelser hos ordet liknar mer eller mindre denna prototypiska betydelse. (För mer om prototyper och betydelsekärnor, se avsnitt 2.1.) Taylor (1995: 99) konstaterar att ofta har ett ord flera prototypiska betydelsekärnor, och hos ordet *själv* skulle dessa kärnor kunna vara 'utan hjälp' och 'utan sällskap'. Taylors (1995: 108) förklaring till betydelseförändringar kan tillämpas på fallet med ordet *själv*. Enligt honom kan en betydelse öppna dörren för andra potentiella betydelser och assimilera nya betydelser som i sin tur öppnar dörren för andra. Detta har förmodligen hänt med betydelsen 'ofrivilligt singel' som har assimilerats betydelsen 'singel'.

Figur 1 ska inte tolkas på det viset att ordet *själv* först skulle ha endast och i alla kontexter betytt 'utan hjälp' och sedan abrupt slutat betyda detta och gått vidare till att betyda endast 'utan sällskap' i alla kontexter osv. Figuren presenterar endast en möjlig väg för hur betydelseförändringen kan ha skett: en betydelseinnebörd har öppnat dörren åt en annan som i sin tur har öppnat dörren åt en ytterligare betydelse. Förändringen i fråga är ännu på gång d.v.s. språkbruket skiftar mellan olika språkanvändare. En och samma språkbrukare kan använda språket på flera olika sätt i olika situationer såsom ordet *själv* i dag används i olika betydelser. Därför är den semantiska förändringen av *själv* och *ensam* omöjlig att beskriva enkelt och elegant: det är möjligt att hitta belägg på orden *själv* och *ensam* där de har olika betydelser på en lång skala av betydelser. Som Walder (2002: 312) påpekar existerar betydelser hos ord inte i ett vakuum oberoende av andra betydelser utan de står i kontakt med betydelser inom samma domän, t.ex. ordet *tå* tillhör domänen 'fot' som i sin tur tillhör domänen 'ben' o.s.v. Walder (ibid.) påpekar därtill att "[a]lla våra kognitiva strukturer, kunskaper, åsikter, trosföreställningar etc. bildar strängarna i en enda, oändligt stor harpa. Varje gång vi slår an en ton och aktiverar en kognitiv struktur eller en bit av vår kunskap börjar även andra strängar att vibrera. Betydelse är aldrig enbart en ton, betydelse är alltid ett komplext ackord."

Figur 2 beskriver betydelseskiftningen hos ordet *ensam*.

Figur 2. Betydelseförändringen hos ordet *ensam*.

I figuren visas alla de betydelser som förekommer hos ordet *ensam* i mitt material. Betydelse 1 är den som olika uppslagsverk (se avs. 6.1) anger som den normenliga. Att vara ensam innebär inte att vara ensam för evigt utan endast för tillfället. Sedan har ordet använts i någon kontext i betydelse 2 och processen har skridit vidare på samma sätt som med ordet *själv*: varje betydelse har öppnat dörren för en ny, potentiell betydelse och samtidigt har betydelsekärnan hos ordet flyttats. Den prototypiska betydelsekärnan hos ordet *ensam* idag är något i stil med ‘utan något en lycklig och omtyckt människa ska ha d.v.s. vänner, förhållande eller sällskap då man vill ha sällskap’.

I detta avsnitt har jag presenterat de olika betydelser som orden *själv* och *ensam* kan ha i mitt material. Som vi ser är situationen långt ifrån stabil; båda orden kan ha flera olika betydelser. Ett annat bevis på att betydelserna hos orden *själv* och *ensam* inte är etablerade är språkbrukarnas egna diskussioner och dispyter kring ämnet, vilka jag behandlar i nästa avsnitt.

7.4 Språkbrukarnas egna resonemang

Betydelseförändringen hos orden *själv* och *ensam* är inte något som endast språkvetare har lagt märke till. Språket är något som väcker starka känslor hos de flesta människor. Särskilt språkförändringar utgör ofta startskottet för många debatter. Att lyfta fram språkbrukarnas egna resonemang här är viktigt och intressant eftersom det har inte gjorts tidigare även om användningen av ordet *själv* i betydelsen 'utan sällskap' har noterats och diskuterats av flera språkvetare och -vårdare. I detta kapitel presenterar jag språkbrukarnas egna reflektioner kring orden *själv* och *ensam*. Exempelen är tagna ur bloggar och diskussionsfora. Min förmodan är att majoriteten av skribenterna i dessa diskussioner är lekmän. Eftersom skribenterna oftast inte presenterar sig på något vis är det emellertid omöjligt att veta hur insatta i språkfrågor de faktiskt är. Första exemplet visar en del av en diskussion kring betydelsen hos orden *själv* och *ensam* i en blogg, Lingvistbloggen, som skrivs av personalen på Avdelningen för allmän språkvetenskap inom Institutionen för lingvistik vid Stockholms universitet och till vilken vem som helst kan skicka frågor om språket.

Exempel 27. Bloggtext med kommentarer.

<http://lingvistbloggen.ling.su.se/?p=748>

Inlägget skrivet 2.1.2011 och framåt. Inlägget hämtat 14.4.2011.

Bloggaren: Vi har fått en fråga om varför *själv* används i betydelsen 'ensam'. Jag vet inte om jag har något jättebra svar på frågan, men det kan konstateras att det verkar vara en rätt ny företeelse i standardsvenska — SAOB har bara ett bara dialektala exempel. [---] Fast jag tror inte att *själv* kan användas generellt i stället för *ensam*. På nätet hittade jag exemplet "Tips om att slippa känna dig ensam om du jobbar själv". Jag skulle tro att man inte gärna säger "Tips om att slippa känna sig själv om man jobbar ensam". Så *själv* översätter *alone* men inte *lonely*, ser det ut som. Jag har inte sett någon beskrivning av var det kan komma ifrån. [---]

Svar 1: Vara själv men inte ensam

[---] Jag har rotat lite i diverse databanker men inte kommit fram till så mycket. Här är dock ett intressant exempel från Språkbankens konkordanser: "Nadja sitter och skissar på en

teckning. Hon brukar gå till Lava ett par gånger i månaden för att sy, teckna, läsa eller läsa läxorna. – Jag kommer hit då jag vill *vara själv, men inte ensam*. Det är skönt, för man behöver inte vara översocial utan kan få vara i fred.”¹ Här sätts *själv* i kontrast till *ensam* fast det ändå inte verkar vara den gamla användningen av *själv*. Jag skulle nog ha sagt "vara för mig själv". Så möjligen finns det mellanstadier i betydelseutvecklingen.

Svar 2: Jag tror att det delvis beror på konnotationer kring orden, för många uppfattas *ensam* som så ensamt. Jag har inga problem med att gå och ta en fika på egen hand, gå på bio utan sällskap (när man jobbar i ett jobb där man hinner träffa på någonstans mellan 500 och 1500 människor per dag kan det till och med vara skönt) men många är lite rädda för det där med att vara ensamma, att det skulle vara lite patetiskt och då låter det mycket bättre med *själv*, då det får en mer självständig klang. Sen kan det nog vara så att många inte uppfattar var i själva skillnaden ligger.

Exempel 27 är ett bevis på att ordet *själv* väcker åsikter. Bloggaren skriver att orden *själv* och *ensam* ersätter inte varandra och att man inte kan använda vilketdera av dem i vilken kontext som helst, utan att det finns skillnader mellan dem även om ordet *själv* kan sägas betyda 'utan sällskap' såsom ordet *ensam* också kan göra i flera fall. Skribenten tillägger att *själv* verkar motsvara engelskans *alone* men inte *lonely*, dvs. att det syftar på ett tillstånd och inte på en känsla. Också mina egna observationer är i linje med detta. Skribenten i det första svaret har gjort ett fynd på Språkbanken och funderar om uttrycket *vara för sig själv*, som betyder 'utan sällskap', kan ha varit en orsak till språkförändringen: man har förkortat frasen och i stället börjat säga bara *vara själv*. I svar 2 tar skribenten upp känslofaktorn och att det ligger något skambelagt i att vara ensam, som om man inte hade någon att tillbringa tid med. Exempel 28 är ur en blogg som skrivits av en svensk kyrkoherde. Han skriver om flera teman men funderar här över språket, och just orden *själv* och *ensam*.

---

¹Exemplet är från tidningen Göteborgs Posten, daterat 31.3.2001. Källa: www.spraakbanken.gu.se

Exempel 28. Blogg.

<http://kyrkoherdenstankar.blogspot.com/2009/07/ensam-eller-sjalv.html>

Inlägget skrivet 12.7.2009 och framåt och hämtat 26.04.2011.

Ensam eller själv?

Så här i sommartider tänker jag på alla de som är ensamma. *För mig är ensamhet inte det samma som att vara själv. Ensam är en känsla och själv är ett tillstånd.* Många jag känner är själv utan att vara ensamma. De har valt att vara själv. Ensamhet är inte något som jag väljer utan det är något som jag råkar ut för. Ensamhet är en brist på sammanhang och samhörighet. Det kan drabba vem som helst av oss. För mig, är den värsta formen av ensamhet, den då jag inte är själv. Ensamhet i tvåsamhet eller ensamhet i en grupp är ett lidande. [---] För flera år sedan, då jag var nyskild, gick jag på restaurang. Hovmästaren frågade mig om jag var ensam och jag svarade: "Inte det minsta, men jag ska äta själv". Jag hoppas och ber för att alla som önskar det, ska få tid och möjlighet att vara själv, men att ingen behöver vara ensam.

Bloggaren har samma intryck av orden *själv* och *ensam* som skribenterna i exempel 27. Samma slags resonemang går att hitta också i flera andra exempel där skribenten skriver något i stil med *jag är själv men jag är inte ensam eftersom jag har vänner*. Bloggaren fortsätter med att resonera kring olika känslor och hur orden *själv* och *ensam* lämpar sig att beskriva dem. Han upplever ensamheten som något ofrivilligt medan *själv* syftar på ett tillstånd man har valt. Bloggaren fortsätter att fundera över orden *själv* och *ensam* i ytterligare två inlägg.

Exempel 29. Bloggtext med kommentarer.

<http://kyrkoherdenstankar.blogspot.com/2011/03/ensam-eller-sjalv-del-2.html>

Inlägget skrivet 3.3.2011 och framåt och hämtat 26.4.2011.

Ensam eller själv? Del 2

Bloggaren: I juli 2009, skrev jag ett blogginlägg där jag tolkade begreppen ensam och själv. I min värld var ensam en känsla och själv ett tillstånd. [---] I dag, när jag körde hem från Uppsala, *hörde jag en språkvetare förklara de två begreppen i ett radioprogram. Rent språkligt var jag helt ute och cyklade när jag skrev mitt förra blogginlägg. Även om jag har rätt att tolka och filosofera kring ord, så betyder orden följande: Själv: att klara*

sig utan hjälp av andra. Ensam: att inte ha något sällskap. Det innebär att när jag svarade kyparen att jag inte var det minsta ensam, men att jag skulle äta själv, så var det inte helt korrekt språkligt. Jag var ensam - jag hade ju inget sällskap, men jag klarade av att äta själv - det vill säga utan hjälp av någon annan.

Svar 1: [---] Jag tydde mig mycket till det engelska språket dvs att jag kände mig lonely men var inte alone..jag tycker inte vårt språk kan förklara ensamheten på ett bra sätt.Själv och ensam berättar inte det som jag kände och som jag tror många runt omkring oss känner..

Bloggaren: Jag delar helt din uppfattning. Vårt språk är ibland fattigt. *Jag tycker att själv är ett tillstånd som inte behöver vara negativt och att ensam är en känsla av att vara övergiven. Precis som du så tror jag att många har en upplevelse att orden inte betyder det som språkvetares menade.*

Bloggaren: [---] Kan man säga att *du klarar av att vara ensam själv?* Det vill säga att *du klarar av att vara ensam utan hjälp av andra?*

Skribenten i exempel 29 berättar hur han fått veta vad orden enligt språkvetares betyder. Det är intressant att skribenten först nu fått veta vad orden normenligt betyder eftersom skribenten, kyrkoherden, redan är i medelåldern. Detta antyder att ordet *själv* sedan länge har betytt 'utan sällskap' och *ensam* 'övergiven' för honom och i hans omgivning. Därför känns det konstigt att en del människor anser att en språkförändring är på gång medan andra har tolkat orden *själv* och *ensam* på samma sätt kanske redan i 40, 50 år. I sitt andra inlägg lyfter bloggaren fram en intressant poäng: att orden (överhuvudtaget) inte alltid betyder vad språkvetares menar. Det är ju sant att orden betyder just det och används just på det sättet som vanliga språkbrukare anser vara lämpligt och rätt. Språkvården kommer alltid litet efter och den är oftast tvungen att anpassa sig till det vanliga språkbruket och inte tvärtom. I sista inlägget i exempel 30 tar bloggaren upp ytterligare en fråga: klarar man av att vara ensam utan hjälp av andra? Vad detta betyder, är jag oförmögen att ens gissa. Exempel 30 visar den sista delen av kyrkoherdens reflektioner kring orden *själv* och *ensam*.

Exempel 30. Bloggtext med kommentarer.

<http://kyrkoherdenstankar.blogspot.com/2011/03/ensam-eller-sjalv-del-3.html>

Inlägget skrivet 8.3.2011 och framåt. Inlägget hämtat 26.4.2011.

Ensam eller själv? Del 3

Bloggaren: Denna vecka känner jag mig ensam, eftersom min fru är bortrest för att arbeta i Luleå. [---] Återigen funderar jag över begreppen ensam och själv. Det blir tydligt för mig att ensam är en känsla och själv är ett tillstånd. Jag klarar mig själv, men vill inte vara ensam. Även om jag har stort utbyte av alla mina barn, så saknas något och någon, när min fru inte är hemma. Hennes frånvaro väcker en känsla av ensamhet även om jag klarar mig själv.

Bloggaren: [---] *Själv är självvalt och ensam är en konsekvens.* Jag tror att vi alla längtar efter stunder då vi är självvalt ensamma, det vill säga utan sällskap. Det innebär ju inte att vi klarar av allting själv. Som du märker så *försöker jag använda orden för att komma fram till nya betydelser av dem.* [---]

Svar 1: Jag inser att man är lite slarvig med betydelsen ensam och själv. Jag gillar att vara själv, men jag gillar också sällskap. Fördelen med själv är att man kan välja. Lätt att använda orden fel när man inte är ensam. Marie

Bloggaren: Hej Marie och tack för din kommentar. Jag använder orden precis som du, och *det är väl inte "fel" att lägga in egna begrepp i ord.* Det som fick mig att fundera vidare var att det fanns en så tydlig språklig distinktion mellan orden, och att jag inte kände till den. Mvh Krister

Svar 2: Jag som är språkpolis tänker dock på att "ensam" och "själv" har två helt olika betydelser. Min livskamrat säger "Jag åt själv igår". För mig betyder det att han inte blivit matad utan faktiskt klarar att äta själv. [---]

Bloggaren: [---] Jag har alltid tidigare haft bilden och uppfattning av att ensam är en känsla och själv är ett tillstånd. När jag lyssnade till språkvetaren på radio, så insåg jag att jag inte använde orden korrekt ur ett språkligt perspektiv. *Ändå kan jag inte komma ifrån att ensam och själv inte riktigt räcker för att beskriva känslor och omständigheter.* Hur beskriver jag en känsla av ensamhet när jag har människor runt omkring mig? Jag är inte ensam, språkligt sätt, men jag känner mig som om jag var ensam. Hur beskriver jag en positiv känsla av att vara för mig själv, utan

sällskap utan att andra uppfattar det som om jag bär en känsla av ensamhet?

Svar 3: I vanliga fall brukar det finnas flera svenska ord än tyska, t ex spielen = spela, leka; fahren = åka, köra; Frieden = fred, frid. Men här är det tvärtom. Själv är selbst med samma innebörd, men ensam kan både betyda einsam (det syftar mera på känslan av ensamhet) och allein (vilket lite mera praktiskt betyder att det bara rör sig om en person. [---])

Bloggaren: [---] *Visst är det fantastiskt att konstatera att vårt språk behöver utvecklas i vissa avseende? Vid några tillfällen så har vi massor av nyanser och vid andra så är vårt språk nästan lite andefattigt. [---]*

Bloggaren upprepar i exempel 30 sin uppfattning om betydelsen hos orden *själv* och *ensam*. I sitt andra inlägg skriver han dock att ”själv är självvalt och ensam är konsekvens”. Detta är litet märkligt eftersom bloggaren hittills har ställt orden som motsats till varandra men ‘självvalt’ och ‘konsekvens’ knappast är motsatser. Dessutom förblir det oklart vad *ensam* är konsekvens av. Bloggaren tillägger att han försöker ”använda orden för att komma fram till nya betydelser av [sic] dem”. Likaså anser han att det inte är fel att ”lägga in egna begrepp i ord”. Bloggarens tankar är fascinerande om än svåra att tolka. I sitt tredje inlägg nämner bloggaren att han inte hade känt till den tydliga språkliga distinktionen mellan orden. Skribenten i svar 2 i exempel 27 antog att okunskapen om ordens betydelser var en av orsakerna till språkförändringen vilket i ljuset av kyrkoherdens blogg kan vara rätt. Detta är intressant i det avseendet att språkförändringen faktiskt (åtminstone delvis) kan ha haft sin början i ren okunskap i stället för endast slarvighet. Bloggaren fortsätter med att påpeka att det inte finns ord i svenskan för vissa känslor och att språket därmed borde utvecklas. Å ena sidan kan man invända mot detta eftersom det finns myriader av känslor och andra företeelser som saknar ord i svenskan. Å andra sidan kan bloggarens påpekande ses som ett tryck mot språkvården att förändra normer: om majoriteten av språkbrukarna börjar tycka att *själv* syftar på ett tillstånd och *ensam* på en känsla, är språkvårdarna maktlösa. I exempel 31 funderar skribenterna varför folk säger *själv* då de menar ‘utan sällskap’ och om man kan lära ett barn att *somna själv*.

Exempel 31. Diskussionsforum.

<http://www.alltforforaldrar.se/forumarchive/forums/viewArticles/983/4147548>

Inlägget skrivet 12.2.2003, hämtat 27.12.2010.

Själv-ensam

Fråga: Jag är lite begreppsförvirrad kring själv och ensam. Jag tror att det beror på att många använder det lite huller om buller och fel. Som jag uppfattar det är själv- av egen förmåga och ensamman är utan sällskap. T ex att gå själv kan man visserligen säga om ett litet barn som innan bara kunnat gå med stöd men smått larvigt att berätta att jag som 32-åring har för avsikt att gå själv för det har jag gjort de senaste 31 åren. Ändå är det många som upplyser en om att det var så skönt få gå helt själv i skogen. Så har jag rätt i att själv betyder av egen förmåga? *Kan man då som många skriver här på fn att de vill att deras barn lär sig somna själva.* Om man inte somnar av egen förmåga hur gör man då? Narkos kanske?? Vad de menar är väl snarast att de vill att deras barn lär sig somna ensamma utan att någon är där under tiden de somnar. Rätta mig gärna om jag har fel.

Svar 1: Jag tänker då här

Hej du. Nu svarar jag dig visst härinne också...:). Ja, visst råder det begreppsförvirring kring ensam och själv! Det riktigt skaver i mig ibland när det blandas till. Men som du säger så är själv=av egen förmåga. "Kan själv". [---] *Men det där med att barnen ska somna själva - där tycker jag faktiskt att själv är på sin plats. Föräldrar önskar att barnen ska somna av sig själva, av egen förmåga, utan att suga på bröstet, bli vaggade etc.*

Det finns, som man kan se i exemplet, en del verb med vilka det inte är helt klart om man ska använda ordet *själv* eller *ensam*. Att en vuxen kan gå utan hjälp eller gå på bio utan sällskap är tydliga fall men ett litet barn som vill ha sin förälder nära då det somnar: behöver barnet då hjälp eller sällskap?

Exemplen ovan är tagna ur en diskussion som, trots en del motsatta åsikter, fördes i en vänlig och diskuterande anda. Men det finns också de som är irriterade över språkbruket i medier, som skribenterna i exemplen 32 och 33.

Exempel 32. Kvällstidning, nätupplaga.
http://bloggar.expressen.se/kvalitetsbloggen/2010/05/lasarfraga_ater_du_sjalv_eller_ater_du_ensam/
Inlägget skrivet 14.5.2010, hämtat 27.12.2010.

Läsarfråga: Äter du själv eller äter du ensam?

En artikel i veckan handlade om att äta ensam på krogen. Det stod: ”att äta själv är inte så kul”. *Då kan man fråga sig: Vem ska då äta om man inte gör det själv?* Någon annan kan knappast göra det. Vi som gick i vanlig folkskola fick lära oss att var man utan sällskap var man ensam. Går man ut på krogen får man nog äta själv hur många som än finns i sällskapet. Det är alltid trevligast om ni använder svensk grammatik i svenska tidningar.

HELGE BLOMBERG

SVAR DIREKT: Jag håller med dig om att tidningarna har en viktig uppgift i att använda ett korrekt språk – samtidigt som vi ska fånga upp förändringar och spegla det levande språket. *Alltfler tycker att ”ensam” mer är en känsla och föredrar ”själv” (= på egen hand).* I det här fallet stod i rubriken det mer korrekta: ”När ska det bli inne att äta ute ensam?” Att ”äta själv” är en konstruktion som betecknas som vardaglig i ordböckerna. I ett citat eller i en personlig reflexion kan det vara okej. Här användes det i författarens konstaterande: ”Att kaka själv på krogen är inte kul.” Sen hade jag nog föredragit ”äta” i stället för ”kaka” – men det är en annan diskussion.

LOTTA CRAMNE, Expressens språkvårdare

Frågaren använder sig av samma argument som flera andra i mitt material i liknande inlägg: om man inte gör något själv vem skulle i så fall göra det för en? Tidningens språkvårdare svarar med att påpeka att det bara är såhär många idag upplever orden *själv* och *ensam*. Skribenten i exempel 33 förhåller sig en aning hänfullt till att folk använder ordet *själv* i betydelsen ‘utan sällskap’.

Exempel 33. Blogg.
<http://www.ordkoll.se/2007/01/kapitel-1-sjalv-eller-ensam/>
Inlägget skrivet 1.1.2007, hämtat 27.12.2010.

Själv eller ensam

Jag har den länge lagt märke till hur folk i allmänhet och till och med tidningar omvandlar betydelsen av ordet “själv”. Tänk efter: Du har varit på bio med en vän. När du pratar om filmen dagen efter frågar en person om du såg filmen själv. Vad svarar du? Rätt

svar är; ja. Du såg filmen själv (i egen person) och återberättar inte någon annans version av filmen. Om personen som frågade inte känner till skillnaden mellan själv och ensam skulle han antagligen bli fundersam om du svarade; Ja, jag såg filmen själv och min vän kan bekräfta det för han var med. Du såg den själv men var inte ensam. Det slappa användandet av själv istället för ensam ger såna konstiga meningar som "Jag vill vara själv ikväll", vilket egentligen inte betyder någonting (jämför; jag vill vara jag ikväll). *Däremot kan man istället säga; "Jag vill vara för mig själv ikväll", vilket är det samma som att vara ensam.* Detta fenomen har faktiskt tagits upp i "Värsta språket", där de hävdade att användningen kommer av den negativa laddningen i ordet ensam. Att vara ensam används därför oftare när det är en ofrivillig ensamhet; att bli lämnad ensam. Om vi inte gör något åt denna omvandling av "själv" kommer det snart att betyda samma sak som "ensam" och det svenska språket har tappat en nyans och vi får ännu fler anledningar att låna ord från engelskan.

Skribenten nämner uttrycket *vara för sig själv* och påpekar att då man är utan sällskap kan man använda det för att syfta på tillståndet i stället för att endast säga *vara själv*. Om *vara själv* och *vara ensam* börjar betyda samma sak förlorar svenskan en nyans enligt skribenten. Skribenten efterlyser alltså logik i språkbruket: Om det finns två tillstånd 'att vara utan sällskap' och 'att utföra något utan hjälp' och två olika uttryck för dessa, d.v.s. *ensam* och *själv*, varför ska man då börja syfta på båda tillstånden endast med ordet *själv*? Det kan leda till förvirring. Detta argument är dock svagt i den bemärkelsen att språket innehåller otaliga ologiska uttryck och konstruktioner men det är svårt att bevisa att de skulle leda till missförstånd i riktigt språkbruk. (Språkriktighetsboken 2005: 30.) Skribenten tycks alltså vara orolig över utvecklingen och ser "slapphet" som en anledning till det växande antalet engelska lånord. På något sätt måste dessa nyanser ändå uttryckas och då är det lånord som måste fylla luckorna i svenskan anser skribenten.

Andersson (2004: 199ff.) konstaterar att föreställningen om språkets utarming är relativt vanlig men påpekar att alla drag i språket har någon funktion, också ordet *själv* i andra betydelser än 'utan hjälp': det syftar på ett tillstånd eller en känsla som inte har något annat uttryck vilket framgick t.ex. i diskussionen i exempel 31. Enligt Sjöström (2001: 131) följer en semantisk förändring ett visst mönster. Efter själva förändringen och exponeringen i flera kontexter följer acceptansen då det nya

fenomenet tas i bruk i flera kontexter och blir accepterat. Med tanke på ovan nämnda diskussioner kring orden *själv* och *ensam* vågar jag påstå att förändringen av betydelsen hos orden *själv* och *ensam* ligger någonstans i mitten av de två sista faserna: fenomenet är i omfattande bruk i flera olika kontexter men är inte helt accepterat än av alla språkbrukare.

I detta avsnitt har jag redogjort för språkbrukarnas egna tankar, motiveringar och diskussioner gällande orden *själv* och *ensam*. Att en sådan diskussion överhuvudtaget förs visar att språkbruket inte är helt etablerat vad gäller orden *själv* och *ensam*. Bruket är inte etablerat i den bemärkelsen heller att det skulle vara vanligt i alla texttyper. I stället verkar användningen av ordet *själv* i andra än den normenliga betydelsen 'utan hjälp' vara frekvent i lediga texter såsom bloggar men mindre vanligt i sakprosa. Härnäst presenterar jag vilka texttyper exemplen i mitt material representerar.

7.5 Det nya användningssättet i olika texttyper

I detta avsnitt ska jag titta närmare på de texttyper där det nya användningssättet förekommer. Jag börjar med exempel ur bloggar som liknar dagböcker och går exempel för exempel från ledigt språkbruk till mera sakprosaaktigt håll. Jag har redan tidigare behandlat exempel tagna från olika typer av nätsidor: bloggar, diskussionsfora, hemsidor för olika organisationer mm. men härnäst fokuserar jag just på var jag hittat exemplet. Som jag skrev i avsnitt 7.1 är största delen av mitt material ur bloggar och diskussionsfora där språkbruket är talspråksaktigt och avslappnat. Däremot finns det inte så rikligt med belägg ur texter som kräver ett mer vårdat språk, t.ex. tidningsartiklar, men några exempel har jag ändå hittat. Jag börjar genomgången med de texter som representerar den mer talspråksaktiga stilen och som behandlar privata ämnen. Exempel 34 är taget ur en blogg som kan karakteriseras som en dagbok skriven på nätet.

Exempel 34. Blogg.

http://mathildaehne.spotlife.se/2010/10/25/kande-att-jag-inte-orkade-plugga-sjalv-ida_489890/

Inlägget skrivet 25.10.2010, hämtat 27.12.2010.

Kände att jag inte orkade *plugga själv* ida...

Kände att jag inte orkade *plugga själv* idag så nu är jag hos Matilda och har precis ätit inbakad lax med ugnstrostad potatis, mums va det nu ska jag återgå till böckerna och min kära vän.

Exemplet är taget ur en blogg där en ung flicka berättar om sin dag och sina studier. I bloggar som denna skriver bloggaren främst om sitt liv och vardagliga saker. Bloggarna är avsedda för skribenten själv eller bekantskapskretsen. De handlar alltså inte om ett visst tema såsom t.ex. Lingvistbloggen, som handlar om lingvistik. En gammaldags dagbok i pappersversion är helt privat, kanske även hemlig (eller i alla fall avsedd att vara det) men en dagbok på nätet i bloggform är offentlig på samma sätt som vilken allmäntillgänglig sida på Internet som helst. En annan sak är hur vid läsarkrets dessa nätdagböcker vanligen har. Ett diskussionsforum är i den mån offentligare än en nätdagbok att det kräver deltagande: åtminstone två läsare/skribenter måste delta för att en diskussion ska uppstå. En nätdagbok kan vara på nätet utan att någon läser den men en diskussion kan inte börja innan två eller flera människor har läst det första inlägget och börjat kommentera det. Här måste dock nämnas att det finns en rad olika diskussionsföra: en del är helt öppna och offentliga, en del kräver en registrering och inloggning och en del är öppna och synliga endast för en begränsad krets. Jag utgår ändå från att en dagboksaktig blogg är mer privat än ett diskussionsforum i det avseendet att språket som används i bloggar är mer avslappnat eftersom en blogg befinner sig i en mer privat sfär än ett diskussionsforum. Exempel 35 är taget ur ett diskussionsforum där kvinnor ger tips till varandra om var det är tryggt respektive farligt att resa utan sällskap. Diskussionen har börjat med en fråga om det är tryggt att resa ensam som kvinna i Gambia. Exemplet visar ett svar på detta.

Exempel 35. Diskussionsforum.

<http://www.reseforum.se/forum/gambia/14806-vill-prova-gambia.html>

Inlägget skrivet 6.12.2007, hämtat 7.3.2009.

{---] Du kan lätt *resa själv* inga problem. Och på 2 veckor kan du hinna med väldigt mycket och det är naturen och kulturen som du vill uppleva. Gäller det natt livet bör du vara lite mera försiktig med att *gå själv*, men är man två (du kanske träffar någon på hotellet) så är det ingen fara, ta taxi på kvällar och nätter.

Skribenten är en van Gambia-resenär som anser det vara tryggt att resa i Gambia utan sällskap även för kvinnor. Exempel 36 fortsätter med samma tema, resande, men är en reklam. Om diskussionsforum kräver dialog för att ens existera är en reklam som en nätdagbok i det avseendet att det är fråga om envägskommunikation. Skillnaden är den att reklam är mer offentligt. Exempel 36 är taget från hemsidan för ett reseföretag.

Exempel 36. Reklam.

<http://www.scubatravel.se/index.asp?CMSLanguageId=3&Action=ShowFolder&rootFolderID=0&ArticleID=623&FolderId=116&UnitId=0>

Inget skrivdatum anges. Inlägget hämtat 7.3.2009.

Om du föredrar att *resa ensam* passar våra liveboardresor utmärkt eftersom ingen extra avgift för singelboendeavgift för singelboende tas på båten. Du delar hytt med en annan man/kvinna som *reser ensam* och får en dykbuddy med dykerfarenhet liknande din egen. Om du väljer ett landbaserat alternativ tillkommer en avgift för singelboende till baspriset för din resa. *Om du föredrar att inte resa själv men saknar eget resesällskap* kan vi rekommendera någon av våra gruppresor.

Här är det intressant att notera att då resande utan sällskap är något kunden föredrar, används ordet *ensam*, men då det är något oönskat används ordet *själv*. Vid första anblick kan detta kännas märkligt: om resande utan sällskap är något önskvärt och positivt, varför används inte det mer positivt laddade ordet *själv* och om resande utan sällskap inte är frivilligt, varför används inte det ord som normalt syftar på ofrivillig ensamhet, d.v.s. *ensam*? Men kanske är ofrivillig ensamhet något så hemskt att man inte vågar nämna det och ordet *själv* fungerar som en eufemism för ordet *ensam*.

Bruket av ordet *själv* i betydelsen ‘utan sällskap’ ses som framgick i kapitel 6 inte än som normenligt (Hultman 2003: 132). I de texttyper som jag behandlat hittills (blogg, diskussionsforum, reklam) är det tillåtet att bryta mot normen, de kanske t.o.m. liknar talspråk. Reklamer är en intressant texttyp eftersom språket i dem är granskat och genomtänkt och normbrott just därför är ofta avsiktliga. Tidningsartiklar är på samma sätt som reklamer granskade och genomtänkta men språket i dem ligger också något efter det språk som människor talar. Nästa exempel är ur en tidningsartikel på hemsidan för en av Sveriges främsta dagstidningar, Dagens Nyheter. I artikeln intervjuas Göran Persson, dåvarande statsminister i Sverige, som berättar hur han förbereder sig inför val. Persson använder ordet *själv* i betydelsen ‘utan sällskap’ vilket har motiverat ordvalet också i rubriken. Trots det är det fråga om ett normbrott i en stor tidning, som i sin tur kan vara ett tecken på att *själv* i betydelsen ‘utan sällskap’ inte längre ses som normbrytande.

Exempel 37. Tidningsartikel.

<http://www.dn.se/nyheter/sverige/persson-vill-vara-sjalv>
Inlägget skrivet 24.05.2006, hämtat 27.12.2010.

Persson vill vara själv [rubrik]

Hur laddar du upp inför valet?

- *Jag försöker vara själv*. Då är jag i skogen eller ligger och läser. Jag behöver vara ute i skogen. Med stigande ålder blir jag allt mer fascinerad av denna miljö och förundrad av den myriad av liv som skapelsen representerar. Det är fantastiskt.

Till sist ska jag presentera ytterligare ett exempel ur en tidningsartikel som är ur en finlandssvensk tidning, Österbottens Tidning. Ordet *själv* i betydelsen ‘utan sällskap’ används här också i replik vilket kan ha lett till att det används på samma sett i resten av texten. Artikeln handlar om handikappade ungdomar som bor på egen hand. Här kan ordet *själv* vara motiverat just därför att handikappade människor ofta behöver hjälp för att klara sig. Men ändå kan exemplet ses som ett tecken på att bruket av ordet *själv* i betydelsen ‘utan sällskap’ är på väg att komma in i finlandssvenskan också.

Exempel 38. Tidningsartikel.
<http://www.ot.fi/Story/?linkID=50767>
Inlägget skrivet 27.12.2008, hämtat 7.3.2009.

Tjugoåriga Lilian Axell drömmer om en framtid där hon *bor själv* och kanske har eget företag. Petö-metoden har hjälpt henne att våga tro på sina drömmar.
-Det är mer fart och liv under dojorna om man *bor själv*. Men samtidigt måste jag ju se hur mycket jag klarar av.

I detta kapitel har jag gett exempel ur olika texttyper och gått från den mer privata sfären mot den offentliga. Användningen av ordet *själv* i betydelsen 'utan sällskap' tycks vara i bruk i flera texttyper men är lättast att hitta i talspråksaktiga texter som bloggar och diskussioner kring vardagliga teman. Efter att ha visat betydelseförändringen hos orden *själv* och *ensam* går jag nu över till att dryfta över möjliga orsaker till förändringen.

7.6 Möjliga förklaringar till betydelseförändringen

I detta avsnitt diskuterar jag möjliga orsaker till betydelseförändringen hos orden *själv* och *ensam*. Jag gör det med hjälp av exempel, varav en del presenterar s.k. oklara fall där det är svårt att veta vad skribenten har menat med sitt ordval. Dessa fall är viktiga eftersom de visar den variation som finns i bruket av orden *själv* och *ensam*. Eftersom variationen är orsaken bakom och förutsättningen för förändringen kan de oklara fallen visa på möjliga förklaringar till förändringen.

Som vi har sett i exemplen ovan har *själv* tagit över en del av den betydelse som tidigare har varit förknippad med *ensam*. Därmed har *själv* utvidgat sin betydelse medan *ensam* har fått en snävare betydelseinnehåll. (Detta var jag redan inne på i avsnitt 4.2) Som möjliga orsaker till betydelseförändringen hos orden *själv* och *ensam* ser jag tre alternativ: 1. språklig förvirring, 2. framhävande av individualismen och 3. skamlighet som döljs med en eufemism. I diskussionen kring möjliga orsaker tar jag stöd i Sjöström (2001: 52) som listar orsaker bakom semantiska förändringar (se avsnitt 4.2). Orsaken kan vara själva språket. Enligt

Sjöström (2001: 50) kan betydelsvagheten (se avsnitt 4.2) hos språkliga uttryck leda till betydelseförändring. Betydelsen hos orden *själv* och *ensam* har legat nära varandra och detta kan ha orsakat att orden förväxlas. Enligt Sjöström (ibid.) är språkets ordförråd så omfattande att ingen fullständigt kan behärska det. Förändringen som drabbat orden *själv* och *ensam* kan alltså också ha orsakats av att en del språkbrukare helt enkelt inte vet vad orden betyder och/eller att det finns en skillnad mellan dem. (Sjöström 2001: 52.) I exempel 39 använder skribenten både ordet *själv* och *ensam*. Kanske är hon osäker om betydelserna hos orden och tror att de betyder samma sak då hon använder båda efter varandra för att framhäva sitt hjältedåd.

Exempel 39. Blogg.

http://blogg.passagen.se/entangler/entry/k%C3%A4nner_mig_ensam

Inget skrivdatum anges. Hämtat 7.3.2009.

Idag har jag städat HELA huset *själv ensam*! Ja, du läste rätt. Det tog mig 5 timmar och två brutna naglar.

I exemplet använder skribenten båda orden, *själv* och *ensam*, efter varandra. Detta är rätt vanligt. Utöver *själv ensam* förekommer också formen *ensam själv*. Exempel 40 visar ett fall där betydelserna hos orden *själv* och *ensam* smälter samman i kontexten: om man seglar utan sällskap måste man göra allt utan hjälp.

Exempel 40. Diskussionsforum.

<http://www.sailguide.biz/forum2/viewtopic.php?f=3&t=4709&start=0&st=0&sk=t&sd=a>

Inlägget skrivet 31.7.2007, hämtat 7.3.2009.

Lägga till när man seglar själv

Jag har tänkt att börja *segla själv (ensam i båten)*. Hittills har jag alltid haft någon med mig i båten även om jag gör nästan allt själv. Det momenten som jag gissar är svårast är att lägga till. Speciellt i naturhamnar. Jag har aldrig provat att göra det helt själv. Har man hjälp är det inget problem eller svårt. Hjälpen som man behöver är dock väldigt liten. Någon som tar emot där framme och hoppar i land. Vad har ni för tips när det gäller tilläggning med för mot brygga eller med för mot klippa i naturhamn.

En möjlig orsak till förändringen är vidare andra, liknande och närliggande uttryck, t.ex. *för sig själv* som jag redan diskuterat vid exempel 24 och i avsnitt 6.1 och 6.3. Utöver språket kan orsaken till semantiska förändringar ligga i utomspråkliga faktorer. Den kan ligga i referenten och inte i ordet som används för att syfta på referenten. Om referenten genomgår en förändring eller vår attityd till referenten förändras kan det leda till semantisk förändring (Sjöström 2001: 41). Jag ser två möjligheter här: antingen har en del språkbrukare börjat framhäva sig själva med ordet *själv* i stället för *ensam* (orsak 2 framhävande av individualism) eller också döljs ensamheten, som har blivit tabubelagd med eufemismen *själv*. I exempel 41 ser vi en skribent som framhäver sin egen frihet i att bo på egen hand.

Exempel 41. Blogg.

<http://noragyll.blogg.se/2011/january/nar-man-bor-sjalv.html>

Inlägget skrivet 22.01.2011, hämtat 14.06.2011.

När man bor själv kan man...

- äta vilken mat man vill
- lyssna på vilken musik som man vill på högsta volym
- tända masa ljus utan att någon klagar
- ha TV:n för sig själv och fjärkontrollen
- sova ut på morgonen utan att bli väckt
- sprida ut dextrosolkpaket i hela lägenheten
- dansa runt till musik utan att någon skrattar åt en (om ingen granne kikar in)

Allt detta är toppen men jag saknar min prins otroligt mycket. Jag längtar efter att få bo tillsammans med honom. Om tre veckor är han hemma igen men fram tills dess ska jag försöka att njuta av att bo helt själv, annars jag har ju min inneboende (min diabetes) att tänka på och det är lite sällskap i alla fall.

Skribenten lyfter i exemplet fram självständigheten och friheten i att få bestämma själv allt hon gör. Vad jag menar med framhävande av individualism är att man framhäver sig själv och sina behov, drömmar och mål framför andras. Med detta menar jag inte att just skribenten i exempel 41 är ovanligt egoistisk men det ligger måhända i vår tid att framhäva sig själv och detta kan avspegla sig också i språket. Sundgren (2008: 84) presenterar begreppet *livsform* med vilket man i nyare sociolingvistisk forskning beskriver hur människans livsstil påverkar personens språkbruk. Detta kan vara av vikt just vid bruket av *själv*: man kan hävda att en ny

form av livsstil har vuxit fram, singellivsstilen, och det kan hända att den syns också i språket.

Den tredje möjliga orsaken är alltså ensamhetens tabustatus som man försöker dölja med ordet *själv* som inte låter "ensamt". Exempel 42 visar tydligt hur *ensam* upplevs som något skamligt och ordet *själv* kanske därför används som en eufemism i stället. (För mer om tabu och eufemismer, se avsnitt. 4.2)

Exempel 42. Sydsvenska Dagbladets insändarsida för unga.
<http://w2.sydsvenskan.se/postis/inlagg.php?subject=14&thread=122645&PHPSESSID=%3Fref>
Inlägget skrivet 4.9.2006, hämtat 7.3.2009.

Promenader rensar tankarna
Jag instämmer. *Jag brukar promenera själv (mina vänner bor långt bort)* och då tänker jag på en del saker och "smälter" det också.

Exemplet visar att ensamhet är skamligt och något man måste förklara. Om man gör något utan sällskap måste man ge en förklaring till varför man gör det. Skamlighet döljs med ordet *själv*. Också t.ex. *att bo ensam* kan upplevas som något olämpligt att benämna direkt. Man vill istället understryka att man gör det frivilligt d.v.s. självständigt och då väljer man att säga att man *bor själv*. I exempel 43 syns tydligt hur ensamheten är ett problem för skribenten. Själva problemet, ensamheten, döljs dock med ordet *själv*.

Exempel 43. Diskussionsforum.
<https://www.flashback.org/t411653>
Inlägget skrivet 6.12.2006 och framåt. Hämtat 27.12.2010.

Knäpp av att bo själv?
Förstår inte hur folk klarar av att *bo själv*, jag hatar verkligen det. Så länge jag är med kompisar under dagen går allt bra & jag är på rätt bra humör. Men när jag suttit hemma ett tag börjar jag gråta oroa mig för allt. Börjar tänka på hur värdelös jag är & varför jag ens håller mig kvar i livet. Har även fått sömn problem så länge jag sover med någon annan klarar jag av att sova hela natten utan att vakna till. *Sover jag därimot själv* vaknar jag bara efter 3-4 timmar & ligger vaken i 1-2 timmar innan jag kan somna om igen. Ibland börjar jag även må illa under tiden & får kramper i

magen. Kan säga att ja nu *bott själv* i 2½ år & hade inga större problem första året utan de var först efter det som det börja & det blir bara värre hela tiden. *Så håller jag på att bli knäpp av att bo själv* eller vad tror ni?

I nästa exempel är problemet inte ensamheten men att tillbringa tid utan sällskap upplevs ändå som något underligt som behöver diskuteras.

Exempel 44. Diskussionsforum.
<https://www.flashback.org/t1626572>
Inlägget skrivet 14.8.2011, hämtat 19.10.2011.

Hejsan! Satt och tänkte lite på hurdan jag personligen är som människa och hur jag vill spendera mina timmar på dygnet för att jag ska känna mig, ja, bekväm. Faktum är att jag är väldigt tillbakadragen innerst inne, men på utsidan är jag väldigt social mot allt och alla och har inga problem med att prata med folk som jag inte känner eller att föra ett samtal inför flera personer samtidigt, men ändå finns en känsla av att jag inte trivs med det där inne någonstans. *Jag känner att jag behöver vara själv, att jag inte kan vara med människor ständigt.* Jag klarar inte att stanna över hos någon eller ens att sova i samma rum som en annan person, för jag måste ha ensamheten ett visst antal timmar per dygn. I synnerhet gäller detta nattetid och då jag är trött överlag. Får jag inte vara själv, då blir jag väldigt konstig rent tankemässigt och känner mig ytterst obekvä. Så enkelt förklarat, vill (eller snarare behöver) jag verkligen vara själv vid vissa tider på dygnet för att ventiler tankar och umgås med mig själv. Så, nog om mig. Hurdant är det för er? *Behöver du vara själv mycket för att må bra? Hur känner du dig när du måste vara med människor, fastän du vill vara själv?*

Skribenten i exempel 45 når pudelns kärna med sitt resonemang kring orden *själv* och *ensam*.

Exempel 45. Blogg. Ensam tabu, själv eufemism, låter mer positivt.
<http://benu.blogg.se/2010/january/ordet-ensam.html>
Inlägget skrivet 31.1.2010, hämtat

Ordet ensam

Istället för att använda ordet ensam så har jag börjat använda ordet själv. *Ensam är ett så laddat ord och att vara ensam vill jag ska kunna vara förknippat till ett oberoende.* Min enkla

definition: *Ensam* - när man är själv och beroende av att inte vara själv. *Själv* - när man är ensam men inte beroende av att inte vara ensam. Verkar det klurigt? Ja, det är väl inte en helt formell definition men jag tror ni förstår vad jag menar. Till exempel, av olika anledningar blev det ikväll en hemmakväll med mig själv istället. Tänkte ändå lyxa till det med en helstekt fläskfilé och ett gott vin. Det skulle jag kunna beskriva på två sätt: lyxmiddag ensam eller lyxmiddag själv. Vilket tycker ni låter mest positivt? Verkligheten är att jag är själv. Så är det.

Skribenten frågar: ”lyxmiddag ensam eller lyxmiddag själv. Vilket tycker ni låter mest positivt?”. När man vill ge en positiv bild av sig själv och sitt liv hör den skamliga ensamheten hör inte hemma i den bilden så börjar man använda ordet *själv* i stället för *ensam*.

7.7 Diskussion

Orden *själv* och *ensam* används säkert likadant idag som förr men därtill används de i betydelsena ‘utan sällskap’ (*själv*) respektive ‘ensambliven’ (*ensam*). Detta har även fört med sig att ordet *själv* används tillsammans med verb som förr har förekommit med ordet *ensam*, såsom *bo* i satsen *jag bor själv*. Det verkar som om ordet *själv* idag kan användas med vilka verb som helst som man förr har använt ordet *ensam* med. Dessutom kan man göra något själv men ändå tillsammans med någon annan, t.ex. *bo själv med sin pojkvän*. Bruket verkar vara omfattande i talspråksnära texttyper såsom bloggar och diskussionsföra men en del belägg går att hitta t.o.m. i reklamtexter och tidningsartiklar.

Jag utgick ifrån att ordet *själv* skulle ha fått en del av ordets *ensam* betydelse och att *själv* idag kunde användas i betydelsen ‘utan sällskap’. Detta var även det som andra forskare och språkvårdare har konstaterat. Det som blev klart i och med denna undersökning var att situationen gällande betydelsena hos orden *själv* och *ensam* är mycket mer komplex. Ordet *själv* kan ha betydelsen ‘utan sällskap’ men dessutom betyda ‘singel’, ‘utan föräldrar’, ‘självständig(t)’, ‘ofrivilligt singel’, ‘utan eget sällskap men ändå i sällskap av andra människor’ och ‘utan någon att dela

upplevelsen med'. Ordet *ensam* kan ha följande betydelser: 'utan sällskap', 'ofrivilligt utan sällskap', 'allmänt ensambliven i livet' och 'en känsla av ensamhet'. Helhetsbilden för alla möjliga betydelser hos orden är inte klar och tydlig men jag kan ändå konstatera att orden inte är synonymer och inte upplevs som synonymer av språkbrukarna (jfr. t.ex. Unge 2001).

Som jag nämnde i kapitel 2 om betydelse konstaterar Taylor (1995: 2) att det är en vanlig föreställning bland lingvister att verkligheten i sig inte innehåller färdiga kategorier utan det är människan själv som med sitt språk skapar olika kategorier i världen. Man kan fråga sig om verkligheten håller på att indelas i kategorierna [utan hjälp+utan sällskap] och [ensambliven] i stället för de traditionella kategorierna [utan hjälp] och [utan sällskap], vilka finns t.ex. i finskan [itse] och [yksin]. Ordet *själv* innehåller kategorierna [utan hjälp] och [utan sällskap] medan ordet *ensam* innehåller endast kategorin [ensambliven].

Jag har undersökt hur denna betydelseförändring hos orden *själv* och *ensam* sker och allt tyder på att språkbruket är vacklande. Ett tecken på detta är att orden *själv* och *ensam* används i flera möjliga betydelser. Ett annat tecken är att fenomenet diskuteras både av språkvårdare och av vanliga språkbrukare. På nätet hittar man en mängd diskussioner kring temat och också tidningar publicerar insändare från läsare som blivit arga efter att ha sett ordet *själv* användas i betydelsen 'utan sällskap' av journalisterna. Fenomenet väcker starka känslor både för och emot, vilket tyder på att förändringen ligger mellan två sista faserna i Sjöströms (2001: 131) modell för semantisk förändring där själva förändringen följs av exponering i flera kontexter och till sist acceptans. Ordet *själv* är i bruk i flera olika kontexter i någon annan betydelse än 'utan hjälp' men fenomenet är inte nu helt accepterat av alla språkbrukare.

Förändringen av orden *själv* och *ensam* leder ibland till situationer där språkbrukarna själva inser att språkbruket kan orsaka missförstånd. I exempel 46 ger skribenten båda alternativen, *själv* och *ensam*, för läsarna.

Exempel 46. Diskussionsforum.
<http://www.backpacking.se/discussion/ShowPost.asp?PostId=102040>
Inlägget skrivet 8.7.2005, hämtat 14.6.2011.

”Ananars så är det faktiskt BÄTTRE att resa *själv*, än med redan förbestämt resesällskap. Jag REKOMENDERAR dig att sticka iväg på dne där långresan *ensam/själv!*”

Exempel 47 däremot tyder på att förändringen har gått så pass långt att ordet *själv* i betydelsen ‘utan sällskap’ redan ses som normen även om texten i fråga har vissa sarkastiska inslag.

Exempel 47. Krönika.
<http://www.yourlife.nu/artiklar/2011/mias-kronika-om-separationen/index.xml>
Inlägget skrivet 3.3.2010, hämtat 14.6.2011.

”Mamma vågade aldrig heller vara *ensam* eller *själv* som det ju egentligen heter. Om pappa skulle bort då åkte vi upp och sov hos mormor och morfar. [---] Nu ska jag vara *själv*. Och *själv* är inte *ensam*.”

Man kan befogat konstatera att en semantisk förändring har drabbat orden *själv* och *ensam*. Orden aktiverar nya föreställningar och deras extension har förändrats så att betydelsen hos ordet *själv* utvidgats (man kan syfta på fler tillstånd än förr med ordet *själv*) medan betydelsen hos ordet *ensam* verkar ha begränsats (man kan syfta på färre tillstånd än förr med ordet). (För mer om semantisk förändring, se avsnitt 4.2.)

Sjöström (2001: 24f.) konstaterar att ”[s]emantisk förändring ska förstås som en reflektion av en kulturell förändring” och ”vissa förändringar av betydelse bottnar i en förändring av attityder eller emotioner”. Jag ser tre möjliga orsaker till betydelseförändringen hos orden *själv* och *ensam*:

1. Språklig vacklan som orsakas av att orden *själv* och *ensam* traditionellt har haft betydelser som ligger nära varandra och att det finns vissa kontexter där det är svårt att avgöra vilketdera ordet man borde använda: Lär man ett barn att somna *själv* eller

ensam? (se ex. 32 i avs. 7.4). Dessutom kan uttrycket *för sig själv* orsaka ihopblandning eftersom det innehåller ordet *själv* men betydelsen är densamma som hos ordet *ensam*.

2. Framhävande av individualismen som syns tydligt i inlägg där skribenten påpekar hur fritt det är att bo på egen hand eftersom man kan göra vad man vill och man inte har någon annan som begränsar ens liv.

3. Ensamhetens tabubelagda ställning. Att vara ensam är något som människor förhåller sig negativt till och ordet *själv* används som en eufemism för att dölja ensamheten.

Man kan inte heller utesluta påverkan från engelskan: uttrycket *(all) by myself* kan spela en roll, t.ex. *I live by myself – jag bor ensam*, där ordet *self* får svenskspråkiga att tänka på ordet *själv*. Uttrycket används i engelskan både i neutrala och negativa sammanhang som i meningarna *It was miserable spending Christmas all by myself* och *He couldn't have planned the whole thing by himself* (Macmillan English Dictionary for Advanced Learners 2007), men det centrala är att ordets *self* fonetiska form påminner ordets *själv* form.

Det är omöjligt att förutspå vart betydelseförändringen hos orden *själv* och *ensam* kommer att leda men ett alternativ är att språkbrukarna också börjar tolka ordet *själv* som ett negativt ord. Skribenten i exempel 48 verkar likställa orden *själv*, *ensam* och *övergiven* med varandra.

Exempel 48. Blogg.

<http://www.finest.se/userBlog/entry.php?uid=5483&beid=145277>

5

Inlägget skrivet 5.7.2010, hämtat 27.12.2010.

Så här sitter jag nu *själv*, *ensam* och *övergiven* på Engelen och dricker öl och svär i min ensamhet. Alla mina vänner är numera lyckliga sambos.

Det är dock en aning otydligt hur exemplet bör tolkas men en möjlighet är att skribenten använder alla tre ord, *själv*, *ensam*, och *övergiven*, i samma betydelse, d.v.s. 'ofrivilligt utan sällskap' och bara vill framhäva budskapet. Om även ordet

själv börjar ses som negativt är en naturlig utveckling att med tiden andra ord ersätter det. I exempel 49 förekommer ordet *solo*. Är *solo* en eufemism för *själv*?

Exempel 49. Hemsida för ett bokförlag.
<http://www.affarsplan.com/artikel.php?visa=ensamjobb>
Inget skrivdatum anges. Inlägget hämtat 14.4.2011.

Tips om att slippa känna dig ensam om du jobbar själv

Tips om att jobba själv

Visst är det skönt att jobba själv. Man får styra sina dagar (och i många fall nätter) och lägga upp jobbet som man vill. Man kan ta beslut och vända på en femöring och slipper malande möten där allt som är bra från början mosas sönder av att alldeles för många ska vara med och bestämma. Men jag vet också att det finns ett problemområde som är gemensamt för nästan alla och det är att det jobbigaste med att vara *solo* är att man saknar bollplank. Så hur gör man för att hålla kontakter, bollplank och sig själv levande när man jobbar *solo*?

Det är omöjligt att veta vartåt betydelsen hos ordet *själv* går men det ger en anledning till att forska ordets användning även i framtiden.

8 Sammanfattning

Målsättningen för denna undersökning har varit att granska orden *själv* i dagens rikssvenska. Jag har försökt utreda hur ordet används, vad det betyder, i vilka texttyper det används på ett nytt, normbrytande sätt. Med det nya, eller normbrytande sättet har jag avsett det språkbruk där ordet *själv* betyder 'utan sällskap', inte 'utan hjälp'. Som material hade jag 180 belägg från texter på Internet, främst diskussionsfora och bloggar, men även några nyhetsartiklar och reklam.

I en undersökning som denna var det viktigt att grundligt diskutera begreppet betydelse, vilket jag gjorde i kapitel 2. Eftersom ämnet i avhandlingen är sociolingvistiskt redogjorde jag för sociolingvistik i kapitel 3 med fokus på språklig variation. I kapitel 4 diskuterade jag språklig förändring, framför allt semantisk förändring. Eftersom mitt material är hämtat från Internet var det befogat att granska språket på nätet i kapitel 5. I kapitel 6 gick jag igenom vad olika ordböcker och grammatikor säger om ordens *själv* och *ensam* användning och betydelse samt presenterade tidigare forskning kring betydelseförändringen av ordet *själv*.

I analysdelen (kapitel 7) presenterade jag ett urval av mitt material och diskuterade resultaten. Jag presenterade olika verb och andra ord som används tillsammans med ordet *själv* då *själv* har någon annan betydelse än 'utan hjälp' (avs. 7.2). Jag diskuterade vidare de olika betydelser som orden *själv* och *ensam* verkar ha i dagens svenska (avs. 7.3), redogjorde för språkbrukarnas egna kommentarer om och diskussioner kring språkförändringen (avs. 7.4) och gick igenom de olika texttyper som mitt material representerar där orden *själv* och *ensam* används på ett nytt sätt (avs. 7.5). I avsnitt 7.6 diskuterade jag möjliga orsaker till språkförändringen och presenterade exempel ur mitt material som jag ansåg vara oklara i något avseende. Till slut redogjorde jag för mina forskningsresultat i avsnitt 7.7.

Tack vare det omfattande materialet har jag fått en bra bild på bruket av ordet *själv* men även *ensam* i dagens rikssvenska som används på nätet. Ordet *själv* används

idag med ett flertal olika verb, t.ex. *resa*, *bo*, *vara*, *jogga*, *plugga*, *gå på bio* i betydelsen 'utan sällskap'. Situationen är dock långt från så klar och entydig att *själv* enbart skulle ha betydelserna 'utan hjälp', som är den traditionella, normenliga betydelsen, och betydelsen 'utan sällskap' från ordet *ensam*, vilket i sin tur har börjat få den mer negativa betydelsen 'överbliven'. Detta var utgångspunkten för min undersökning men det visade sig att orden *själv* och *ensam* utöver dessa betydelser även kan ha andra, t.ex. 'utan föräldrar' eller 'singel', respektive 'känsla av ensamhet'. Det som också blev tydligt var vidare att fenomenet diskuteras flitigt på nätet och att det väcker känslor både för och emot. Jag föreslog tre orsaker till betydelseförändringen hos orden *själv* och *ensam*: För det första kan de närliggande betydelserna hos orden *själv* och *ensam* orsaka språkliga vacklan. För det andra kan framhävande av individualismen vara en anledning till att använda ordet *själv* som låter mer självständigt än ordet *ensam*. Och för det tredje kan ensamheten ha fått en tabubelagda ställning. Ordet *själv* används sålunda som en eufemism för att dölja ensamheten.

Naturligtvis har mycket förblivit oklart angående orden *själv* och *ensam* och undersökningen har gett flera idéer för framtida forskning. Med ett material från äldre litteratur eller dialektkorpusar skulle man kunna utreda när, var och hur språkförändringen har börjat och med ett material från Finland kunde man forska i fenomenets spridning till finlandssvenskan. Likaså kunde man utreda huruvida fenomenet har spritts till sakprosa och tidningstexter. I min undersökning fokuserade jag på ordet *själv* men man kunde göra en motsvarande studie om endast ordet *ensam* eller utreda om man i stället har börjat använda t.ex. ordet *allena* eller om man har slutat använda ord som *ensambliven* eller *överbliven* eftersom ordet *ensam* upplevs ha samma betydelse. Efter några år är det befogat att utreda bruket av ordet *själv* på nytt och se om ordet används och upplevs på samma sätt som idag. Ord som syftar på något negativt har tendensen att med tiden få en negativ nyans. Språkbrukare letar då efter andra, neutrala eller positiva sätt att uttrycka samma sak. Om ensamhet upplevs som något skamligt kan man anta att ordet *själv* också blir skamligt på samma sätt som ordet *ensam* efter en tid.

Källor

Materialkällor

Google www.google.com

Åbo Underrättelser 24.08.2010

Tryckta källor

Adelswärd, Viveka, 2001: *Ord på glid*. Köping: Brombergs.

Andersson, Lars-Gunnar, 2004: *Fult språk*. Falun: Carlssons.

Baron, Naomi S. *Always On: Language in an Online and Mobile World*. Oxford University Press, 2010. New York.

Bijvoet, Ellen, 2008: Attityder till språk. I: *Sociolingvistik*, Sundgren, Eva (red.). Stockholm: Liber. S. 113–143.

BSO= Walter, Göran, 2000: *Bonniers synonymordbok*, 3. utgåvan. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.

Crystal, David, 2001: *Language and the Internet*. Cambridge University Press: Cambridge.

Crystal, David, 2006: *Language And the Internet*. Cambridge University Press, Cambridge.

Culler, Jonathan, 1994: *Ferdinand de Saussure*. Helsingin: Tutkijaliitto.

Dahl, Östen, 2000: *Språkets enhet och mångfald*. Lund: Studentlitteratur.

- Dahlgren, Peter, 2002: *Internetåldern. I: Internet, medier och kommunikation*, Dahlgren, Peter (red.). Lund: Studentlitteratur. S. 13–35.
- Dahllöf, Mats, 1999: *Språklig betydelse. En introduktion till semantik och pragmatik*. Lund: Studentlitteratur.
- Einarsson, Jan, 2004: *Språksociologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Einarsson, Jan, 2009: *Språksociologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Grünbaum, Catharina, 1996: *Strövtåg i språket*. Stockholm: Bonnier.
- Hultman, Tor G., 2003: *Svenska Akademiens språklära*. Stockholm: Svenska Akademien.
- Labov, William, 2010: *Principles of linguistic change. Vol. 3, Cognitive and cultural factors*. Language in society 39. Chichester, West Sussex: Wiley-Blackwell.
- Macmillan English dictionary for advanced learners*, 2007. 2nd ed. Micheal Rundell (red.). Oxford: Macmillan.
- Meldré, Helena, 2002: *Användare och användning. I: Internet, medier och kommunikation*, Dahlgren, Peter (red.). Lund: Studentlitteratur. S. 63–84.
- Molde, Bertil, 1992: *Svenska i dag. Svar på språkfrågor*. Prisma.
- Nordberg, Bengt, 2008: *Vad är sociolingvistik? I: Sociolingvistik*, Sundgren, Eva (red.). Stockholm: Liber. S. 11–33.
- NSO= Allén, Sture, 1999. *Svensk ordbok*. Utarbetad vid Språkdata, Göteborgs universitet, uppl. 3. Gjøvik: Nordstedts Ordbok.

Pettersson, Gertrud, 1996: *Svenska språket under sjuhundra år: en historia om svenskan och dess utforskande*. Lund: Studentlitteratur.

Pettersson, Gertrud, 2005: *Svenska språket under sjuhundra år: en historia om svenskan och dess utforskande*. Lund: Studentlitteratur.

Reuter, Mikael, 1996: *Reuters rutor 2*. Esbo: Schildts Förlag Ab.

SAG= Teleman, Ulf – Hellberg, Staffan – Andersson, Erik, 1999: *Svenska Akademiens grammatik 2 Ord*. Svenska Akademien, Stockholm: Norstedt.

Sjöström, Sören, 2001: *Semantisk förändring. Hur ord får nya betydelser*. Lund: Studentlitteratur.

Språkriktighetsboken 2005. Utarbetad av Svenska språknämnden. Stockholm: Norstedts Akademiska.

SO= *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien, 2009*. Utarbetad vid redaktionen för Svenska akademiens samtidsordböcker, Lexikaliska institutet, Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet. Stockholm: Norstedt distributör.

SS= *Svenskt språkbruk, 2003*: Utarbetad av Svenska språknämnden. Stockholm: Liber AB.

Sundgren, Eva, 2008: *Språklig variation och förändring. I: Sociolingvistik*, Sundgren, Eva (red.). Stockholm: Liber.

Svanlund, Jan, 2002: Lexikalisering. I: *Språk & Stil. Tidskrift för svensk språkforskning*. S. 7–46.

Svanlund, Jan, 2009: *Lexikal etablering. En korpusundersökning av hur nya sammansättningar konventionaliseras och får sin betydelse*. Acta universitatis stockholmiensis. Stockholm Studies in Scandinavian Philology. New Series 52. Stockholm: Stockholms universitet.

Svenningsson, Malin, 2002: Samtal och samtalsstilar på Internet. I: *Internet, medier och kommunikation*, Dahlgren, Peter (red.). Lund: Studentlitteratur. S. 89–119.

Taylor, John R., 1995: *Linguistic categorization. Prototypes in linguistic theory*. Oxford: Oxford University Press.

Thelander, Mats, 1983: Från blåknut till brackknut. Om provinsiella drag i flyttares språk. I: *Nysvenska studier 63*. Lund. S. 5–126.

Unge, Ingemar, 2001: *Att trilla av pinn och vara ur led*. Stockholm: Norstedt.

Walder, Renate, 2002: Varför kan jag inte föra skruvmejseln när jag kan föra pennan? En semantisk analys av verbet *föra*. I: *Svenskans beskrivning 25*. S. 308–318.

Åberg, Gösta, 2001: *Handbok i Svenska: skriva och tala - rätt och fel - grammatik - knepiga ord*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Östergren, Olof, 1919–1972: *Nusvensk ordbok*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Elektroniska källor

<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=411&artikel=4123672>

Inget skrivdatum anges. Inlägget hämtat 25.1.2011.

<http://www.mediesprak.fi/sprakrad.aspx?id=577>

Inget skrivdatum anges. Inlägget hämtat 12.2.2011.

<http://lingvistbloggen.ling.su.se/?p=748>

Inlägget skrivet 2.1.2011 och framåt, hämtat 14.4.2011.

www.vanligaord.se

Inget skrivdatum anges. Inlägget hämtat 14.4.2011.

<http://www.fokus.se/2006/10/fredrik-lindstrom-skjut-inte-budbararen/>

Inlägget skrivet 6.10.2006, hämtat 27.12.2010.

<http://www.spraktidningen.se/artiklar/2008/10/sjalv>

Inlägget skrivet i oktober 2008, hämtat 27.12.2010.

Lyhennelmä

Elävä kieli muuttuu alituisesti. Uusia sanoja otetaan käyttöön ja/tai vanhat sanat saavat uusia merkityksiä ja/tai niitä aletaan käyttää uusin tavoin. (Dahl 2000: 103.) Ruotsin kielen sanat *själv* (*itse*) ja *ensam* (*yksin*) vaikuttavat läpikäyvän ja osittain jo läpi-käyneen muutoksen sekä merkityksissään että käyttötavoissaan. Kumpaakin sanaa käytetään nykyruotsissa tavoin, jotka ovat vastoin kielioppien neuvoja ja muissa kuin sanakirjojen tarjoamissa merkityksissä. Pro gradu -tutkielmani aihe on näiden sanojen (*själv*, *ensam*) uudenlaisen käytön ja uudenlaisten merkitysten tutkiminen nyky-ruotsissa. Vaikka tarkastelen molempia sanoja, keskityn enemmän sanaan *själv*. Tavoitteenani on kuvailla, miten ja missä yhteyksissä sanoja *själv* ja *ensam* käytetään nykyruotsissa. Yritän lisäksi selvittää, mitä sanat käyttäjilleen nykyään tarkoittavat, mitä kielenkäyttäjät itse tästä kielenmuutoksesta ovat ja mitkä tekijät ovat tämän kuvailemani kielenmuutoksen takana. Tutkimukseni on luonteeltaan deskriptiivinen ja metodiltaan kvalitatiivinen. Esimerkki 1 valaisee, mitä tarkoitan tällä kielenmuutoksella, eli sanojen *själv* ja *ensam* uudenlaisella käytöllä ja uusilla merkityksillä.

Esimerkki 1. Blogi.

<http://www.metrobloggen.se/jsp/public/permalink.jsp?article=19.4542646>

Kirjoitus julkaistu 18.9.2008, haettu Internetistä 27.12.2010.

Måste man vara två?

Ofrivillig singel? Nej inte jag i alla fall...jag är frivilligt singel och trivs med det och tycker inte alls det är konstigt. [---] Jag gillar mig själv och *har inga problem med att vara själv*...jag trivs i mitt eget sällskap för jag trivs med mig själv....*ensam är jag inte heller*.....*ensam* är man om man inte gillar att vara själv eller inte trivs med att göra ingenting.....också något jag inte har några som helst problem med. [---]

Kirjoittaja pohtii yksinoloa ja kertoo, ettei hänellä ole ongelmia olla ilman seuraa ("har inga problem med att vara själv"), mutta kiistää olevansa kuitenkin yksinäinen ("ensam är jag inte heller"). Kirjoittaja siis käyttää sanaa *själv*, joka perinteisesti tarkoittaa 'itse'/'ilman apua' merkityksessä 'ilman seuraa' sanan *ensam*

‘yksin’/’ilman seuraa’ sijaan ja toisaalta sanaa *ensam* merkityksessä ‘yksinäinen’/’ilman seuraa vasten tahtaan’.

Koska tarkastelen sanojen merkityksiä on tärkeää tuntea semantiikan ja pragmatiikan peruseriaatteita. Semantiikka tutkii sanojen ja ilmausten merkityksiä (Malmgren 1994: 14). Malmgrenin (1994: 14ff.) mukaan sanan merkitys voidaan määritellä monella tavalla, mutta kaikille tavoille on yhteistä jonkinlainen kategorisointi. Kategorisointi on ihmiselle luontaista, ja kielenkäyttö on yksi tapa kategorisoida, ts. järjestää todellisuutta (Taylor 1995: 1ff.). Taylorin (ibid.) mukaan kielenkäyttäjä järjestää todellisuutta kielellään sen sijaan, että todellisuus pitäisi sisällään valmiita, selkeitä kategorioita. Semantiikan voidaan sanoa tutkivan sanojen ja ilmausten ajasta ja paikasta riippumattomia merkityksiä, kun taas pragmatiikka tutkii, mitä kielenkäyttäjät niillä tarkoittavat käyttäessään niitä (Dahllöf 1999: 138). Kun analysoin aineistoani sen mukaan, mitä kirjoittajat teksteillään tarkoittavat, lähestyn tutkimuskohdettani pragmaattisesta näkökulmasta.

Tutkimukseni aineisto koostuu 180 tekstikatkelmasta, jotka olen yhtä paperilehdestä otettua katkelmaa lukuun ottamatta kerännyt Internetistä, pääosin ruotsalaisilta sivuilta, vuosina 2009–2011. Verkosta keräämäni aineisto koostuu valtaosin blogeista ja keskustelupalstoilta kerätyistä teksteistä. Päädyin keräämään aineistoni Internetistä, koska verkkokielellä on usein omat erityispiirteensä. Verkkokielellä tarkoitan tutkielmassani puhekielistä ja arkista kielivarianttia, jota aineistoni tekstikatkelmat suurilta osin edustavat. Tosin on muistettava, kuten Sveningsson (2002:90) toteaa, että Internet on itse asiassa monen erilaisen median joukko, joilla on lukuisia erilaisia käyttäjiä ja käyttötarkoituksia. Crystalkin (2001: 24f.) nostaa esiin, että vaikka verkkokieli muistuttaa puhuttua kieltä monessa suhteessa, on otettava huomioon, että verkossa on käytössä hyvin monia erilaisia kielivariantteja. Sveningsson (2002: 95) taas on sitä mieltä, että verkkokieli tulee nähdä omana kielivarianttinaan, eikä kirjoitetun ja puhutun kielen välimuotona.

Luvussa 1 esittelen tutkimukseni tavoitteet ja tutkimuskysymykset sekä esittelen aineistoni pintapuolisesti. Luvussa kaksi käsittelen semantiikkaa ja pragmatiikkaa,

joiden peruseriaatteiden ymmärtäminen on välttämätöntä tutkimuksessa, jossa ilmausten merkitys on tutkimuksen kohteena. Tutkielmani voidaan sanoa kuuluvan sociolingvistiikan alaan ja tätä tieteenalaa esittelen luvussa 3, jossa lisäksi selvitän tieteenalan keskeisen tutkimuskohteen, kielenvaihtelun mekanismeja. Luvussa 4 siirryn kielenvaihtelusta kielenmuutokseen ja esittelen perusteellisemmin erästä kielenmuutoksen lajia, semanttista, eli merkitykseen liittyvää. Koska aineistoni on kerätty verkosta, on oleellista käsitellä verkkokieltä, ja sen teen luvussa 5. Ennen analyysia luvussa 7 esittelen aiemmat huomiot sanojen *själv* ja *ensam* muuttuneista merkityksistä ja käyttötavoista luvussa 6, missä läpikäyn myös sanakirjojen ja kielioppien tarjoamat normit sanojen käytölle. Luvussa 8 teen yhteenvedon työstäni.

Kielen sosiaalisesta ulottuvuudesta

Einarssonin (2009: 19) mukaan kieli on oleellinen osa yhteiskuntaa, kielelliset ilmiöt ovat sosiaalisia ilmiöitä ja päinvastoin. Kieli siis läpäisee sosiaalisen kanssakäymisemme ja koko yhteiskuntamme. Sociolingvistiikka on tieteenala, joka painottaa tätä kielen sosiaalista puolta, ja sen keskeisiä tutkimuskohteita ovat kielenvaihtelu ja -muutos (Nordberg 2008: 20f.). Tutkielmassani tarkastelen juuri kielenvaihtelua – miten kielenkäyttäjät käyttävät sekä sanaa *själv* että *ensam* merkityksessä ‘ilman seuraa’ ja muutosta – miten toisaalta sana *själv* on alkanut syrjäyttää sanan *ensam* tässä merkityksessä. Vaihtelu ja muutos linkittyvät läheisesti toisiinsa, sillä muutos edellyttää vaihtelua ja vaihtelu mahdollistaa muutoksen (Sundgren 2008: 85). Culler (1994: 40) kirjoittaa, että vaihtelu johtuu kielellisen merkin, esim. sanan, ja sen viittauskohteen, esim. esineen mielivaltaisesta suhteesta. Merkin ja viittauskohteen välisen suhteen loogisuus ei täten ole vaihtelun ja sitä kautta muutoksen esteenä.

Kieli vaihtelee monin tavoin: ajallisesti, alueellisesti, sosiaalisesti ja tilanteisesti (Dahl 2000: 115f.) Sanan *själv* käyttö merkityksessä ‘ilman seuraa’ vaikuttaa lisääntyneen viime vuosin (ajallinen vaihtelu), nuoremmat sukupolvet käyttävät sitä enemmän kuin vanhemmat (sosiaalinen vaihtelu), käyttö on tavallisempaa

ruotsinruotsissa kuin suomenruotsissa (alueellinen vaihtelu) ja se on tavallisempaa arkisessa kielenkäytössä kuin juhlapuheissa (tilanteinen vaihtelu). Nordberg (2008: 20) korostaa, että vaihtelu on aina järjestäytyneitä, ja sitä ohjaavat tietyt sosiaaliset tekijät. Labovin (2010: 369) mukaan vaihtelu syntyy, kun kielenkäyttäjät haluavat valinnoillaan osoittaa kuuluvansa johonkin ryhmään ja ottavansa etäisyyttä jostain toisesta. Dahl (2000: 108) toteaa kielellisten uutuusien leviävän samalla tavalla kuin muutkin uutuudet: yksilö oppii tavan joltain toiselta tai muuttaa ja vie tavan uutuutena uudelle seudulle. Nordbergin (2008: 26) mukaan kielenmuutoksissa alulle panevana voimana on usein nuoriso ja sen kieli. Sundgren (2008: 99) taas toteaa nuorten naisten olevan usein muutosten takana.

Varsinaiset syyt muutosten takana on mahdollista Sundgrenin (2008: 95f.) mukaan jakaa kielensisäisiin ja kielenulkoisiin. Semanttinen kielenmuutos, jollaisesta on kyse myös sanojen *själv* ja *ensam* kohdalla, noudattaa samoja periaatteita kuin muutkin kielenmuutokset (Sjöström 2001:131). Semanttisessa muutoksessa joukko tarkoitteita, joihin sana tai ilmaus viittaa, on joko laajentunut tai pienentynyt (Sjöström 2001: 22f.). Sjöströmin (2001: 13) mukaan semanttisia muutoksia voidaan tutkia tarkastelemassa sanan tai ilmauksen kielellistä ympäristöä, vertailemalla sitä muiden kielten vastaaviin ilmauksiin, analysoimalla ilmauksen rakennetta tai tutkimalla miten ilmausta käytetään viittaamaan tiettyyn tarkoitteeseen. Semanttisten muutosten takana voi Sjöströmin (2001: 52) mukaan olla joko kieli itse ja sen mekanismit. Vaihtoehtoisesti tarkoite, johon ilmaus viittaa, voi läpikäydä muutoksen, jolloin tuo muutos aiheuttaa muutoksen myös kielessä. Kolmas mahdollinen syy on laina toisesta kielestä.

Mitä sanoista *själv* ja *ensam* on aiemmin kirjoitettu

Tutkimani ilmiön, sanan *själv* käyttämisen merkityksessä ‘ilman seuraa’, voidaan sanoa kuuluvan kielenhuollon piiriin, sillä siinä on pikemminkin kyse siitä, onko ilmaus korrekti, kuin siitä, onko se oikein. Kaikkien ilmausten, joita syntyperäinen kielenpuhuja käyttää, voidaan väittää olevan oikeita. On kuitenkin eri asia

keskustella siitä, ovatko ne korrekteja, ja varsinkin, ovatko ne korrekteja kaikissa konteksteissa (Språkriktighetsboken 2005: 21). Syntyperäiset ruotsinkieliset käyttävät sanaa *själv* merkityksessä ‘ilman seuraa’, eikä käytöstä aiheudu väärinymmärryksiä. Vaikka ilmiö on laajalle levinnyt, se ei kuitenkaan ole hyväksytty asiaproosassa, jota säätelevät kielenhuollon normit arkikieltä tarkemmin (Hultman 2003: 132; Åberg, 2001: 313; Grünbaum, 1996: 57f.). Tarkastelemalla, miten sanat *själv* ja *ensam* määritellään sanakirjoissa, huomataan, että niiden merkitykset ovat lähellä toisiaan (SO 2009, BSO 2000, NSO 1999). Sanaa *själv* on käytetty merkityksessä ‘ilman seuraa’ ainakin 1900-luvun alusta lähtien joissain Ruotsin murteissa (Molde 1992: 178f.). Koko 1900-luvun käyttö tuntuu lisääntyneen ja 1970- ja 1980-luvuille tultaessa ilmiö on jo ollut laajalle levinnyt ja monen kielenkäyttäjän hyväksymä (Thelander 1983: 57; Adelswärd 2001: 129f.). Syiksi tähän ilmiöön on esitetty sanojen merkitysten läheisyyttä (Grünbaum 1996: 57), ilmausta *för sig själv*, joka on merkitykseltään lähellä sanaa *ensam*, mutta muotonsa puolesta muistuttaa sanaa *själv* (Molde 1992: 178), ja kielenkäyttäjien asennemuutosta yksinoloa kohtaan (Sjöström 2001: 22; Adelswärd 2001: 130f.).

Aineistoni tarkastelu

Analyysissä olen ryhmitellyt aineistoni seuraavin tavoin: minkä muiden sanojen kanssa sanaa *själv* käytetään, mitä sanat *själv* ja *ensam* vaikuttavat tarkoittavan kussakin katkelmassa, miten kielenkäyttäjät itse kommentoivat sanavalintojaan ja minkälaisissa tekstilajeissa sanoja *själv* ja/tai *ensam* on käytetty norminvastaisesti. Osaa aineistostani analysoin syvällisemmin ja vertailen katkelmia toisiinsa. Kappaleessa 7.2 tarjosin kokonaiskuvan niistä verbeistä ja muista sanoista, joiden kanssa sanaa *själv* käytetään jossain muussa kuin norminmukaisessa merkityksessä ‘ilman apua’. Aineistoni mukaan on mahdollista asua, matkustaa, juosta, opiskella, ja käydä elokuvissa itse, mutta myös asua itse yhdessä vaikkapa poikaystävän kanssa, muutaman esimerkin mainitakseni. Kappaleessa 7.3 tarkastelin sanojen *själv* ja *ensam* merkityksiä eri teksteissä. Sanojen merkitykset eivät ole niin yksiselitteiset kuin voisi luulla. Lähtökohtani sanojen merkitysten tarkastelulle oli tutkijoiden ja

kielenhuoltajien huomioida sanoja *själv* ja *ensam* koskettavasta kielenmuutoksesta, jossa sana *själv* olisi sulauttanut vanhan merkityksensä ‘ilman apua’ rinnalle sanan *ensam* merkityksen ‘ilman seuraa’. Vastaavasti sana *ensam* olisi saanut kapeamman merkityssisällön ‘jätetty yksin’/‘hylätty’. Tilanne on kuitenkin paljon monisyisempi: sanalla *själv* voi olla monia eri merkityssisältöjä merkitysten ‘ilman apua’ ja ‘ilman seuraa’ ohella, kuten ‘ilman vanhempia’, ‘itsenäinen’/‘itsenäisesti’, ‘ilman parisuhdetta’ ja jopa negatiivissävyitteinen ‘ilman parisuhdetta vastoin tahtoaan’. Sanan *ensam* merkitys ei ole sen selkeämpi: aineistoni katkelmissa sitä käytetään mm. merkityksessä ‘yksinäisyyden tunne seurasta/parisuhteesta huolimatta’. Esimerkit 2 ja 3 valaisevat tilannetta kummankin sanan kohdalla.

Esimerkki 2. Blogi.

<http://www.metrobloggen.se/jsp/public/permalink.jsp?article=19.4542646>

Kirjoitus julkaistu 18.9.2008, haettu Internetistä 27.12.2010.

Måste man vara två?

Ofrivillig singel? Nej inte jag i alla fall...jag är frivilligt singel och trivs med det och tycker inte alls det är konstigt. Däremot gör omgivningen det...det blir lite samma reaktion som när en kvinna inte vill ha barn...En av mina kompisar tyckte det var tråkigt att jag var ensam för då hade jag ju ingen att krama...mysa med...pussa. Jag får den kärlek jag behöver när jag behöver den i vilken form den än kommer i...det går ingen nöd alls på mig. Jag gillar mig själv och *har inga problem med att vara själv*...jag trivs i mitt eget sällskap för jag trivs med mig själv...*ensam är jag inte heller*....ensam är man om man inte gillar att vara själv eller inte trivs med att göra ingenting....också något jag inte har några som helst problem med. Efter en del funderande...analyserande hit och dit har jag kommit fram till att jag vill fortsätta vara singel....jag är inte redo för något annat...kanske aldrig blir det...men jag har accepterat och omfamnat det och önskar att andra kunde göra det också. Jag är själv men aldrig ensam.

Esimerkissä 2 kirjoittaja toteaa olevansa tyytyväinen elämäänsä ilman parisuhdetta (*själv*), mutta kiistää samalla jyrkästi olevansa yksin (*ensam*), sillä kokee sanan viittaavan olotilaan, jossa ei viihdy ilman seuraa. Sanalla *själv* on katkelmassa selvä itsenäisyyden sävy ja sillä viestitään tyytyväisyyttä vallitsevaan tilaan (ei parisuhdetta). Sana *ensam* taas yhdistetään yksinäisyyden tunteeseen tai kaipuuseen.

Esimerkin 3 katkelman kirjoittaja ajattelee samankaltaisesti.

Esimerkki 3. Blogi.

<http://itsvirginia.blogg.se/2010/november/>

Kirjoitus julkaistu 24.11.2010, haettu Internetistä 14.06.2011.

alone, not lonely

Jag gick själv tillslut i alla fall. Första gången jag gick själv på bio sedan jag var 16 år och såg I am Legend i USA. Den här gången var jag lite nervös. Sen släppte det och började jag gilla det istället. Behagligt på något sätt. Hädanefter ska jag vara själv oftare. *Det som egentligen har gjort mig nervös innan är att folk alltid ser på mig som att de tror att jag är ensam. Jag är för mig själv men jag är inte ensam.* Det är inte ofrivilligt (well, om jag hade haft en bra vän hade jag väl inte gått själv) men ändå känns det som att folk tycker att jag är konstig. I am not. Och jag ska såå köpa DVD:n.

Kirjoittaja on ollut ilman seuraa elokuvissa ja alkuun hermostunut, koska on ajatellut ihmisten tuijottavan ilman seuraa liikkuneita. Kokemus on kuitenkin ollut miellyttävä ja kirjoittaja suunnittelee viettävänsä tulevaisuudessa enemmänkin aikaa ilman seuraa. Hän toteaa olevansa ”för mig själv men jag är inte ensam”, jonka voisi suomeksi kääntää muotoon ”olen yksin, mutta en yksinäinen”. Sanojen *själv* ja *ensam* ero tuntuu nykyään monelle kielenkäyttäjälle kulminoituvan juuri tähän olotilan ja koetun tunteen eroon: *själv* (‘itse’) viittaa konkreettiseen olotilaan ja *ensam* (‘yksin’) taas yksinäisyyden tunteeseen.

Sanojen *själv* ja *ensam* merkityskirjo on osoitus siitä, että niiden käyttö ei ole täysin vakiintunutta. Lisätodistusta tälle väitteelle tuovat ne aineistoni katkelmat, joissa tämä kielenmuutos herättää itse kielenkäyttäjissä tunteita puolin ja toisin ja joissa he keskustelevat muutoksesta tai kommentoivat omaa tai toisten kielenkäyttöä. Käsittelin aihetta kappaleessa 7.4. Lukuisat kielenkäyttäjät kokevat muutoksen positiivisena sillä heidän mielestään vain sana *själv* ilmentää sitä vapaaehtoista yksinoloa, josta monet kirjoittavat, ja *ensam* sen sijaan on sävyltään liian pateettinen tai negatiivinen, että sitä kukaan haluaisi itsestään tai omasta elämästään käyttää. Toiset taas näkevät muutoksessa merkkejä kielen yleisestä rappiotilasta.

Tarkastelin myös, minkälaisiin eri tekstilajeihin muutos on levinnyt (kappale 7.5). Empiiristen havaintojeni pohjalta voin todeta, että sana *själv* muissa kuin merkityksessä ‘ilman apua’ on laajalti käytössä puhekieltä lähellä olevissa tekstilajeissa, kuten blogipostauksissa tai arkisia ilmiöitä käsittelevillä keskustelupalstoilla, mutta kielenmuutos on osittain levinnyt myös mainoskieleen ja jopa sanomalehtien artikkeleihin. Lisäksi olen löytänyt joitain esimerkkejä ilmiöstä myös Suomesta, mutta on todettava, että tutkimukseni ei anna luotettavaa kuvaa ilmiön rantautumisesta suomenruotsiin, vaan huomioni ovat yksittäisiä ja sattumanvaraisia.

Kappaleessa 7.6 pohdin mahdollisia syitä kielenmuutoksen takana. Näen kolme mahdollisuutta: 1. kielestä johtuva sekaannus, jonka saattavat aiheuttaa sanojen *själv* ja *ensam* läheiset merkitykset ja/tai käyttöyhteydet, joissa näiden sanojen merkitykset ikään kuin sulautuvat yhteen, eikä ole selvää, kumpaa sanaa tulisi käyttää. Lisäksi ilmaus *för sig själv* saattaa olla yksi syy: muotonsa puolesta se tuo mieleen sanan *själv*, mutta se merkitys on sama kuin sanan *ensam*, ‘ilman seuraa’. 2. individualismin korostus, jolla tarkoitan oman itsen ja omien tarpeiden, tavoitteiden ja unelmien korostamista muiden kustannuksella. Tämä näkyy joissakin aineistoni esimerkeissä, joissa kirjoittaja toteaa voivansa tehdä täysin, mitä itse haluaa asuessaan yksin. 3. yksinolon häpeäminen ja sen peittäminen, jolloin sanaa *själv* käytetään sanan *ensam* eufemisminä eli kiertoilmauksena. Lukuisissa aineistoni katkelmissa kirjoittaja kokee yksinolon ongelmaksi tai kertoo häpeävänsä sitä. Tätä selitystä on tarjonnut aiemmin muun muassa Lindström (<http://www.spraktidningen.se/artiklar/2008/10/sjalv>).

Loppusanat

Laajan aineistoni ansiosta olen onnistunut saamaan kattavan kuvan sanan *själv*, mutta osittain myös sanan *ensam*, käytöstä nykyruotsissa. Vaikka aineistoni koostuukin Internetistä kerätyistä teksteistä, uskallan väittää sen heijastelevan varsin hyvin esimerkiksi puhuttua kieltä, sillä pääosan aineistostani on koostunut

puhekielisistä tekstilajeista. Luonnollisesti paljon jäi vielä selvittämättä, ja lukuisia mahdollisia tulevaisuuden tutkimuskohteita onkin noussut mieleeni tätä työtä tehdessäni. Olisi mielenkiintoista selvittää, missä, milloin ja miten sana *själv* on alun perin alkanut tarkoittaa muutakin kuin ‘ilman apua’. Aineistona voisi käyttää vanhempaa kaunokirjallisuutta, lehtiartikkeleita ja murrenäytteitä. Lisäksi voisi selvittää, missä laajuudessa ilmiö on levinnyt asiaproosaan tai suomenruotsiin. Yksi mahdollisuus olisi myös keskittyä sanaan *ensam* ja tutkia tarkemmin sen käyttöä tai tarkastella, onko mahdollisesti vanhahtava sana *allena* palannut käyttöön negatiiviseksi koettua sanaa *ensam* korvaamaan sanan *själv* rinnalle. Toisaalta olisi mielenkiintoista tietää, onko sanojen kuten *ensambliven* tai *överbliven* (‘hylätty’) käyttö vähentynyt sen myötä, kun sanan *ensam* on alettu kokea tarkoittavan samaa. Muutaman vuoden kuluttua voi olla perusteltua tarkastella sanan *själv* käyttöä ja merkitystä uudelleen: voi olla, että mikä tahansa ilmaus, jolla viitataan negatiiviseen asiaan (kuten yksinäisyyteen), muuttuu ajan myötä negatiiviseksi, jolloin kielenkäyttäjät ottavat käyttöön uuden korvaavan ilmauksen.